

Serity

ÚSTAVU PRO
SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

Smlouva o vzájemných vztazích
mezi ČSSR a SRN
z roku 1973

Studie

**Svazek 25
1994**

Radko Břach

**Smlouva o vzájemných vztazích
mezi ČSSR a SRN
z roku 1973**

Od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy

Studie

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1994

Institut für Zeitgeschichte
Vlašská 9
118 40 Praha 1

Radko Břach: Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen
zwischen der ČSSR und der Bundesrepublik Deutschland
vom Jahre 1973

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, B. 25

© 1994 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-85270-37-4

Ediční řada SEŠITY ÚSD zveřejňuje dokumenty
a studie z oboru soudobých dějin Československa.

Má převážně pracovní charakter
a klade si za cíl přinášet dílčí výsledky
dlouhodobých badatelských záměrů.

OBSAH

Místo Československa v Brandtově východní politice	8
Přípravy ČSSR na jednání se SRN	11
Sondážní rozhovory	16
Oficiální jednání	26
Jednání o humanitárním dopise a o navázání diplomatických styků . .	37
Návštěva spolkového kancléře W. Brandta v Praze a podpis smluv . .	47
Rozpracování koncepce styků ČSSR se SRN	54
Ratifikace smlouvy ČSSR-SRN	64
Přílohy	67
Protokol o jednání vedeném dne 30. května 1973 v Bonnu mezi delegací vlády ČSSR a delegací vlády SRN o Smlouvě o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN	68
Verbální nóty k poskytování právní pomoci z 24. a 27. listopadu 1973	71
Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa (11. prosince 1973)	73
Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik vom 11. Dezember 1973	75
Protokol o podpisu Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa a o výměně dopisů k ní přináležejících	78
Výměna dopisů k rozšíření smlouvy na Berlín (Západní)	80
Výměna dopisů o humanitárních otázkách	81
Dopis čs. ministra zahraničních věcí o trestním stíhání	82
Komuniké o navázání diplomatických styků	83
Výměna dopisů v souvislosti s navázáním diplomatických styků	83
Výměna dopisů k poskytování konzulárních služeb pro osoby s trvalým bydlištěm v Berlíně (Západním)	85
Výměna dopisů o poskytování víz osobám s trvalým bydlištěm v Berlíně (Západním)	86
Ansprache des deutschen Bundeskanzlers, Willy Brandt, aus Prag über die Rundfunks- und Fernsehanstalten der Bundesrepublik Deutschland am 11. Dezember 1973	87
Prohlášení spolkového ministra zahraničí SRN H.-D. Genschera z 19. července 1974	89
Prohlášení ministra zahraničí ČSSR B. Chňoupka z 19. července 1974	90
Seznam použitých zkratk	91
Zusammenfassung	93

Tato studie je rozšířeným referátem, který jsem přednesl na zasedání společné Německo-české a slovenské komise historiků 10. listopadu 1994 v Mnichově. Opírá se o písemnosti, které ministerstvo zahraničí ČR pro tento účel uvolnilo ke studiu. Děkuji pracovníkům Archivu ministerstva zahraničí za vyhledání materiálů a Dr. Aleně Noskové, vedoucí 5. oddělení Státního ústředního archivu, za mimořádnou vstřícnost. Interpretace dokumentů, hodnocení a závěry jsou výlučně osobním stanoviskem autora – historika.

Radko Břach

Místo Československa v Brandtově východní politice

Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z 11. prosince 1973 byla součástí smluvní politiky Brandtovy vlády a je srozumitelná jen v jejích celkových souvislostech.

Po šoku, způsobeném postavením berlínské zdi, sílilo v politických kruzích SRN přesvědčení o potřebě nové politiky, směřující k německému sjednocení. Dosavadní konfrontační linie prohlubovala německý rozkol a při daném poměru sil neslibovala dohledný úspěch. Velmi chabá reakce spojenců z NATO na násilné oddělení východního Berlína vyvolala pochyby, zda jsou spojenci ochotni podstoupit rizika a zda si přes slavnostní proklamace o německé jednotě opravdu německé sjednocení přejí. Z toho byla odvozena potřeba vlastní německé iniciativy, směřující k uvolnění napětí, ke kontaktům s východním blokem, především s SSSR, k tzv. normalizaci vztahů, jež by otevřela cestu k německo-německému dialogu. Potřebu změny reflektovaly v šedesátých letech především strany SPD a FDP, a když se v říjnu 1969 vytvořila sociálně liberální koalice v čele s Willy Brandtem, byla cesta k realizaci nové východní politiky otevřena.

Iniciativa SRN spočívala v ochotě uznat teritoriální změny v Evropě v důsledku druhé světové války a poválečného vývoje, včetně existence dvou německých států, a zřítí se síly při řešení vzniklých problémů.

Tato změna kurzu konvenovala sovětské zahraniční politice, jejímž dlouhodobým cílem bylo poválečný status quo mezinárodně právně kodifikovat. Bilaterální smlouvy východních států se SRN navíc posilovaly pozice SSSR v přípravě Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Vzniklo tak styčné pole zájmů, jež umožnilo výchozí spolupráci.

Strategické záměry SRN a SSSR se přitom rozcházeły. Zatímco SSSR se snažil zakonzervovat rozdělení Evropy, cílem SRN byla eroze bariér mezi oběma německými státy. Vláda SSSR velmi pozorně sledovala, jak si SRN vytváří prostor pro samostatné kroky, a doufala, že se jí podaří ovlivnit její politiku. Brandtův plán naproti tomu spočíval na předpokladu, že uvolnění napětí povede ke zmnožení kontaktů, ke spolupráci, soutěži, infiltraci a vyvolá politické změny v komunistických státech. Byla tak ro-

zehrána velká strategická hra, jejíž výsledky nebyly ani pro jednu stranu zaručeny.¹

V obdivuhodně rychlém sledu uzavřela SRN sérii smluv: 12. srpna 1970 s SSSR, 7. prosince 1970 s Polskem, 17. prosince 1971 tranzitní dohodu s NDR, 26. května 1972 dopravní dohodu s NDR, 21. prosince 1972 smlouvu o základech vztahů s NDR. 11. prosince 1973 následovala smlouva s ČSSR, 21. prosince 1973 navázání diplomatických styků s Maďarskem a Bulharskem a další dílčí dohody. K tomu je třeba ještě přiřadit Čtyřstrannou dohodu o Západním Berlíně z 3. září 1971,² považovanou za nejvýraznější úspěch Brandtovy politiky.

Smlouva mezi SRN a ČSSR byla tudíž součástí smluvní série, zahájené smlouvou SRN-SSSR. Nešlo v ní zdaleka jen o vztahy československo-německé. Jakkoli se v projevech mluvilo o vztazích sousedských, a tento termín byl i v textu smlouvy použit, smlouva nevznikla z bilaterální potřeby. Pokud jde o naléhavost smlouvy se SRN, vyjádřil se G. Husák na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy 2. prosince 1970 velmi přezíravě.³ Je nepochybné, že kdyby Sovětský svaz nevyvinul na Československo tlak v zájmu jednotného postupu všech zemí bloku, Husákův režim by na podobnou smlouvu nepomyslel. Také německá vláda by si stěží vybrala vojenskou okupaci Československa jako nejvhodnější chvíli pro smluvní jednání a dosazený Husákův režim jako nejlepšího partnera. Šlo tedy o širší záměr, do něhož čs.-německá smlouva spadala, přičemž smlouva sama byla spíše okrajovou než významnou částí východního smluvního celku.

Význam smlouvy mezi SRN a ČSSR se vyčerpával v podstatě dvěma okolnostmi:

- 1 K východní politice SRN vyšla řada dokumentů, pamětí, publicistických a historických prací. Viz přehled literatury v jedné z nejnovějších knih: Timothy Garton Ash, *Im Namen Europas. Deutschland und der geteilte Kontinent*. München, Carl Hanser Verlag 1993, s. 828–838.
- 2 Čtyřstranná dohoda o západním Berlíně byla podepsána 3.9.1971 a vstoupila v platnost 3.6.1972. Upravovala existující styky a spojení mezi Spolkovou republikou Německo a Západním Berlínem a za předpokladu, že nebudou dotčeny bezpečnostní a statutární záležitosti, umožňovala, aby SRN zastupovala zájmy Západního Berlína.
- 3 „...Nejsme nedočkaví. Československý lid 25 let po osvobození žije svým životem i bez dohody s NSR. Nejsme proto netrpěliví, zda vztahy s NSR budou normalizovány za měsíc nebo za rok.“ Projev G.Husáka na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy v Berlíně dne 2.12.1970. SÚA, fond 02/1, sv. 146, a.j. 225, b. 1.

1. Spolková vláda zahájila nejdříve jednání s vládou SSSR. Respektovala přitom mocenské postavení SSSR ve východním bloku a postupovala s vědomím, že ke změnám ve vztazích SRN-NDR dojde v dané situaci jen tehdy, bude-li to SSSR tolerovat. Každý jiný postup, jenž by vyvolal zdání, že jedni jsou stavěni proti druhým a že poměry mají být destabilizovány, by byl Sovětským svazem zablokován. Sovětská vláda ráda přijala toto uznání svého postavení a zároveň žádala záruky, že německo-sovětská smlouva nebude použita k oslabení pozic druhých. Proto prosadila do dodatku smlouvy pasáž, že německo-sovětská smlouva tvoří jednotný celek s odpovídajícími smlouvami SRN s ostatními socialistickými zeměmi (jmenovitě s NDR, ČSSR a PLR).⁴ Vázána tímto dodatkem, musela spolková vláda vstoupit do smluvního jednání i s Československem, neboť bez smlouvy SRN-ČSSR by smluvní celek měl nežádoucí trhlinu. Vzhledem k tomu, že zmíněným dodatkem byl vyjádřen zájem SSSR, neměla ani československá vláda ze smluvního jednání úniku.

2. Absence smlouvy mezi ČSSR a SRN neměla odkladný účinek na již uzavřené smlouvy. Smlouvy s SSSR a PLR, jakož i smlouvy s NDR, byly ratifikovány a vstoupily v platnost, i když se jednání mezi ČSSR a SRN protahovalo. Bylo však domluveno, že zbývající země – MLR a BLR – podepíší smlouvy se SRN až po uzavření smluvního jednání mezi ČSSR a SRN.⁵ V tom směru bezesmluvní stav mezi Československem a Spolkovou republikou Německo blokoval uzavření – jinak bezproblémových – smluv SRN s Maďarskem a Bulharskem.

Důležitost smlouvy SRN-ČSSR byla tedy dána potřebou včlenit Československo do celku východních smluv a umožnit završení smluvního komplexu o smlouvy s Maďarskem a Bulharskem.

4 Dohoda o záměrech stran, čl. 1. Dohoda byla uzavřena současně se smlouvou mezi SSSR a SRN a byla vidována představiteli obou stran. Na žádost německé strany nebyla publikována. Srv. *SÚA*, fond 02/1, Sv. 135, a.j. 213, b. 1.

5 „...BLR a MLR podporují naše stanovisko a nepřijdou na dohodu s NSR, dokud nebude podepsána smlouva mezi ČSSR a NSR“. Podklad pro ústní výklad tajemníka ÚV KSČ V. Biřáka na 83. schůzi předsednictva ÚV KSČ 7.9.1973 (MZV 25224/73-4). *AMZV ČR*, 1970–1974, T NSR, 3, 1, 1973, 034/112.

Přípravy ČSSR na jednání se SRN

Ve dnech 16.–21. března 1970 pobýval v Československu sovětský ministr zahraničí A. Gromyko. Informoval československého ministra zahraničí J. Marka o rozhovorech, jež byly vedeny na úrovni velvyslanců (Allardta v Moskvě a Carapkina v Bonnu) a posléze mezi Gromykem a státním tajemníkem E. Bahrem v Moskvě. Tyto kontakty hodnotil Gromyko pozitivně a hovořil o pokroku při jednání o uznání hranic a zřeknutí se síly. Marko se poté Gromyky zeptal, zda a jakou formou by ČSSR měla rovněž vstoupit do dialogu se SRN. Gromyko mu tehdy doporučil, aby vyčkal uzavření a balance rozhovorů mezi SSSR a SRN a samostatné kroky zatím nepodnikal.

Obsah sdělení byl pro československé politické orgány velmi závažný. Ministr Marko předložil zprávu o rozhovorech – jak bylo zvykem – předsednictvu ÚV KSČ.⁶ Neuplynuly ani tři týdny, co předsednictvo projednávalo jinou zprávu – záznam z besedy s W. Ulbrichtem. Setkání se konalo u příležitosti návštěvy čs. stranické a vládní delegace na lipském veletrhu. Ulbricht tehdy horlil proti Brandtově vládě, obviňoval ji z uplatňování staré taktiky německého imperialismu a tvrdil, že liberalizace obchodu, technologická pomoc, kulturní a humanitární spolupráce slouží jen válečným přípravám.⁷ Bylo zřejmé, že nejen slovník, ale i politický postoj představitelů NDR a SSSR se závažně rozešel. Za té situace bylo Gromykovy doporučení počkat na výsledky rozhovorů SSSR-SRN pro československé státníky vítaným odkladem.

V létě 1970 byla již situace jiná. 12. srpna 1970 podepsali A. Kosygin a A. Gromyko za sovětskou vládu a W. Brandt a W. Scheel za vládu SRN

6 Zpráva o výsledcích oficiální návštěvy ministra zahraničních věcí SSSR A. A. Gromyky v ČSSR (MZV 21648/70-1). Předložil J. Marko na předsednictvu ÚV KSČ 31.3.1970. PÚV projednalo na své 167. schůzi 1.4.1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 122, a.j. 197, b. 16.

7 Záznam z besedy s W. Ulbrichtem v Lipsku 8.3.1970. Předložil V. Biřák 12.3.1970. Předsednictvo ÚV KSČ projednalo na své 165. schůzi 13.3.1970. (Besedy se zúčastnil W. Ulbricht, G. Mittag, G. Prey, H. Och, H. Scholtz ze strany NDR a G. Husák, L. Štrougal, V. Biřák, V. Hůla a Fr. Krajčír ze strany ČSSR.) *SÚA*, fond 02/1, sv. 121, a.j. 195, b. 16.

v Moskvě sjednanou smlouvu. Na 20. srpna 1970 byla pak svolána porada politického poradního výboru Varšavského paktu, aby se postoj jednotlivých zemí sjednotil a stanovil se další postup. Za ČSSR se porady v Moskvě účastnil G. Husák, L. Štrougal, J. Marko, P. Auersperg a M. Klusák. Účastníci byli seznámeni s obsahem smlouvy a s dohodou o záměrech stran, vyslechli referát L. Brežněva a měli možnost se vyjádřit. Mezi nové úkoly v oblasti zahraniční politiky Brežněv zahrnul úspěšné dokončení rozhovorů PLR-SRN a zahájení jednání ČSSR-SRN.⁸ Z Husákovy diskusní repliky je patrné, že novou orientací nebyl nadšen. Varoval před ideologickou diverzí, hovořil o nebezpečí sociáldemokratismu, vyzval k pohotovosti v ideologickém boji. „Pokud jde o Mnichov, nespěcháme,“ řekl.⁹ Brežněvova direktiva k zahájení rozhovorů ČSSR-SRN však vyžadovala okamžitá opatření.

Výsledky porady v Moskvě projednalo předsednictvo ÚV KSČ 24. srpna 1970. V usnesení se ukládalo tajemníkovi pro mezinárodní politiku Biřakovi a ministru zahraničí Markovi, aby vytvořili na MZV stálou pracovní skupinu, která by se výlučně zabývala problematikou spojenou s připravovaným jednáním mezi ČSSR a SRN, a aby do 10. září předložili předsednictvu závazné výchozí podklady pro jednání se SRN.¹⁰

Ministr Marko pověřil úkolem připravit jednání ČSSR-SRN svého náměstka M. Klusáka a uvolnil ho v té souvislosti z řízení jiných úseků. Klusák byl zároveň pověřen vedením příslušné meziresortní komise při MZV. Pro přípravu materiálů k jednání byl zřízen zvláštní pracovní útvar MZV pod vedením J. Götze, jenž byl k tomu účelu uvolněn z řízení 4. teritoriálního odboru.¹¹

Zpracování a projednání podkladů vyžádaných předsednictvem ÚV KSČ se poněkud protáhlo. Zásady postupu pro jednání ČSSR-SRN předložil Marko 15.9.1970 a předsednictvo je projednalo 2.10.1970.¹²

8 Srv. Vystoupení L. I. Brežněva na poradě vedoucích představitelů zemí Varšavské smlouvy v Moskvě dne 20.8.1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 135, a.j. 213, b. 1.

9 Informace o průběhu diskuse na zasedání politického poradního výboru Varšavské smlouvy v Moskvě dne 20. srpna 1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 135, a.j. 213, b. 1., s. 7.

10 Usnesení 182. schůze PÚV KSČ z 24.8.1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 135, a.j. 213, b. 1.

11 Rozhodnutí ministra o organizačním zajištění přípravných prací k jednání ČSSR-NSR (MZV 24671/70-4). *AMZV ČR*, 1970–1974, T NSR, 1, 2, 1970, 034/112.

12 Srv. Zásady postupu pro jednání ČSSR-NSR (MZV 3634/70-4). 186. schůze PÚV KSČ 2.10.1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 139, a.j. 217, b. 4.

Prostor, který při zpracování zásad postupu čs. ministerstvo zahraničí mělo, byl velmi úzký. Zadání předsednictva ÚV KSČ bylo totiž jednoznačné: „...Předložit... podklady pro postup k jednání s NSR o anulování Mnichova od samého počátku a se všemi důsledky.“¹³ Mimořádný akcent byl tudíž položen na otázku Mnichova. Šlo o specifický problém čs.-německých jednání. O ostatních článcích smlouvy se předpokládalo, že budou v podstatě identické se smlouvou SSSR-SRN.

Základní československá teze zněla, že mnichovské dohody bylo dosaženo hrozbou útočné války a použití síly proti Československu, že byla součástí zločinného spiknutí nacistického Německa proti míru a hrubým porušením základních pravidel mezinárodního práva, a že je proto od samého počátku neplatná, se všemi z toho vyplývajících důsledky. Tato formulace byla stokrát opakována v projevech a prohlášeních československých státníků, byla vtělena do smlouvy ČSSR s Polskem (1.3.1967), NDR (17.3.1967), Bulharskem (26.4.1968), Rumunskem (16.8.1968), SSSR (6.5.1970) a byla zařazována do komuniké při všech státních návštěvách v Praze či v zahraničí. Zaštítění spojeneckými smlouvami a politikou podporou spřátelených států, přistupovali českoslovenští politici k jednání se SRN se značným sebevědomím a již v zadání stanovili, aby jednání bylo vedeno k prosazení této československé teze. Ministerstvo zahraničí k tomu mohlo přidat jen několik slovních variant.

Zásady postupu pro jednání obsahovaly čtyři možné varianty téže formulace o neplatnosti mnichovské dohody od počátku se všemi z toho vyplývajících důsledky: a) nulitní a nenastalá, b) nulitní a neplatná, c) právně nenastalá, d) neexistentní a neplatná.¹⁴ Všem těmto variantám bylo společné časové určení neplatnosti mnichovské dohody, tj. od samého začátku, z čehož potom bylo logicky odvozeno „se všemi důsledky z toho vyplývajících“.

Z reálného politického hlediska bylo klíčové, jak čs. ministerstvo zahraničí specifikovalo důsledky, plynoucí z neplatnosti mnichovské dohody.

1. Mnichovská dohoda byla smlouvou o hranicích Československa. Uznání neplatnosti mnichovské dohody od samého začátku vylučovalo především možnost vyvozovat z ní jakékoli teritoriální nároky vůči ČSSR.

13 Usnesení 182. schůze PÚV KSČ z 24.8.1970. *SÚA*, fond 02/1, sv. 135, a.j. 213, b. 1.

14 Srv. Zásady postupu pro jednání ČSSR-NSR (MZV 3634/70-4). *SÚA*, fond 032/1, sv. 139, a.j. 217, b. 4.

Tento problém ale ve skutečnosti neexistoval, jak uváděl podkladový materiál MZV. Československé státní hranice byly všeobecně uznávány všemi státy včetně SRN. V právě uzavřené smlouvě s SSSR se vláda SRN zavázala zachovávat územní celistvost všech států v Evropě v jejich daných hranicích, a prohlásila, že nemá územní požadavky vůči nikomu a ani v budoucnu nebude územní požadavky klást. Stejně formulace se předpokládaly ve smlouvě mezi ČSSR a SRN. Podkladový materiál MZV uznával, že tato otázka není problematická.

2. Uznání neplatnosti mnichovské dohody od samého začátku mohlo legitimovat nárok Československa na náhradu škod, způsobených záborom československého pohraničí. Výše těchto škod byla odhadnuta na 40 miliard Kčs v měně roku 1970 (aliquotní část připadající na SRN nebyla tehdy vyčíslena). MZV považovalo za nepravděpodobné, že by se při jednání podařilo dospět k dohodě o finanční náhradě. Při jednáních s SSSR a PLR dala oficiální místa SRN najevo, že finanční otázky souvisící s normalizací vztahů nehodlají projednávat. MZV proto doporučilo soustředit se na podpis smlouvy a majetkoprávní nároky uplatnit případně až později.

3. Uznání neplatnosti mnichovské dohody od samého začátku by zároveň mělo řadu státoobčanských, trestněprávních, občanskoprávních aj. důsledků, jež nebyly československou stranou zamýšleny. Na základě tzv. naturalizačních dekretů nacistického Německa obdrželi sudetští Němci říšskou státní příslušnost a sloužili ve wehrmachtu. Při uznání neplatnosti mnichovské dohody mohli být tito současní občané SRN pokládáni za dezertéry a požadováno jejich trestní stíhání československými úřady. Kromě tohoto spíše hypotetického případu by uznání protiprávnosti pomnichovského režimu v Sudetech vedlo k právní nejistotě, pokud jde o platnost všech právních aktů, týkajících se denního života: sňatků a rozvodů, dědictví, koupí a prodejů atd. Materiál MZV doporučoval, aby čs. delegace projevila ochotu o těchto věcech jednat a případně vyloučila nežádoucí důsledky tím, že by závazně objasnila československé stanovisko, resp. vydala příslušné prohlášení.

Podkladový materiál MZV tedy vycházel z politické direktivy dané předsednictvem ÚV KSČ, ale současně naznačil některé problematické stránky výchozí československé teze o neplatnosti mnichovské dohody od počátku se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Jestliže totiž teritoriální důsledky této teze byly nadbytečné, odškodnění nevymahatelné a občanskoprávní důsledky bylo nutné eliminovat, jaký mělo toto výchozí československé stanovisko reálný politický význam?

Kromě problematiky Mnichova dotkl se podkladový materiál MZV ještě dvou otázek: humanitární a otázky navázání diplomatických styků.

Při jednání mezi SRN a PLR přišla německá delegace s žádostí, aby bylo usnadněno slučování rodin a aby SRN měla možnost působit mezi polskými občany německé národnosti. Podobný požadavek se dal očekávat i při jednání s ČSSR. Stanovisko MZV bylo: postupovat shodně s PLR a žádost odmítnout jako vměšování do vnitřních záležitostí. V žádném případě se nemělo připustit, aby byl požadavek fixován smluvně.

Pokud jde o navázání diplomatických styků, projevilo MZV překvapivou zdrženlivost a odsouvalo tento akt na blíže neurčenou dobu, až by bylo dosaženo pokroku při vytváření systému evropské bezpečnosti. Že nepomýšlelo na navázání diplomatických styků v nastávající fázi jednání bylo patrné i z toho, že z „negociačních“ i „principiálních“ důvodů mělo být v té souvislosti požadováno zastavení činnosti Sudetoněmeckého landsmanšaftu, zastavení či omezení činnosti emigrantských organizací a opatření proti vysílačům Svobodná Evropa, Deutsche Welle, Deutschlandfunk aj.

Předsednictvo ÚV KSČ návrh zásad postupu schválilo na 186. schůzi 2. října 1970 a ustavilo řídicí komisi ve složení V. Biřák, L. Štrougal, P. Auersperg, J. Marko, R. Kaska a M. Klusák. Komise měla mít politický dozor nad realizací přijatých zásad.

Československá strana byla tedy začátkem října připravena rozhovory se SRN zahájit. Měla k tomu ustavenou řídicí politickou komisi. Při MZV byla zřízena meziresortní komise (MV, MF, MS, GP a Nejvyšší soud) a byl ustaven zvláštní pracovní útvar pracovníků 4. teritoriálního odboru MZV. Byly schváleny zásady postupu. Otázkou zůstávalo, kdy a jak jednání začnou, a zda schválené zásady budou použitelnouází pro rozhovory.

Sondážní rozhovory

Krátce po projednání zásad postupu na předsednictvu ÚV KSČ došlo ke kontaktům mezi ministerstvy zahraničí ČSSR a SRN na úrovni vedoucích odborů. V polovině října 1970 přijel do Prahy legační rada Jürgen Alten, vedoucí východoevropského odboru ministerstva zahraničí SRN. Jednal s J. Götzem a na závěr pobytu byl přijat náměstkem ministra zahraničí M. Klusákem. Šlo však pouze o sondáž terénu. Alten neměl žádné zmocnění a nevyjádřil se ani k otázce, kdy a na jaké úrovni by měla jednání začít. Za té situace se čs. politické vedení rozhodlo nepodnikat žádné kroky, aby se jednání se SRN urychlilo.¹⁵

Začátkem roku 1971 sdělili zástupci Auswärtiges Amt (dále jen AA) československému obchodnímu zastoupení ve Frankfurtu, že se započatím rozhovorů lze počítat v únoru. Koncem ledna pak posunuli termín na březen. Stejnou informaci podalo obchodní zastoupení SRN v Praze československému MZV. 3. března 1971 požádal o přijetí na MZV vedoucí obchodního zastoupení SRN v Praze O. Heipertz a následující den ho přijal J. Götz. Heipertz při této příležitosti sdělil, že státní tajemník AA Paul Frank hodlá přijet do Prahy mezi 29.3. a 2.4.1971, a požádal o sdělení československého stanoviska k tomuto úmyslu. O. Heipertz vysvětlil, že návštěva P. Franka bude důležitá a na vysoké úrovni, nepůjde však ještě o oficiální jednání delegací.¹⁶ Tento postup, uplatněný rovněž při zahájení jednání SRN s SSSR a PLR, byl obvyklý.

Jak bylo v tehdejším politickém systému zvykem, byla informace o iniciativě SRN ihned předložena předsednictvu ÚV KSČ. PÚV KSČ vyslovilo na 204. schůzi dne 5.3.1971 souhlas s přijetím Franka v navrženém termínu a schválilo také návrh MZV, aby partnerem pro rozhovory byl

15 Záznam o hlavních závěrech z informativního rozhovoru s představitelem NSR (MZV 25527/70-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 4, 1970–1972, 024/117. Srv. Jednání ČSSR-NSR. Informační depeše, zasláná náměstkem ministra zahraničí Kurkou čs. zastupitelským úřadům ve Varšavě, Berlíně, Budapešti, Sofii a Moskvě (MZV 25527/70-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 1, 2, 1970, 034/112.

16 Informace o kontaktech MZV ČSSR a NSR (MZV 21.271/71-4). Předloženo předsednictvu ÚV KSČ 5.3.1971. SÚA, fond 02/1, sv. 154, a.j. 238, b. 8.

z československé strany náměstek ministra zahraničních věcí Milan Klusák. Současně si vyhradilo schválit návrh směrnic pro postup čs. delegace, složení delegace a úvodní slovo.¹⁷

O prvním kole sondážních rozhovorů v Praze autentické zprávy chybějí, v archivu ministerstva zahraničních věcí se záznam rozhovorů dosud nepodařilo nalézt. Bifakova informace o průběhu jednání, podaná na předsednictvu ÚV KSČ 23. dubna 1971, nebyla stenografována a neobsahovala žádné přílohy. Komuniké z 1. dubna 1971 pouze říká, že se v Praze uskutečnily dvoudenní rozhovory mezi P. Frankem a M. Klusákem a že byly posouzeny otázky vzájemných vztahů. Lze usoudit, že československá strana prosadila, aby se ústřední otázkou sondážních rozhovorů stala mnichovská dohoda, a že k této záležitosti podala výklad svého stanoviska. Rozprava o platnosti či neplatnosti mnichovské dohody totiž zcela absorbovala druhé kolo sondážních rozhovorů, které se konalo v Bonnu 13.–14. května 1971.

Německá delegace zde k mnichovské dohodě definovala následující postoj:

- a) Vláda SRN je připravena vtělit do smlouvy jasné a definitivní distancování se od mnichovské dohody z hlediska historického a morálně politického.
- b) Na rozdíl od Československa však spolková vláda zastává stanovisko, že v době od sjednání až do roztrhání smlouvy Hitlerem dne 15.3.1939 byla mnichovská dohoda platná. Až anexí Československa se stala dohoda bezpředmětnou a ostatním signatářům byly dány pádné důvody, aby se jí zřekli.
- c) Vláda SRN nemůže přistoupit na to, aby v čs.-německé smlouvě bylo ustanovení o neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku, a to z důvodů mezinárodně právních a vnitropolitických:
 - Je nemožné anulovat multilaterální dohodu bilaterální smlouvou.
 - Mnichovská dohoda byla reálně provedena a na jejím základě došlo k řadě právních aktů, jež nelze zpětně zrušit. Narušení zásady efektivity mezinárodních smluv by vedlo k právnímu chaosu.
 - Spolková vláda nemůže z důvodů vnitropolitických připustit, aby normalizace vztahů s ČSSR měla negativní dopad na německé občany, způsobila jim újmu či nejistoty.

17 Usnesení 204. schůze PÚV KSČ. SÚA, fond 02/1, sv. 154, a.j. 238, b. 8.

V průběhu diskuse se Frank otevřeně zeptal, zda ČSSR požaduje neplatnost mnichovské dohody od samého počátku proto, aby si vytvořila právní titul pro předložení finančních požadavků. Čs. delegace odpověděla, že důsledky nulity mnichovské dohody zahrnují i odčinění škod, způsobených realizací mnichovské dohody. Na to reagoval vedoucí německé delegace tím, že to je další důvod pro SRN, aby odmítala uznat neplatnost mnichovské dohody od samého začátku, protože požadavek finančních náhrad nemůže SRN akceptovat.

K celkové koncepci smlouvy uvedla německá delegace, že by měla obsahovat především prvky směřující ke zmírnění napětí a ke zintenzivnění spolupráce obou zemí (což by se obešlo i bez řešení otázky Mnichova). Československá delegace naproti tomu trvala na uznání neplatnosti Mnichova od samého počátku a pojímala to jako předpoklad pro normalizaci vztahů mezi ČSSR a SRN. Obě delegace prohlásily, že jejich stanovisko k mnichovské dohodě je zásadní a nezměnitelné.¹⁸

Třetí kolo rozhovorů bylo stanoveno na červen 1971 do Prahy. Dosavadní průběh diskuse, v níž se obě strany zakopaly ve svých pozicích, nedával příliš nadějí na pokrok. Je to patrné i ze směrnice pro třetí kolo, navržených MZV. Doporučovalo se pokračovat v rozhovorech v Praze, aby byla demonstrována ochota k jednáním, současně se však ukládalo setrvat na dosavadním postoji. Pokud by německá strana vzhledem k nesmiřitelnosti stanovisek navrhla přerušení jednání, měli českoslovenští zástupci návrh přijmout. Předsednictvo ÚV KSČ potvrdilo tato doporučení usnesením z 22.5.1971, v němž čs. delegaci uložilo, aby i v třetím kole postupovala podle zásad z 2.10.1970 a aby přijala případný návrh na „Denkpause“.

Třetí kolo rozhovorů se v původně dohodnutém termínu nekonalo. Uskutečnilo se až koncem září 1971. Mezitím došlo k dvěma událostem, které je vhodné zaznamenat, ač jejich souvislost není patrná.

1. Začátkem srpna 1971 se konalo na Krymu setkání vedoucích představitelů socialistických zemí. Komuniké z 2. srpna obsahuje neadresné nabádání k aktivním krokům při uvolňování napětí, jež lze chápat jako jistou pobídku váhajícím. Poté se vyjmenovávají jednotlivé kroky, jež nutno podniknout: svolání celoevropské konference, ratifikace smluv SRN

18 Srv. Informativní zpráva a závěry k průběhu druhého kola sondážních rozhovorů mezi Československou socialistickou republikou a Německou spolkovou republikou (MZV 3660/71-4). Předložil J. Marko 21.5.1971. PÚV KSČ projednalo na 212. schůzi 22.5.1971. SÚA, fond 02/1, sv. 166, a.j. 246, b. 6.

s SSSR a PLR, urovnání západoberlínského problému – a mezitím i uznání neplatnosti mnichovské dohody od samého začátku.¹⁹ Tradiční formulace je zde ochuzena o dovětek „se všemi z toho vyplývajícími důsledky“. Že nešlo o náhodnou formulační zkratku je zřejmé z následné zprávy o zasedání předsednictva ÚV KSČ 20. srpna 1971, z níž se tento dovětek rovněž vytratil.

2. Dne 3. září 1971 rozhodlo předsednictvo ÚV KSČ, aby místo Milana Klusáka vedl čs. delegaci při rozhovorech se SRN Jiří Götz (Götz byl jmenován náměstkem ministra zahraničí.)

Třetí kolo sondážních rozhovorů se konalo v Praze ve dnech 27. a 28. září 1971. Jestliže první dvě kola byla převážně konfrontační, což bylo dáno potřebou objasnit výchozí pozice obou stran, byla v třetím kole patrná snaha hledat kompromis. Již v úvodním projevu hovořil Götz o potřebě pragmatického a racionálního přístupu k řešení sporných problémů. Za čs. delegaci pak naznačil, že je připravena jednat o řešení důsledků neplatnosti mnichovské dohody, tedy o otázkách státního občanství bývalých sudetských Němců, jejich eventuálního trestního postihu, o platnosti individuálních právních aktů mezi fyzickými osobami, a nadhodil také možnost velkorysého postoje k odčinění škod v důsledku Mnichova.²⁰ Také Frank nepřišel na jednání s prázdnou. Přivezl s sebou formulaci o neplatnosti mnichovské dohody, kterou schválila spolková vláda. Konstatovalo se v ní, že mnichovská dohoda jako první krok politiky, jež byla zaměřena na rozbití nezávislosti a jednoty čs. státu a byla od počátku bezprávím, pominula.²¹ Tuto klauzuli byla německá vláda ochotna včlenit do smlouvy jako preambuli, či jako zvláštní článek, nebo zahrnout do dopisu smluvních stran. Pokud by došlo k dohodě o této formulaci, mohlo se přejít od sondážních rozhovorů k oficiálním jednáním.

19 Komuniké o přátelském setkání vedoucích představitelů bratrských stran socialistických zemí na Krymu. *Dokumenty k československé zahraniční politice*, 1971, č. 8, s. 252.

20 Srv. Informativní zpráva a závěry k průběhu III. kola sondážních rozhovorů mezi ČSSR a NSR (MZV 37724/71). SÚA, fond 02/1, sv. 13, a.j. 14, b. 4.

21 „Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische Republik stellen übereinstimmend fest, daß das Münchener Abkommen vom 29. September 1938 als der erste Schritt einer Politik, die auf die Zerstörung der Unabhängigkeit und der Einheit des tschechoslowakischen Staaten gerichtet, und vom Anfang an ein Unrecht war, hinfällig geworden ist.“ Informativní zpráva a závěry k průběhu III. kola sondážních rozhovorů mezi ČSSR a NSR. *Tamtéž*.

Obě strany učinily na tomto zasedání vstřícný krok značného dosahu. Čs. delegace v podstatě naznačila, že by ji uspokojila prázdná formule o neplatnosti mnichovské dohody od počátku (významná z hlediska morálního a psychologického), při čemž by rezignovala na jakékoli reálné politické důsledky tohoto kroku. Na druhé straně německá delegace předložila klauzuli, jež se konstatováním, že mnichovská dohoda byla od počátku bezprávím, velmi přiblížila čs. stanovisku. Zdá se, že obě strany, zaujaty vlastním vstřícným krokem, nabídku druhého partnera podcenily.

Čs. delegaci nepochybně připadalo, že pokud vyloučí důsledky neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku, zaslouží si jednoznačné přijetí vlastní formulace (ostatně k ničemu jinému neměla politický mandát). J. Götz ocenil pokrok, že rozhovory postoupily do fáze hledání konkrétních formulací, zároveň však namítl, že se německý návrh omezuje na morálně politické odsouzení mnichovské dohody a implikuje její dočasnou platnost. Vyjádřil názor, že tento německý návrh je pro československou vládu nepřijatelný.

Na druhé straně německá delegace nevěnovala patřičnou pozornost československým návrhům na eliminaci důsledků prohlášení o neplatnosti mnichovské dohody od počátku, neboť v případě přijetí německé formulace tento problém odpadával. Ač každá delegace učinila vstřícný krok, jako by se minuly. Zdá se, že v třetím kole byla promeškána příležitost k čestnému kompromisu.

V závěru jednání Götz předložil k úvaze formulaci, že kontinuita hranic československého státu nebyla protiprávně realizovanou mnichovskou dohodou narušena. Tento návrh byl překvapivý, neboť posunoval debatu zcela jinam. Snad šlo o okamžitou improvizaci ve chvíli, kdy hrozilo, že jednání by mohla být na delší dobu přerušena. Frank nabídl, že podobnou klauzuli může ihned zformulovat. Protože se čs. delegaci jeho formulace sypané z rukávu nezdály, měla se touto otázkou zabývat spolková vláda. Bylo tak o čem jednat na dalším kole sondážních rozhovorů – a o to zřejmě šlo.

Čtvrté kolo sondážních rozhovorů se konalo v Rottenburgu ve dnech 18.–19. listopadu 1971. Na požádání Franka sdělil nejprve Götz oficiální stanovisko čs. vlády k německé formulaci o neplatnosti mnichovské dohody, předložené v průběhu třetího kola. Německý návrh označil za nepřijatelný, neboť nevyjadřoval neplatnost mnichovské dohody od samého počátku. Československá vláda byla ochotna použít jen preambuli, pokud by byla doplněna o další element, a to hrozbu násilím.

Frank potom reagoval na Götzův podnět ze závěru minulé debaty a předložil návrh eventuálního článku smlouvy o kontinuitě československého státu. V prvním odstavci se mnichovská dohoda odsuzovala morálně politicky, v druhém odstavci se potvrzovala kontinuita československého státu s tím, že hranice mezi ČSSR a SRN probíhá dle stavu k 31.12.1937. V posledním odstavci se prohlašovalo, že obě strany mezi sebou nemají žádné územní nároky.

Německý návrh Götz ihned podrobil tvrdé kritice s odůvodněním, že místo uznání kontinuity hranic (jež implikovala neplatnost mnichovské dohody), nabízí uznání kontinuity československého státu, o níž nikdo nepochybuje. Na to Frank řekl, že pokud šlo čs. delegaci o to, přimět touto cestou SRN k uznání neplatnosti mnichovské dohody od počátku, je neúčelné se návrhem dále zabývat a doporučil rozpravu do příštího dne přerušit.

Druhý den Frank německý návrh o kontinuitě československého státu oficiálně stáhl. Pokusil se ještě o jeden vstřícný krok, a předložil pozměněnou variantu formulace o neplatnosti mnichovské dohody z třetího kola. V pozměňovacím návrhu byl odsudek mnichovské dohody rozšířen o prvek hrozby násilím podle československého protinávru. Termín „hinfällig geworden ist“, konstatující, že mnichovská dohoda pominula, byl nahrazen jednoznačnějším „erloschen ist“ – zanikla. Oba termíny vyjadřovaly současný stav, při čemž implikovaly platnost mnichovské dohody v minulosti. To byl důvod, proč Götz ihned návrh zpochybnil. Když se poté Frank dotázal, zda má čs. delegace plné moci jednat o něčem jiném, než o vlastních návrzích, Götz potvrdil, že plná moc československé delegace umožňuje hledat pouze slovní formulace potvrzující neplatnost mnichovské dohody od samého začátku. Frank pak vyslovil názor, že by se příští kolo rozhovorů mělo konat až poté, kdy obě strany dojdou k názoru, že na základě připravené formulace je dohoda možná.²² Závěrečné komuniké sice uvádělo, že rozhovory budou pokračovat, ale nebyl stanoven ani přibližný termín. Obě strany se dohodly, že další kontakt bude veden přes obchodní zastoupení v Praze a ve Frankfurtu (dále jen OZ).

Jestliže první dvě kola sondážních rozhovorů byla věnována výkladu stanovisek, byla další dvě kola naplněna pokusy o kompromis. Obě strany prokázaly jistou vstřícnost a naznačily určité porozumění jeden pro druhé.

22 Informativní zpráva a závěry k průběhu IV. kola sondážních rozhovorů mezi Československou socialistickou republikou a Německou spolkovou republikou (MZV 3755/71). SÚA, fond 02/1, sv. 20, a.j. 21, b. 2.

ho. Hranice vstřícnosti byly však přesně vymezeny protichůdnými stanovisky v otázce neplatnosti mnichovské dohody (ex tunc – ex nunc). Československé ministerstvo zahraničí zhodnotilo situaci těmito slovy: „...Nelze počítat s tím, že by mohlo dojít ke sblížení stanovisek hledáním nových slovních obrátů, neboť jde stále o zásadně rozdílné politické koncepty v přístupu k neplatnosti mnichovské dohody“.²³ Jednání uvízla na mrtvém bodě.

Rozhovory byly obnoveny až koncem června 1972. Mezitím došlo k několika závažným událostem. Ve dnech 30.11–1.12.1971 se konala ve Varšavě porada ministrů zahraničních věcí členských států Varšavské smlouvy a 26. ledna 1972 zasedání politického poradního výboru států Varšavské smlouvy. Na obou fórech podávala československá delegace informaci o stavu jednání se SRN a musela konstatovat naprostý neúspěch a bezvýchodnost. Tím se nepříjemně vydělila z trendu, sledovaného Sovětským svazem. G. Husák riskoval, že se začlení mezi zlostnatěle politiky, jichž se Moskva zbavovala (v prosinci 1970 vystřídal Wladysława Gomulku Edward Gierek, a v květnu 1971 Waltra Ulbrichta Erich Honecker). V prosinci 1971 byla sestavena nová československá vláda, v níž ministrem zahraničí se stal B. Chňoupek, dosavadní československý velvyslanec v Moskvě.

Páté kolo sondážních rozhovorů se konalo ve dnech 29. a 30. června 1972. O tomto zasedání nebyly v archivech nalezeny žádné zprávy. Ani tentokrát nebyla informace V. Biřáka na předsednictvu ÚV KSČ 30.6.1972 stenografována a neobsahovala písemné přílohy. Z nepřímých zdrojů je patrné, že pokračoval známý spor o neplatnosti mnichovské dohody (ex tunc – ex nunc), aniž se stanoviska sblížila. Zdá se však, že hledání kompromisu se posunulo tímto kolem na novou rovinu. Dosud byl neúspěšně hledán kompromis ve sblížení stanovisek, nyní se hledala cesta, jak překlenout protichůdnost postojů formulací, která by umožňovala každé straně setrvat na svém právním stanovisku a přitom neplodný spor ukončit. V této souvislosti došly pozornosti československé náznaky z třetího kola, že by se Československo zřeklo důsledků plynoucích z uznání nulity mnichovské dohody. Tato myšlenka nebyla dosud propracována ani na jedné, ani na druhé straně. Byl proto přijat německý návrh na přestávku k rozmyšlení. Došlo tak k očekávané „Denkpause“.

²³ *Tamtéž*, str. 10.

16. září 1972 schválilo předsednictvo ÚV KSČ *dopis ministerského předsedy Lubomíra Štrougala Willymu Brandtovi*.²⁴ Dopis byl odevzdán 19.9.1972 prostřednictvím čs. obchodního zastoupení v SRN. Československý premiér sděloval, že vláda dospěla k závěru, že východiskem ze současného stavu jednání by mohlo být řešení, které by na jedné straně vycházelo z nulity mnichovské dohody, a na druhé straně vyloučilo možnost vyvozovat z této skutečnosti důsledky (státní občanství, platnost individuálních právních aktů, případný trestní postih, nároky majetkoprávní). Spolkový kancléř odpověděl dopisem počátkem října 1972.²⁵ Uvítal konstruktivnost československého návrhu, současně však napsal, že formulace uvedené v dopise zatím neumožňují posoudit, zda je možná dohoda. Proto – na rozdíl od čs. premiéra, který navrhl oficiální rozhovory – doporučil pouze kontakty obvyklou diplomatickou cestou. K tomu také došlo a následovala výměna dopisů mezi vedoucími delegací. Mimo to se konaly rozhovory s H. Wehnerem a předsedou frakce FDP Mischnickem.

Teprve když měly obě strany základní představu o společné formulaci, bylo svoláno *šesté kolo* sondážních rozhovorů. Konalo se ve dnech 12.–13. dubna 1973 v Bonnu. Přestávka na rozmyšlenou trvala tři čtvrti roku. Absence smlouvy mezi SRN a ČSSR se zatím stala anomálií. Zatímco sousední NDR, s kterou to šlo také ztuhla, řešila již konkrétní problémy, vyplývající z rozdělení rodin, zjednodušení přechodu hranic, otevření dalších přechodů, zlepšení dopravy atd., vedla ČSSR již třetí rok historický spor o platnosti či neplatnosti mnichovské dohody.

Při zahájení rozhovorů v bungalovu spolkového kancléře se Frank a Götz shodli, že další nezdár by působil směšně.²⁶ Frank potom vymezil účel šestého setkání: nalézt takovou konstrukci smlouvy, která by umožnila dospět k dohodě přes rozdílná právní pojetí mnichovské dohody. Podle západoněmecké vlády bylo možné hledat kompromis v přesně vyváženém junktim²⁷ dvou smluvních řešení:

a) Smlouvou mezi ČSSR a SRN se nestanou právně neúčinnými právní skutečnosti na území, které bylo dotčeno mnichovskou dohodou.

²⁴ *SÚA*, fond 02/1, sv. 52, a.j. 52, b. 5.

²⁵ O odpovědi W. Brandta informoval G. Husák předsednictvo ÚV KSČ na 51. schůzi 12.10.1972. Dopis byl členům PÚV předložen v neoficiálním českém překladu (Příloha III). *SÚA*, fond 02/1, sv. 55, a.j. 55, b. 1.

²⁶ V den zahájení rozhovorů psal jeden západoněmecký deník o Götzovi a Frankovi jako o pánech „von Tunc“ a „von Nunc“.

²⁷ Junktim – právní pojem označující vzájemnou spojitost, propojenost, svázanost, nerozlučnost.

b) Za tohoto předpokladu byla spolková vláda ochotna smluvním způsobem vyjádřit souhlas, aby s mnichovskou dohodou bylo ve vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN nakládáno jako s nulití (nichtig).²⁸

Výhodou tohoto řešení bylo, že unikalo sporu, zda mnichovská dohoda byla neplatná od počátku či nikoli. Nevýhodou bylo, že v sobě zahrnovalo obě stanoviska, takže šlo o řešení značně kontradikční, v mnohém nelogické a vzájemně se popírající. Pojem nulití, nicotný, v mezinárodně právním slovníku znamená, že se smlouvou se nakládá, jako by neexistovala, jako by nenastala. Ale takovou interpretaci popíralo uznání právní účinnosti poměrů mnichovskou dohodou vzniklých, jež bylo předpokladem německého souhlasu s požadovanou formulací o nulitě. Československá strana ovšem mohla vykládat nulitu Mnichova absolutně (ex tunc) a řešení právních důsledků vydávat za výjimky z právní neplatnosti Mnichova. Šlo opravdu o střešní kompromis, jenž měl odklidit spor, aniž by jej řešil. Obě strany si byly vědomy kostrbatosti této smluvní konstrukce. Frank připomněl svou formulaci z porad v Rottenburgu a neoficiálně dodal, že ji stále považuje za jednodušší a právně čistší. Pokud však československá strana trvá na prohlášení o nulitě mnichovské dohody, pak německá strana potřebuje společné smluvní konstatování o důsledcích použití německého právního řádu v Sudetech. Götz na toto junktim přistoupil.

Zasedla subkomise a připravila obrys článku I zamýšlené smlouvy. Odstavec 1 obsahoval zásadní prohlášení obou stran o nicotnosti mnichovské dohody ve vzájemných vztazích. Odstavec 2 se týkal následků použití německého právního řádu na území dotčeném mnichovskou dohodou. Odstavec 3 řešil otázku německého státního občanství jako důsledku mnichovské dohody. Odstavec 4 vylučoval možnost materiálních požadavků ČSSR a jejich občanů vůči SRN a německým státním příslušníkům v souvislosti s prohlášením o nulitě mnichovské dohody.

Obě strany konstatovaly, že je připravena půda pro jednání o textaci smlouvy, a byl dohodnut termín pro zahájení oficiálních porad na 7.–8. května 1973 v Praze.

Po dvou letech se tak uzavřely neoficiální sondážní rozhovory. Pět kol bylo neúspěšných, šesté skončilo jakousi remízou. Jde o dost bezútěšnou bilanci a stěžejí se lze ubránit otázce, zda to nebyl spor o ničem a k ni-

28 Srv. Informativní zpráva a závěry k průběhu VI. kola sondážních rozhovorů mezi Československou socialistickou republikou a Německou spolkovou republikou – návrh dalšího postupu (MZV 8841/73-4). SÚA, fond 02/1, sv. 78, a.j. 74, b. 18.

čemu. Předmětem sondážních rozhovorů se stala výlučně otázka mnichovské dohody, forma a časový termín jejího prohlášení za neplatnou. Německá strana několikrát navrhla problémem Mnichova se nezabývat nebo ho odsunout, neboť bylo snadno představitelné uzavřít smlouvu o úpravě vztahů bez této zátěže. Československá vláda však označila „odčinění Mnichova“ za podmínku smlouvy.

Po celé dva roky se tedy nediskutovalo o ničem jiném. Mnichov se stal problémem, jenž po třiceti letech blokoval normalizaci vztahů mezi ČSSR a SRN. Hrál tento problém opravdu takovou roli, nebo byl aktualizován z potřeby přibrzdit, oddálit a zkomplikovat jednání? Kontinuita československého státu a neplatnost mnichovské dohody byla klíčovou otázkou Benešovy zahraniční politiky za druhé světové války, neboť šlo o to, zda a v jakých hranicích bude Československo obnoveno. Na počátku sedmdesátých let nehrál tento historický problém již žádnou významnou roli.

Československé státnosti se daleko více dotýkal intervenční zásah pěti států, přítomnost sovětských okupačních jednotek na území Československa a porušování státní suverenity. Domnívám se tedy, že šlo o problém zástupný. V celém sporu chyběl z československé strany reálně politický záměr, pragmatický cíl. Mělo být dosaženo uznání neplatnosti mnichovské dohody od samého začátku, se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Dovedeno do reálně politických záměrů znamenalo by to dotčení státoobčanských, občanskoprávních, občanskotrestních, aj. zájmů německých občanů, na což německá vláda nemohla přistoupit a ani to nebylo v úmyslu československé vlády. Ani pokud jde o odškodnění, nečekala československá vláda hmatatelný úspěch (precedens Polska). O zabezpečení státních hranic se československá vláda nestrchovala a přehlížela německé návrhy v tomto směru. Byla nakonec ochotna vzdát se všech reálných politických výhod za holou proklamaci nulity Mnichova. Tento postup budí dojem, že spor byl veden především jako ideologický.

Jistým vysvětlením tvrdohlavosti, s níž chtěla československá strana vymazat Mnichov z historie, bylo trauma nesamozřejmosti československého státu, pocit, že státní samostatnost byla Československu udělena a potom opět odebrána. Deziluze spojená s Mnichovem sehrála podstatnou roli v přeorientaci československého veřejného mínění a významně nahrála komunistům v boji o moc. Orientace na SSSR měla být zárukou, že Mnichov se nemůže opakovat. Československá teze o neplatnosti Mnichova byla vtělena do spojeneckých smluv ČSSR. Pokud by Československo neprosadilo při jednání se SRN alespoň symbolicky nulitu mnichovské dohody, zpochybnilo by to hodnotu sovětských smluvních záruk vůči ČSSR.

Oficiální jednání

První kolo oficiálních jednání o smlouvě mezi ČSSR a SRN se konalo v Praze ve dnech 7.–11. května 1973. Československá delegace měla toto složení: vedoucí delegace – J. Götz, náměstek ministra zahraničí, členové delegace – O. Křepelák, vedoucí 4. teritoriálního odboru, Zdr. Pisk, vedoucí mezinárodně právního odboru, Fr. Míka, zástupce vedoucího čs. obchodního zastoupení v SRN a experti.

Když bylo na posledním kole sondážních rozhovorů docíleno shody o způsobu řešení platnosti a neplatnosti mnichovské dohody, Frank konstatoval, že čím přesněji bude formulováno vyloučení právních důsledků, tím přesněji bude možno formulovat nulitu mnichovské dohody a naopak. O toto konkrétní formulační naplnění rámcové dohody z Bonnu byl veden spor při zahájení oficiálních rozhovorů v Praze, při čemž každá z delegací se pokoušela posunout těžiště kompromisu na svoji stranu. Československá delegace zkusila prosadit do preambule smlouvy formulace o mnichovské dohodě jako aktu diktátu a bezpráví, čímž by posílila článek I o nulitě Mnichova. Při textaci tzv. důsledků zase německá strana navrhovala formulace, směřující k výslovnému uznání německého právního řádu v oblasti Sudet mezi 30.9.1938 a 9.5.1945 (zatímco čs. návrh uznával platnost soukromoprávních či veřejnoprávních aktů z té doby „bez ohledu na to, který právní řád byl použit“). Obdobný byl problém se státním občanstvím, kdy německý návrh předpokládal výslovné uznání tzv. naturalizačních dekretů, zatímco čs. návrh pouze konstatoval, že prohlášení o nulitě mnichovské dohody se nedotýká státní příslušnosti osob, kterých se opatření z let 1938–1945 týkala.²⁹ Ve všech těchto sporných případech šlo o míru a vyváženost sjednaného kompromisu, a proto byla šance na dohodu v rámci sjednaného paradoxu, že s mnichovskou dohodou bude nakládáno jako s nulitní i dočasně platnou.

Při jednání v Praze poprvé došlo na další články smlouvy, týkající se vzájemných vztahů. Dohoda byla poměrně snadná, neboť smlouvy SRN s SSSR, PLR a NDR vytvořily precedens, a stačilo prostě převzít hotové

články ze smlouvy sovětské. Bez potíží byl v Praze sjednán text článku III a IV. V článku III se smluvní strany zavazovaly, že se budou řídit cíli a zásadami zakotvenými v Chartě OSN a budou řešit své spory výlučně mírovými prostředky a že se vystříhají hrozby silou či použití síly. V článku IV potvrzovaly obě strany neporušitelnost hranic a zavazovaly se respektovat svou územní celistvost, při čemž prohlásily, že vůči sobě nemají územní nároky a ani je nebudou vznášet v budoucnosti. Oba články byly v podstatě shodné s odpovídajícími články smlouvy mezi SRN a SSSR.

Článek V se týkal rozvoje vzájemných vztahů. Smluvní strany konstatovaly, že rozšíření spolupráce v oblasti hospodářství, vědy, vědeckotechnických styků, kultury, ochrany prostředí, sportu, dopravy aj. je v zájmu obou stran. Také tento článek byl variantou příslušného článku smlouvy mezi SRN a SSSR, a byl bezesporný.

Německá delegace předložila návrh na rozšíření článku V smlouvy o pasáž týkající se humanitárních otázek. Návrh obsahoval závazek usnadňovat stávající lidské problémy příslušnými možnostmi vystěhování a vnitropolitickými opatřeními ke zlepšení situace postižených. Ač formulace budila zdání oboustranného závazku, šlo jednoznačně o praxi československých úřadů, které rozhodovaly o pohybu obyvatel přes hranice a bránily vystěhování občanů německé národnosti do SRN, a to i v případech zvláště hodných zřetele (slučování rodin, sociální situace aj.). Tento požadavek byl na československé straně očekáván a v duchu původních směrnic byl odmítnut s odůvodněním, že se jedná o problém vnitropolitického charakteru. Delegace SRN na požadavku trvala. Byl to vážný spor, jenž se měl plně rozhořet v následujících měsících. Německé straně nešlo v tomto případě o tu či onu formulaci, ale o reálný smysl smlouvy. Brandtova vláda kladla mimořádný důraz na pragmatickou stránku normalizace vztahů, tj. aby se smlouvy reálně projevíly v denním životě lidí, ulehčily kontakty, komunikaci a spolupráci. Jak bylo možné věřit v účinnost „sousedské spolupráce“, jestliže československé zákony a nařízení neumožňovaly ani kontakt rozdělených rodin?

Pokud by se postupovalo podle modelu smlouvy SRN-SSSR, měl po článku V následovat článek, že smlouva se nedotýká dvoustranných či vícestranných smluv a dohod, které strany dříve uzavřely. Smlouva SRN s SSSR měla specifický charakter, zohledňující vůdčí postavení SSSR ve východním bloku. Obsahovala výslovné ustanovení o západní hranici Polska na linii Odra-Nisa, o hranicích mezi SRN a NDR, a uvedený článek byl v té souvislosti logický. Smlouva mezi SRN a ČSSR měla skromnější dosah a bilaterální charakter (včetně ustanovení o Mnichovu). Německá

²⁹ Srv. Výsledky I. kola oficiálních jednání o smlouvě mezi ČSSR a SRN a návrh na další postup (MZV 8636/73-4). SÚA, fond 02/1, sv. 81, a.j. 77, b. 3.

delegace označila takový článek pro čs.-německou smlouvu za nepotřebný a nepřijatelný. Československá delegace sice trvala na původně navrženém znění, ale MZV bylo připraveno návrh stáhnout (při hodnocení rozhovorů jej označilo za žádoucí, ale nikoli nezbytný).³⁰

Problémem byl doplňující návrh německé delegace, aby zvláštní článek smlouvy stanovil, že podle Čtyřstranné dohody z 3.9.1971 se rozšiřuje smlouva na Západní Berlín. To byl problém nový, jenž nebyl ve smlouvě SRN s SSSR, ani ve smlouvě NSR s PLR řešen, neboť v té době nebyla dohoda velmocí o Západním Berlínu v platnosti. Jednalo se o ustanovení závažného politického dosahu, jež vláda SRN nadále vyžadovala ve všech mezinárodních smlouvách. A protože rozhodnutí o této otázce přesahovalo možnosti československé delegace, prohlásil Götz už z preventivních důvodů německý návrh za nepřijatelný. Záležitost byla pak zvlášť intenzivně konzultována mezi československým MZV a sovětským MID.

Přestože bylo třeba dále doladovat preambuli smlouvy s článkem I a kompromisně formulovat jeho odstavec 1 a 2, a přestože nastal spor v otázkách humanitních a Západního Berlína, bylo prvé kolo oficiálních rozhovorů evidentně úspěšné. Takový byl i závěr zprávy, kterou podali Biřák s Chňoupekem na 73. schůzi předsednictva ÚV KSČ 17. května 1973.³¹ V tomto duchu poskytl interview 17.5.1973 B. Chňoupek a rovněž interview P. Franka po návratu z Prahy bylo optimistické.³²

Druhé kolo oficiálních rozhovorů následovalo velmi brzy, a to již 23.–30. května 1973 v Bonnu. Československá delegace zasedla ve složení J. Götz, Z. Písk, Fr. Míka, J. Čech a Č. Kopal (Generální prokuratura). Německou delegaci tvořili P. Frank, von Schenck, pí. Finke-Osianderová, Vergau von Richthofen, Vogel a Schiffer (vnitro), Heyde (spravedlnost), Gruner (finance), Kaupper (práce).

Jednání začalo kolizí, kterou se vedoucí delegací rozhodli řešit mezi čtyřma očima. Optimismus v závěru prvního kola se totiž ukázal jako předčasný. Německé vládě připadalo, že Frank zašel při hledání kompromisních formulací příliš daleko. Tomu pak nezbylo, než 15.5.1973 sdělit do

30 Srv. *Tamtéž*.

31 Zpráva o výsledcích I. kola oficiálních jednání o smlouvě mezi ČSSR a NSR ve dnech 7.–11. května 1973. SÚA, fond 02/1, sv. 81, a.j. 77, b. 3.

32 Interview ministra zahraničních věcí ČSSR Ing. B. Chňoupka, poskytnutý zpravodaji rozhlasu a televize NDR 17.5.1973. *Dokumenty k čs. zahraniční politice*, 1973, 5, s. 164–168.

Prahy, že je nucen ustoupit od již dohodnutých formulací o preambuli a článku I. Mnichovský strašák byl tedy znovu na scéně. V prvním kole oficiálních rozhovorů bylo dojednáno toto znění 3. odstavce preambule: „...Přesvědčeny, že politika Hitlera, která vedla k mnichovské dohodě z 29.9.1938 a směřovala k likvidaci (čs. verze) k rozbití (německá verze) politické nezávislosti a územní celistvosti Československé republiky, byla bezprávná...“ V dopise z 15. května navrhl Frank nahradit závěrečná slova „byla bezprávná“ formulací „byla zavrženímhodná“. Smyslem této změny bylo nahradit pojem, jenž by mohl být interpretován ve smyslu právní neplatnosti, pojmem vyjadřujícím morální odsudek. (Pozoruhodné je, že v třetím kole sondážních rozhovorů navrhl Frank sám formulaci, že mnichovská dohoda byla bezprávná a zanikla, aniž žádal od československé strany další záruky.) Nyní, kdy odstavec 2, 3, 4 článku I vylučovaly všechny důsledky nulity Mnichova, byla obava německé vlády ze zneužití tohoto slova přehnaná. Faktem bylo, že preambule přidávala jedno slůvko na váhy těžce dohodnutého kompromisu.

K dohodě první den nedošlo a záležitost zůstala otevřená. Debata na toto téma byla obnovena 24.5. a Frank připustil pražskou formulaci za podmínky, že ve výměně dopisů mezi oběma stranami bude vyjasněna právní relevance tohoto slova (velmi kostrbaté řešení).

Pak se přešlo k čl. I, odst. 1, jenž byl v Praze považován za bezproblémový. Měl tehdy toto znění: „ČSSR a NSR považují mnichovskou dohodu z 29.9.1938 ve svých vzájemných vztazích za nulitní.“ V dopise z 15. května navrhl Frank tuto obměnu: „SRN a ČSSR budou ve svých vzájemných vztazích nakládat s mnichovskou dohodou z 29.9.1938 jako s nulitní.“ Pražská formulace používala přítomného času, druhá budoucího. Místo slůvka „považují“ (betrachten) se vracel německý návrh ke své původní formulaci „nakládají“ (behandeln). Obě změny vyvolávaly znovu spor o časový limit, od kdy se považuje mnichovská dohoda za neplatnou, neboť jednoznačně směřovaly k německému ex nunc.

Tato formulace byla pro československou stranu nepřijatelná. Frank, který musel být rozmrzen desavuační pražských dohod, proto hned v úvodu jednání navrhl vyhnout se potížím s prezentem a futurem použitím infinitivu („SRN a ČSSR jsou zajedno v tom, nakládat s mnichovskou dohodou z 29.9.1938 jako s nulitní“) a pojem behandeln doporučil vysvětlit v interpretačním dopise. Po pojmu „bezprávná“ mělo být slůvko „nakládat“ druhým pojmem, určeným pro interpretační dopis. Představa smlouvy, doplněné o slovník použitých výrazů, byla komická. „Ke každému slovu nelze dávat vysvětlující dopis,“ namítl Götz a dodal po právu: „Jestliže si

někdo přečte, že o těchto několika slovech článku I se jednalo dva a půl roku, pak si nutně položí otázku, zda se to vyplatilo a zda se nevyhazovaly peníze.“³³ Na to dal Frank v úvahu, aby v české verzi bylo „považují“, při čemž by si obě strany byly vědomy, že v němčině se tím myslí „behandeln“ (nakládají), což by bylo možné pojmut do protokolu. Debata se nechtěně dostala do komické polohy. Oba šéfy delegací rozprava na toto téma evidentně unavovala.

Jako východisko připomněl Frank metodu, na níž se obě strany shodly po šesti kolech sondážních rozhovorů: najít taková slova, aby obě strany mohly zůstat při svém právním pojetí. Navrhl proto formulaci, kterou doporučoval již v minulém kole. Obsahovala požadované slůvko „betrachten“ (považují), ale dosah onoho pojmu byl zúžen dodatkem „nach Maßgabe dieses Vertrags“ (podle této smlouvy).³⁴ Nic neřešící výhodou tohoto dodatku bylo, že mohl být interpretován jak v obsahovém, tak časovém významu. Götz slíbil poradit se s Prahou. Poté přešli vedoucí delegací bez obtíží články II, III a IV smlouvy a nedořešené otázky odkázali na jednání pracovní skupiny.

Doplňk k článku V o humanitárních otázkách opětně Götz odmítl, načež Frank návrh stáhl s tím, že záležitost bude řešena v dopisech.

Pokud šlo o článek VI, týkající se z podnětu německé delegace Západního Berlína, záležitost nepokročila a byla rovněž odkázána do dopisů.

25. květen byl věnován jednání společné pracovní skupiny a poté následoval víkend. Vedoucí delegací mezitím požádali svá ústředí o stanovisko.

Zasedání 28. května 1973 začalo novou potíží. Frank ohlásil, že se sešel s nepříznivou reakcí na znění preambule a navrhl sporný odstavec 3 týkající se mnichovské dohody škrtnout, nebo hledat jinou formulaci. Bylo to již potřetí, co se německá vláda distancovala od formulací dojednaných s delegací SRN ad referendum. Československá vláda „nepochopí způsob a metody našich jednání“, řekl J. Götz a dodal k tomu zcela neprotokolárně: „...Nehledě k tomu může mě oprávněně považovat za blázná.“³⁵ Frank uznal, že chápe pocity hořkosti na čs. straně a že on sám se cítí „poněkud desavouován“. Německá vláda v této fázi znatelně přitvrdila. Až

33 Záznam o 2. kole oficiálních jednání o vzájemných vztazích mezi ČSSR a NSR ve dnech 23.–30.5.1973 v Bonnu (MZV 23623/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112, s. 16.

34 Tamtéž, s. 19.

35 Tamtéž, s. 38.

dosud to byl právě Frank, kdo byl v Československu viněn z neústupnosti. Diskuse o odstavci 3 preambule byla až na další přerušena, neboť Götz musel informovat ústředí.

Po obtížných jednáních a konzultacích s ústředím bylo v následujících dnech dosaženo shody o sporném odstavci v tomto konečném znění: „Uznávající, že mnichovská dohoda z 29.9.1938 byla Československé republice vnučena nacistickým režimem pod hrozbou síly...“ Z preambule tedy zmizely morálně hodnotící pojmy („zavrženíhodná“, „diktát“) a zůstalo se u konstatujícího zjištění, že mnichovská dohoda byla vnučena pod hrozbou síly. Proti vstupním rozhovorům, kdy německá delegace slibovala „jasné a definitivní distancování se od mnichovské dohody z hlediska historického, politického a morálního“ (srv. 2. kolo sondážních rozhovorů), byla konečná formulace chudší. Nelze však zapomenout, že z počátku zamýšlela německá delegace nahradit uznání nulity morálně politickými odsudky, což jí bylo z československé strany vytýkáno. Poté, co SRN přistoupila na ústupek a vtělila nulitu do smlouvy, staly se morální odsudky Mnichova nadbytečnými (nešlo mít obojí, měl-li být kompromis vyvážen). Z tohoto hlediska bylo neférové oficiální prohlášení, které učinil Götz na pokyn ústředí v závěru jednání, že československá vláda vyslovuje podiv nad tím, že západoněmecké straně nebylo možné odsoudit politiku hitlerovského Německa jako bezprávní.³⁶ Navíc klauzule o hrozbě silou byla právně závažná (srv. čl. 52 Vídeňské úmluvy o smluvním právu) a její začlenění do preambule bylo čs. stranou považováno za úspěch (zdůvodnění nulity).

Pokud šlo o článek I, byl Frankův kompromisní návrh z 24. května (betrachten + nach Maßgabe dieses Vertrags) přijatelný. Československá strana pouze prosadila úpravu části věty, kde se říkalo, že ČSSR a SRN považují mnichovskou dohodu za nulitní „ve svých vzájemných vztazích“. Místo toho byla dohodnuta konečná formulace „vzhledem ke svým vzájemným vztahům“. (V 1. kole oficiálních rozhovorů navrhovala čs. delegace formulaci „v zájmu svých vzájemných vztahů“.) Smyslem původního znění bylo vyjádřit, že bilaterální smlouva nemůže rozhodovat o multilaterální dohodě (německá námitka proti nulitě), a že tudíž pouze upravuje modus operandi ve vztazích mezi ČSSR a SRN. Smyslem československých pozměňovacích návrhů bylo toto omezení zamlžit. Konečné znění článku I tedy bylo: „Československá socialistická republika a Spolková

36 Tamtéž, s. 79.

republika Německa považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svým vzájemným vztahům podle této smlouvy za nulitní.“

Při textaci článku II bylo nejobtížnější nalézt způsob, jak se vyrovnat s potřebou uznat právoplatnost individuálních právních aktů v době pomnichovské, a přitom nepopřít předchozí článek o nulitě Mnichova. Německá formulace o „tehdy použitém právu“ byla elegantnější než československé „bez ohledu na to, který právní řád byl použit“. Znění článku II, odst. 1 bylo tedy dohodnuto v této variantě: „Tato smlouva se nedotýká právních účinků, které vyplývají vůči fyzickým osobám z práva použitého v době od 30. září 1938 do 9. května 1945.“ Vyňaty byly přitom účinky opatření, jež obě strany považují pro jejich neslučitelnost se základními zásadami spravedlnosti za nulitní – tj. opatření perzekučního, rasového aj. charakteru.

Odstavec 2 článku II řešil problém státní příslušnosti. V prvním kole nebylo dosaženo dohody, i když předložené texty byly velmi blízké. Čestou diplomatickou předložila potom čs. strana ještě jednu formulaci, jež korespondovala s německým návrhem. Složitost problému byla v tom, že otázku státní příslušnosti nebylo možné řešit jen retrospektivně (čs. návrh z prvního kola oficiálních rozhovorů: „Čl. I této smlouvy se nedotýká státní příslušnosti osob, kterých se týkala opatření z let 1938–1945“), ale i z hlediska současně platného právního řádu obou stran (německý návrh z I. kola oficiálních rozhovorů: „Čl. I se nedotýká státní příslušnosti, která fyzickým osobám podle právního řádu jedné z obou stran příslušela nebo přísluší“). Konečná formulace zněla: „Tato smlouva ponechává nedotčenou státní příslušnost žijících a zemřelých osob, která vyplývá z právního řádu každé z obou smluvních stran.“

Zákon o úpravě státní příslušnosti z 22.2.1955, který byl součástí právního řádu SRN, vycházel z platnosti naturalizačních dekretů a uznával státní občanství SRN všem osobám německé národnosti, bez ohledu na to, na jakém státním území žijí. Tato expanzivnost státoobčanského principu se dotýkala suverenity států, na jejichž území občané německé národnosti žili a měli jejich státní občanství. Československá delegace proto vtělila do protokolu o jednání výhradu proti zákonu SRN z 22.2.1955, pokud se dotýkal čs. právního řádu. Německá delegace k tomu připojila své ohrazení, že československá výhrada ani smlouva nic nemění na platnosti práva o státní příslušnosti v SRN, včetně zákona z 22.2.1955.

Aby se čelilo případnému nedorozumění v interpretaci státního občanství v souvislosti s nulitou Mnichova, byl připraven jednostranný čs.

dopis o trestním stíhání, v němž se konstatovalo, že trestné činy z let 1938–1945 jsou podle československého právního řádu rokem 1965 promlčeny s výjimkou zločinů trestných dle mezinárodního práva (zločiny válečné a zločiny proti lidskosti).

Odstavec 3 článku II byl schválen již v prvním kole oficiálních rozhovorů. Doznal jen malých formulačních změn do své konečné podoby: „Tato smlouva netvoří svými prohlášeními o mnichovské dohodě právní základnu pro materiální nároky Československé socialistické republiky a jejich fyzických a právnických osob.“ Článek se týkal výlučně škod bezprostředně spojených s provedením mnichovské dohody. Aby bylo zřejmé, že ČSSR tímto nerezignuje na jiné materiální a finanční nároky, sdělil Götz na zasedání 29. května 1973, že se hodlá obrátit na německou stranu dopisem, ohlašujícím úmysl projednat v procesu normalizace vztahů otevřené finanční otázky, a to na podkladě nóty MZV ČSSR z 19.12.1966. (Československou nótou se tehdy německá vláda odmítla zabývat.) Frank odpověděl, že německá strana není připravena zahájit v rámci současných rozprav též finanční jednání. Po navázání diplomatických styků bude mít ČSSR možnost obrátit se na německou vládu s jakoukoli otázkou a nemusí svůj úmysl předem ohlašovat dopisem. Obě stanoviska byla zaprotokolována.³⁷

K článkům III–V byly dojednány pouze nepodstatné úpravy. Československá delegace netrvala na článku VI. Obě strany se shodly na tom, že nedořešené otázky humanitní a rozšíření platnosti smlouvy o Západní Berlín budou řešeny výměnou dopisů při podpisu smlouvy. Zatímco text západoberlínské klauzule byl dohodnut při jednání pracovní skupiny Písk – von Schenck, jednání skupiny Míka – Osianderová k humanitnímu dopisu bylo neúspěšné.

Protože druhé kolo oficiálních rozhovorů splnilo to hlavní – dokončit textaci smlouvy – dalo se uvažovat o parafování smlouvy. Ještě před tím zbývalo vyrovnat se s českým překladem názvu Bundesrepublik Deutschland. S tímto problémem vyrukoval Frank v předposlední den jednání (29.5.1973) – podle MZV „zcela nečekaně“.³⁸ Ovšem po dvaceti letech komolení názvu BRD se dalo očekávat, že protest jednou přijde. Nebylo

37 Srv. Důvodová zpráva o výsledcích jednání vládních delegací o smlouvu mezi ČSSR a NSR (MZV 10351/73). SÚA, fond 02/1, sv. 84, a.j. 80, b. 2.

38 Zpráva o výsledcích jednání vládních delegací o smlouvu mezi ČSSR a NSR, přednesená B. Chňoupkem na 76. schůzi PÚV KSČ 11.6.1973. SÚA, fond 02/1, sv. 84, a.j. 80, b. 2.

třeba být jazykozpytcem, aby se vědělo, že přesný překlad Bundesrepublik Deutschland je Spolková republika Německo. S tímto názvem se však pojily obavy, že se jím předjímá zvláštní postavení Spolkové republiky jako mluvčího celého Německa. Proto se v ČSSR zavedl úřední překlad – Německá spolková republika (jako protějšek k Německá demokratická republika). Před parafováním smlouvy vláda SRN trvala na správném překladu svého státního označení. Poukazovala přitom na to, že politické výhrady proti názvu BRD pominuly poté, co Brandtova vláda rezignovala na uplatňování Hallsteinovy doktríny.³⁹ Götz se pokusil nejprve vyhat se ze sporu podobně legračním způsobem jako předtím Frank ze sporu o „be-handeln“ a „betrachten“. Navrhl, aby se v protokolu konstatovalo, že Německá spolková republika je totéž co Spolková republika Německo.⁴⁰ Po telefonátu s Prahou pak oficiálně sdělil, že čs. vláda považuje název Německá spolková republika za adekvátní. Spor se pak přenesl na setkání ministrů zahraničí u příležitosti parafování smlouvy.

V závěru jednání Frank tlumočil pozvání ministra zahraničí Scheela pro ministra Chňoupeka do Bonnu na dny 19.–20. června 1973 s tím, že by 19. června byla smlouva parafována vedoucími delegací za přítomnosti ministrů zahraničí. Po konzultaci s Prahou Götz pozvání jménem ministra s díky přijal a dal v úvahu, zda by smlouvu nemohli parafovat ministři zahraničních věcí.

Při přijetí u ministra Scheela 30. května 1973 došlo ještě na jednu, dosud neřešenou otázku. Předpokládalo se, že by brzy po parafování následoval podpis smlouvy za účasti premiérů. Ministr Scheel upozornil Götze, že pokud by dnem podpisu smlouvy nebyly navázány diplomatické styky, nemůže W. Brandt navštívit stát, s nímž SRN nemá diplomatické styky. Jak známo, ČSSR předpokládala navázání diplomatických styků až později, v blíže neurčené době, rozhodně ne současně s podpisem smlouvy. S tímto názorem zůstala však mezi zeměmi Varšavské smlouvy zcela osamocena. Ministerstvo zahraničí bylo připraveno změnit stanovisko. Zbývalo přesvědčit o tom politické orgány a vyvázat se z původních Zásad postupu.

39 Zahraničněpolitická doktrína, vyhlášená v r. 1952 v duchu zásady, že SRN je jediným mluvčím všech Němců. Stanovila, že SRN nemůže udržovat diplomatické styky se státem, který naváže oficiální styky s NDR.

40 Záznam o 2. kole oficiálního jednání o vzájemných vztazích mezi ČSSR a NSR ve dnech 23.–30.5.1973 (MZV 23623/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 1973, 034/112, s. 63.

11. června 1973 si nechal B. Chňoupek odsouhlasit na předsednictvu ÚV KSČ text smlouvy ve znění dohodnutém při druhém kole oficiálních jednání v Bonnu. V důvodové zprávě podalo MZV podrobný výklad jednotlivých článků smlouvy. Byly přitom jednostranně zdůrazňovány pasáže podporující čs. stanovisko a zamlčován kompromis spočívající v tom, že zvolené formulace umožňovaly oběma stranám setrvat na zásadně odlišném právním stanovisku. Instrumentální optimismus, pochopitelný ve chvíli, kdy se ministr uchází o schválení dokumentu, se stal základem oficiální interpretace smlouvy. To muselo dříve či později vyvolat interpretační kolizi se SRN. Chňoupekův výklad byl určen pro domo a zatím se nic nedělo. PÚV však přijalo nešťastné usnesení, v němž doporučilo V. Biřákov, aby s výkladem ke smlouvě ČSSR-SRN vystoupil v diskusi na červencovém plénu ÚV KSČ. Pak vypukl spor veřejně.

Předsednictvo ÚV KSČ se dalo přesvědčit, že „výsledky dosažené v závěrečném kole oficiálních rozhovorů odpovídají cílům a požadavkům, které byly stanoveny usneseními předsednictva ÚV KSČ“⁴¹ a schválilo postup čs. delegace a návrhy MZV na další postup.⁴²

Návrhy MZV se týkaly taktického postupu v otázkách diplomatického uznání, názvu SRN a humanitárního dopisu: Předsednictvo ÚV souhlasilo s tím, aby se jednalo o navázání diplomatických styků a aby ujednání vstoupilo v platnost dnem podpisu smlouvy. Tím revidovalo původní usnesení v této záležitosti, aniž to bylo výslovně řečeno. Pokud by ministr Scheel vznesl otázku českého názvu SRN, měl ministr Chňoupek znovu vysvětlit, proč ČSSR trvá na dosavadním označení. Při jednání o humanitních otázkách měl Chňoupek setrvat na dosavadních stanoviscích ČSSR.

Vybaven souhlasem k *parafování smlouvy* a uvedenými taktickými směrnicemi, odcestoval Chňoupek do Bonnu. 19. června ho přijal spolkový kancléř. W. Brandt potvrdil ochotu přijet do Prahy podepsat smlouvu a navrhl termín od 15. srpna do 15. září. Předběžně pak byla dohodnuta první dekáda září 1973. Týž den zahájil Chňoupek rokování s ministrem Scheelem. Nejprve bylo dosaženo shody, že smlouva bude parafována přímo ministry (podle čs. protinávru). Chňoupek sdělil souhlas čs. strany, že dnem podpisu budou navázány vzájemné diplomatické styky. Poté pře-

41 Důvodová zpráva o výsledcích jednání vládních delegací o smlouvu mezi ČSSR a NSR, IV, Závěry. (MZV 10351/73). SÚA, fond 02/1, sv. 84, a.j. 80, b. 2.

42 Usnesení 76. schůze PÚV KSČ 11.6.1973. SÚA, fond 02/1, sv. 84, a.j. 80, b. 2.

šli ministři k méně harmonickým částem rozhovoru: k odsouhlasení projevu při parafování smlouvy následujícího dne a k názvu SRN. Rozprava mezi čtyřma očima nevedla k výsledku. K dalšímu jednání, k němuž byli přizváni Frank a Götz, došlo v nočních hodinách. Ve dvě hodiny ráno, byly jako jediné východisko, aby týž den mohla být smlouva parafována, obě sporné otázky junktiovány a tak vyřešeny. Scheel vypustil ze svého projevu pasáž o sudetských Němcích. Chňoupkův ústupek byl z kategorie úsměvných. Souhlasil, aby české označení BRD bylo ve smlouvě vyjádřeno substantivem, ale v genitivu, tedy Spolková republika Německa. Humorné na tom bylo, že po všech námitkách, aby překlad BRD ctil duch českého jazyka, došlo na transkripci ruského Federativnaja Respublika Germanii. V běžné praxi mělo být dále používáno dosavadní označení Německá spolková republika.

K humanitárnímu dopisu se ministři zahraničí už nedostali. Shodli se, že počátkem srpna přijede do Prahy Frank a že s Götzem dokončí práce tak, aby dopis byl hotov do podpisu smluv.⁴³

20. června 1973 pronesli ministři zahraničí B. Chňoupek a W. Scheel krátké oficiální projevy (bez kontroverzních prvků) a smlouvu mezi ČSSR a SRN parafovali.

43 Důvodová zpráva o výsledcích oficiální návštěvy ministra zahraničních věcí ČSSR ing. B. Chňoupka v Německé spolkové republice ve dnech 19.–21.6.1973. SÚA, fond 02/1, sv. 86, a.j. 81, b. 4.

Jednání o humanitárním dopise a o navázání diplomatických styků

Zdálo by se, že příprava návštěvy německého kancléře v Praze bude příjemnou záležitostí, naplněnou zdvořilostmi, sestavováním programu, psaním projevů, přípitků a nácvikem úsměvů.

Ve skutečnosti bylo zapotřebí ještě mnohé vyřešit, aby se mohla státní návštěva uskutečnit. Zprv šlo o humanitární dopis, který měl být v průběhu srpna dohodnut mezi delegacemi, zadruhé bylo nutné připravit navázání diplomatických styků a řešit problémy s tím spojené a zatřetí citlivě zvládnout protokolární otázky Brandtovy návštěvy v Praze. Ve všech těchto směrech se vyskytly potíže, které si nakonec vynutily odklad návštěvy.

Jednání o humanitárním dopise

Podle statistických údajů k 31.12.1969 žilo v ČSSR 84 tisíc obyvatel německé národnosti. (Skutečný počet byl patrně vyšší, neboť nebylo oportunní se k německé národnosti hlásit.) Většina z nich měla příbuzné v SRN a přála si je navštěvovat a jistá část se chtěla do SRN vystěhovat. Tyto možnosti byly omezeny vždy a po roce 1969 ještě více. 8. října 1969 vyšlo vládní nařízení č. 114/69, které mezi důvody pro odmítnutí žádosti o vystěhování uvádělo i to, že země, kam se žadatel hodlal vystěhovat, neměla s ČSSR diplomatické styky. To se výrazně dotklo právě emigrace do SRN. Podle údajů, které předložila německá delegace při jednání 29. května 1973, byl roční průměr vystěhovaných v letech 1967–1969 asi 6000 osob, v roce 1972 však bylo povoleno vystěhování už jen 844 osobám. Přitom Německý červený kříž měl údajně evidováno 25 000 žádostí německých obyvatel ČSSR o vystěhování.⁴⁴

Německá delegace se proto v průběhu oficiálních porad pokusila přimět ČSSR alespoň k deklaraci dobré vůle. Návrh na rozšíření článku V

44 Srv. Důvodová zpráva o výsledcích jednání vládních delegací o smlouvu mezi ČSSR a NSR (MZV 10351/73, Příloha III). SÚA, fond 02/1, sv. 84, a.j. 80, b. 2.

o příslušný odstavec 3 při jednáních neprošel pro odpor čs. strany, a také ke shodě o obsahu humanitárního dopisu nedošlo. Nicméně protokol o jednání z 30. května 1973 určoval, že rozhovory o výměně dopisů týkajících se úpravy humanitárních otázek budou pokračovat i po parafování smlouvy. Důležité přitom bylo, že protokol stanovil, že k výměně dopisů dojde při podpisu smlouvy.⁴⁵ To znamenalo, že bez shody o humanitárním dopisu nepřicházel podpis smlouvy v úvahu.

S tímto vědomím v Praze zasedli ve dnech 6.–8. srpna 1973 zástupci MZV (Křepelák, Čech, Kadnár) a AA (Osianderová, Richthofen, Vogel). Osnovou jednání se stal československý protinávrh k německé verzi dopisu o humanitárních otázkách z posledního kola oficiálních rozhovorů.

V článku 1 vypouštěl slůvko „zvláštní“. Humanitárním otázkám měl být věnován zřetel, ale nikoli zvláštní zřetel. To přesně odpovídalo rozdílné váze, jakou těmto otázkám přisuzovala vláda ČSSR a SRN. V zájmu dohody ustoupila německá delegace od původní formulace, aniž by přestala považovat humanitární otázky za klíčový problém budoucích vztahů mezi ČSSR a SRN.

Článek 2 obsahoval závazek, že žádosti občanů německé národnosti, kteří si přejí vystěhovat se do SRN, budou v souladu se zákony a právními předpisy platnými v ČSSR blahovlnně posuzovány. Tuto deklaraci dobré vůle, již tak kontradikční, neboť právě zákony a platné předpisy možnost vystěhování omezovaly, oslabil čs. protinávrh navíc formulací o občanech „nesporně“ (unbestreitbaren) německé národnosti. Tato formulace v sobě zahrnovala možnost, aby československé úřady rozhodovaly o příslušnosti k německé národnosti, a byla proto jako nepřijatelná německou stranou zamítnuta. Československá delegace poté slůvko „nesporně“ stáhla. Druhý odstavec československého protinávru k článku 2, stanovující reciproční závazek SRN, bylo nutné přeformulovat, neboť německé úřady žádné žádosti o vystěhování neposuzovaly (každý obyvatel SRN se mohl vystěhovat kdy a kam chtěl).⁴⁶

Odstavec 3 uváděl, že nejsou námitky, aby Německý červený kříž a Československý červený kříž napomáhaly řešení těchto otázek. Tuto formulaci – ostatně jako všechny ostatní – konzultovalo ministerstvo zahra-

ničí s ministerstvem vnitra. Stanovisko československého ministerstva vnitra, tlumočené na poradě MZV 7. srpna 1973, je charakteristické svou nadutostí: „To, co rozhodne FMV, může ČsČK sice s Němci projednávat, ale velký smysl to nemá. Ovšem mohou, jak jsme to nazvali, „napomáhat“ v určitých případech.“⁴⁷ Pokud šlo o seznamy Němců, kteří se chtějí vystěhovat, projevílo o ně MV zájem. Ne však proto, aby se žádostmi zabývalo, ale proto, že považovalo seznamy za „zpravodajsky zajímavé“.⁴⁸

Odstavec 4 pojednával o rozvoji cestovního ruchu. Možnost turistických výjezdů do nekomunistických zemí byla pro československé občany silně omezena usnesením vlády č. 271 z 12.10.1972. Čs. občan mohl teoreticky podniknout soukromou cestu jednou za rok, na základě jednorázové výjezdni doložky, vydané po individuálním posouzení, a to za předpokladu doporučení zaměstnavatele, školy nebo národního výboru. K neorganizované turistice potřeboval navíc přiděl devizových prostředků, udělovaných SBČS uchazečům, kteří v minulých třech letech nebyli v tzv. kapitalistické cizině. Organizovaně mohl čs. občan vycestovat prostřednictvím cestovní kanceláře za předpokladu, že zájezd bude obsazen ucelenými kolektivy pracovníků podniků a organizací. K tomuto velmi neutěšenému stavu přibývala omezení, platná speciálně pro SRN: Byl stanoven zákaz organizovaných zájezdů do SRN jako cílové země. Transit přes SRN měl být prováděn nonstop. V SRN nebyla turistika do ČSSR propagována.

V původní německé verzi článku 4 se smluvní strany zavazovaly „podporovat“ cestovní ruch. Československý protinávrh z toho unikal formulací „zkoumat možnost dalšího rozvoje cestovního ruchu“ mezi oběma zeměmi.⁴⁹ (Stanovisko MV bylo, že návštěvy čs. občanů do SRN jsou výlučně československou věcí.) Kompromisní znění článku 4 nakonec říkalo, že obě strany budou „dále rozvíjet“ cestovní ruch. Německá strana připustila formulaci o dalším rozvoji něčeho, co nebylo. Československá strana za to přistoupila na dovětek „včetně návštěv příbuzných“.

Článek 5 určoval, že obě strany prozkoumají možnosti technických zlepšení v cestovním ruchu, včetně plynulého odbavování na přechodech, jakož i otevření dalších hraničních přechodů. O tento článek nebyl veden spor.

45 Protokol o jednání, vedeném dne 30. května 1973 v Bonnu mezi delegací vlády ČSSR a delegací vlády NSR. *Tamtéž*, Příloha IV.

46 Záznam o jednáních mezi zástupci FMZV ČSSR a Zahraničního úřadu NSR 6.8.1973 (MZV 24923/73-4). *AMZV ČR*, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

47 *AMZV ČR*, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

48 *Tamtéž*.

49 Záznam o jednáních mezi zástupci FMZV ČSSR a Zahraničního úřadu NSR 6.8.1973 (MZV 24923/73-4). *AMZV ČR*, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

Ke shodě nedošlo o dalším článku dopisu. Německá delegace navrhovala, aby se ustanovení humanitárního dopisu vztahovala v duchu Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 také na Západní Berlín. Bylo již řečeno, že tento dovětek vyžadovala spolková vláda ve všech smluvních dokumentech.

Ještě koliznější byl požadavek SRN, aby se protokolárně potvrdilo, že vzniknou-li při uskutečňování dopisu potíže, budou řešeny mezivládně. Německá delegace se tak snažila nalézt způsob, jak realizaci dopisu sledovat, vyhodnocovat a dohadovat další opatření. Československá strana se tlaku, jemuž by v tomto směru mohla být vystavena, bránila.

Tyto dva problémy nevyřešilo ani přímé jednání mezi Götzem a Frankem, jež následovalo po poradách expertů.⁵⁰ Bylo dohodnuto další kolo jednání na 20. srpen 1973 do Bonnu.

Směrnice MZV pro jednání v Bonnu čs. delegaci ukládaly nepřipustit paušální rozšíření humanitárního dopisu na Západní Berlín a odmítnout protokol o řešení sporných případů.⁵¹

Jednání v Bonnu začala 20. srpna 1973 nejprve rozmluvou Götze a Franka mezi čtyřma očima. V Praze navrhla německá delegace článek 6 humanitárního dopisu ve dvou variantách. Jiří Götz si vybral k jednání variantu, jež byla obecnější a neurčitější: „Obsah dnes vyměněných dopisů o humanitárních otázkách bude dle svého smyslu aplikován podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami též na Berlín (Západní)“. K této variantě podal dva protinávry. První se týkal slůvka „dle svého smyslu“ (sinngemäß) a jeho pozměňovací návrh zněl: „... v oblastech, ve kterých je to vhodné“. I když oba pojmy dávaly velký prostor různé interpretaci, československý protinávrh obsahoval zjevně element výběrový a byl tudíž omezující. Druhý pozměňovací návrh se vztahoval na termín „Berlín (Západní)“, jenž měl být nahrazen termínem „západní sektory Berlína“. Oba protinávry byly pro Franka nepřijatelné. Nakonec bylo schváleno rozšíření humanitárního dopisu o článek 6 ve znění navrženém německou delegací (bez českých protinávruhů). Naproti

50 Záznam z jednání mezi delegacemi ČSSR a NSR vedenými náměstkem ministra zahr. věcí J. Götzem a státním tajemníkem Zahraničního úřadu NSR dr. P. Frankem 9. srpna 1973 v 15,30 hod. v Černínském paláci v Praze (MZV 24923/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

51 Shrnutí výsledků jednání Götz-Frank a návrh postupu čs. delegace při jednání v Bonnu 20. až 21. srpna 1973 (MZV 24923/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

tomu Götz trval na nepřijatelnosti navrhovaného protokolárního záznamu o způsobu řešení potíží při realizaci humanitárního dopisu⁵² a spor zůstal nevyřešen.

Příprava navázání diplomatických styků

Když padlo politické rozhodnutí, že dnem podpisu smlouvy budou navázány mezi ČSSR a SRN diplomatické styky, rozjel se mechanismus přípravných prací. Šlo o rutinní záležitost, která neměla vyvolat žádné potíže, pokud by nebyla spojována s jinými otázkami. A k tomu právě došlo.

Začneme nejprve formalitami, které byly na poradách v Praze a Bonnu vyřízeny bez komplikací. Byl dohodnut text komuniké o navázání diplomatických styků. Byl sjednán text dopisu o úpravě otázek v souvislosti s navázáním diplomatických styků (ukončení činnosti samostatných obchodních zastoupení, převzetí personálu, místností, archivu a majetku OZ velvyslanectvími, technické záležitosti provozu velvyslanectví aj.). Po dobu jednoho roku mohlo velvyslanectví ČSSR využívat pro tři detašovaná oddělení místností OZ ve Frankfurtu n. M. Další setrvání v těchto objektech bylo vázáno na dokončení úprav Lobkovického paláce pro potřeby velvyslanectví SRN (do té doby odkázaného na hotel Jalta). Nedořešena zůstala otázka zastoupení firem SRN v ČSSR a naopak. Byl dohodnut text dopisu o konzulárních službách pro obyvatele Západního Berlína a text dopisu o vízové praxi pro občany s trvalým bydlištěm v Západním Berlíně a o dokladech, které budou používány.

V souvislosti s úpravou konzulárních služeb předložila delegace SRN v Praze návrh, aby její velvyslanectví v Praze vyřizovalo žádosti o *právní pomoc*, vycházející od soudů a úřadů Západního Berlína (týž požadavek právě nedávno odmítlo Polsko). O tuto otázku, jež měla z hlediska bilaterálních vztahů okrajový význam, se jednání rozbilo.

Čtyřmocenská dohoda o Západním Berlíně z 3.9.1971 uznávala existující styky a spojení mezi SRN a Západním Berlínem a za určitých podmínek umožňovala, aby SRN zastupovala zájmy Západního Berlína. Československo přistoupilo v duchu této dohody na rozšíření platnosti článku II a V čs.-německé smlouvy na Západní Berlín, zařadilo západoberlínskou klauzuli do humanitárního dopisu, a souhlasilo s textem dopisu

52 Záznam o jednání delegací ČSSR-NSR 20.–22.8.1973 v Bonnu (MZV 25090/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

o konzulárních službách a o vízové praxi pro obyvatele Západního Berlína. Požadavek, aby velvyslanectví SRN poskytovalo právní pomoc soudům a úřadům Západního Berlína, posunoval interpretaci Čtyřstranné dohody opět o kousek dál.⁵³

Když německá delegace požadavek o právní pomoci v Praze předložila, musela si být vědoma, že je pro ČSSR neřešitelný. Bylo zcela nepředstavitelné, že by čs. vláda samostatně rozhodla o záležitosti, jež se týkala SSSR, a že by tak o své vůli vytvořila precedens pro BLR a MLR. Götz označil 9. srpna 1973 německý návrh za zcela nepřijatelný s odůvodněním, že jde nad Čtyřstrannou dohodu velmocí o Západním Berlíně.⁵⁴ V této věci nemínila čs. diplomacie absolutně nic riskovat, tím spíše, že nedávno Sovětský svaz protestoval u západních velmocí proti široké interpretaci Čtyřstranné dohody. Je velmi nepravděpodobné, že by spolková vláda očekávala jinou reakci. Dá se proto soudit, že jednání o navázání diplomatických styků mezi ČSSR a SRN bylo použito k tomu, aby byla vynucena revize stanoviska socialistických států v této záležitosti. Jestliže byla vláda SRN ochotna pro tuto otázku čs.-německé jednání rozbít, pak to jen svědčí o tom, jak velký význam přisuzovala Západnímu Berlínu a jak malý vztahům s ČSSR.

Po pražském setkání čs. ministerstvo zahraničí ihned konzultovalo MID SSSR a podle sovětského stanoviska, že dohody týkající se bezpečnosti, právní pomoci, dopravy aj. nelze rozšiřovat na Západní Berlín, zpracovalo návrh dalšího postupu pro jednání v Bonnu 20. srpna 1973. Čs. delegaci bylo uloženo, aby odmítla poskytování právní pomoci pro Západní Berlín „i za cenu, že nedojde k Brandtově návštěvě“.⁵⁵

53 Čtyřstranná dohoda o Západním Berlíně z 3.9.1971 stanovila, že SRN může konzulárně zastupovat osoby se stálým bydlištěm v Západním Berlíně. ČSSR se držela úzkého výkladu této dohody a vztahovala právo konzulárně zastupovat pouze na fyzické osoby. SRN se odvolávala na Vídeňskou konvenci o konzulárních stycích z roku 1963 a interpretovala Čtyřstrannou dohodu širěji: vztahovala ji i na osoby právnické, tj. soudy, firmy, společnosti, instituce, univerzity apod. Vídeňskou konvenci z roku 1963 podepsalo Československo, ale SSSR nikoli.

54 Srv. Záznam z jednání mezi delegacemi ČSSR a NSR vedenými náměstkem ministra zahr. věcí J. Götzem a státním tajemníkem Zahraničního úřadu NSR P. Frankem 9. srpna 1973 v 15,30 hod v Černínském paláci v Praze (MZV 24923/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

55 Shrnutí výsledků jednání Götz-Frank a návrh postupu čs. delegace při jednání v Bonnu 20. až 21. srpna 1973 (MZV 24923/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

Když se Götz a Frank sešli v Bonnu, nemohli si říci nic nového. Götz informoval, že československá strana nemůže řešit otázky právní pomoci pro Západní Berlín, protože to souvisí s výkladem Čtyřstranné dohody o Západním Berlínu, k čemuž není ČSSR kompetentní, neboť není jejím signatářem, a Frank trval na právu německého velvyslanectví poskytovat právní pomoc soudům a úřadům Západního Berlína. Protože šlo evidentně o záležitost přesahující problematiku bilaterální, byla na místě poznámka Götz, že SRN by neměla střílet na Washington, Paříž, Londýn a Moskvu přes Prahu.⁵⁶

V situaci, kdy se jednání o navázání diplomatických styků zauzilo, vyrukoval Götz s původní taktikou a nabídl řešení, že by navázání diplomatických styků bylo možné odložit a nespojovat ho s podpisem smlouvy. To označil Frank za iluzi, neboť v tom případě nebude smlouva podepsána.

Debata na toto téma byla obnovena 20. srpna večer, a to výkladem právních stanovisek, které přednesli von Schenck a Z. Písk. Právnická expozé velmi zelementarizoval Götz, když prohlásil: Spolková republika „požadované řešení právní pomoci pro Západní Berlín zatím od žádného socialistického státu nedostala a nedostane ho ani od nás“.⁵⁷ Jednání pak byla přerušena.

Druhý den (21.8.) se Frank dotázal, zda má smysl v debatě pokračovat, zda existuje vůle hledat kompromis. Na to von Schenck přednesl tři varianty řešení právní pomoci. Jednání bylo poté přerušeno, aby čs. delegace mohla návrhy prostudovat. Delegace znovu zasedly v 18 hodin. Götz informoval o tom, že telefonoval s Prahou (volal G. Husáka), a že je zmocněn sdělit, že všechny tři návrhy jsou pro československou stranu nepřijatelné. Frank doporučil vyčkat na zasedání německé vlády příštího dne, neboť nebude-li mít vláda další návrhy, znamená to konec jednání. Naposledy se delegace sešly 22. srpna 1973 ve 13 hodin. Frank přečetl krátké prohlášení, že poté, co byly kompromisní návrhy SRN k otázce právní pomoci československou stranou zamítnuty, nevidí spolková vláda možnost předložit návrhy další. Nato Götz neméně stroze oznámil, že o tomto stanovisku bude informovat čs. vládu a odpověď bude dána diplomatickou cestou,⁵⁸ a delegace se rozešly.

56 Záznam o jednání delegací ČSSR-NSR 20.–22.8.1973 v Bonnu (MZV 25090/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112.

57 Tamtéž, s. 13

58 Tamtéž, s. 21

K nevlídné atmosféře bonnských jednání nepochybně přispěla československá strana, když spojila navázání diplomatických styků s *požadavky politického rázu*.

Jak známo, původní Zásady postupu ukládaly čs. delegaci, aby v případě rozhovorů o diplomatických vztazích požadovala zastavení činnosti Sudetoněmeckého landsmanšaftu, zastavení či omezení činnosti emigrantských organizací a opatření proti vysílacům Svobodná Evropa, Deutsche Welle, Deutschlandfunk aj. Na setkání delegací v Praze, kdy jednání o modalitách navázání diplomatických styků začala, předložila čs. delegace návrh dopisu o zamezení tzv. nepřátelské činnosti vůči ČSSR. Požadovala v něm opatření, aby se zamezilo činnosti profesionálních funkcionářů Sudetoněmeckého landsmanšaftu a zabránilo vysílání Svobodné Evropy. Čs. delegace nemohla očekávat, že dopis bude vážně projednáván. Rozpouštění organizací, zákazy činnosti, cenzura vysílání – to vše bylo ze slovníku totalitního režimu a bylo pro Bonn zcela nepřijatelné. Snad byl dopis předložen jako povinná úlitba bohům, snad vyplynul z příslibů daných Polákům, snad měl sehrát roli při vyvažování jiných požadavků německých.⁵⁹ V návrhu postupu pro jednání v Bonnu 20.8.1973 se však čs. delegaci ukládalo na dopisu trvat, a to už bylo na pováženou. Podle původních Zásad totiž sloužilo rozvíření této otázky k oddálení diplomatických styků.

Když se německá delegace odmítla dopisem vážně zabývat, trval Götz na jeho zaprotokolování. Zároveň bylo 21.8.1973 zaprotokolováno jednostranné prohlášení vedoucího čs. delegace, týkající se československých požadavků nereparační a perzekuční povahy.⁶⁰

Delegáti se tedy v Bonnu rozešli značně rozladěni.

Protokolární nesnáze

Ve srovnání s uvedeným sporem o právní pomoci a tzv. protičeskoslovenské činnosti na území SRN byly jisté protokolární nesnáze, spojené s přípravou návštěvy kancléře W. Brandta, pouze okrajovou záležitostí. Každá

59 „Návrh byl dán vzhledem k tomu, že tak učinily i další státy (PLR, BLR) a vzhledem k tomu, aby se čelilo kvantu požadavků, jež soustavně předkládá NSR.“ Shrnutí výsledků jednání Götz-Frank a návrh postupu čs. delegace při jednání v Bonnu 20.–21. srpna 1973 (MZV 24923/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, 2, 1973, 034/112, s. 2.

60 Záznam o jednání expertů 21.8.1973 od 16.30 do 17.50 (MZV 25090/73-4). AMZV ČR, 2, 1970–1974, 2, 2, 1973, 034/112. K této otázce viz kapitolu VII b.

státní návštěva je pečlivě a do detailu připravována. Musí být stanoveno, kdo bude vítat na letišti, kdo dostane kytici, v jakém pořadí pojedou auta, jaký bude přesný časový plán atd. Do programu Brandtova pobytu byla naplánována návštěva Lidic. Vzdání účty obětem v Lidicích by bylo jistě velkorysým gestem a zároveň by dokumentovalo, že německá vláda se distancuje od násilí nacistů. Při setkání státníků dříve zneprátených států se však zpravidla volí neutrální pieta – položení věnců k hrobu neznámého vojáka –, což je vůči hostům taktnější. Před odletem z Prahy dne 20. srpna 1973 naznačil vedoucí protokolu AA Podewils, zda by někdo z obchodního zastoupení SRN nemohl při příležitosti Brandtovy návštěvy položit květiny k hrobům německých vojáků, padlých v průběhu 2. světové války na československém území. Bylo to chápáno jako vyvážení pocty, kterou vzdá německý státník českým obětem.

MZV se neodvážilo posoudit otázku samo, a obrátilo se na československá vyslanectví ve Varšavě a v Moskvě, aby zjistila, zda se podobný požadavek vyskytl při návštěvě W. Brandta v Polsku a SSSR a jak na něj bylo reagováno. Odpověď zněla, že starostlivost o německé hroby projevíly pouze různé německé organizace, jejichž žádosti byly odmítnuty. Obě vyslanectví varovala před vytvořením precedensu. Na základě této konzultace MZV doporučilo Podewilsův námět zamítnout s tím, že by podobný akt vyvolal rozhořčení československého obyvatelstva.⁶¹ (Pikantní je, že na názor svého obyvatelstva se ptalo MZV ve Varšavě a v Moskvě.)

V průběhu prázdninových měsíců se tedy nakupily nepříjemnosti většího či menšího významu, které dokonale obě strany rozladily. Krátce je zrekapitulujeme: 3. července 1973 vystoupil v diskusi v plénu ÚV KSČ V. Biřák s výkladem ke smlouvě mezi ČSSR a SRN. 24. července 1973 požádal o slyšení na MZV vedoucí obchodního zastoupení SRN a upozornil, že interpretace smlouvy ze strany spolkové vlády nebude identická s interpretací podanou V. Biřákem. Po zasedání delegací v Praze (9.–10.8.) a v Bonnu (20.–22.8.1973) zůstaly sporné otázky firemního zastoupení, protokolárního záznamu k humanitárnímu dopisu, právní pomoci pro Západní Berlín, tzv. nepřátelské činnosti na území SRN a čs. finančních požadavků nereparačního a perzekučního charakteru. Došlo k jisté disharmonii při řešení protokolárních otázek, spojených s Brandtovou návštěvou. To vše vytvořilo nepříznivou kulisu pro rozumné ukončení sporu o právní pomoci.

61 Srv. MZV 25075/73-4. AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 3, 1, 1973, 034/112.

Byl učiněn ještě jeden pokus o smír. Předsednictvo ÚV KSČ uložilo 24. srpna 1973 J. Götzovi a F. Krajčírovi předložit – po zjištění sovětského stanoviska – návrh na další postup.⁶²

25. srpna 1973 byl konzultován náměstek MID N. N. Radionov. Ten doporučil jednostranné prohlášení SRN, že posuzování otázky právní pomoci bude pokračovat po navázání diplomatických styků mezi ČSSR a SRN. Následující den přijel do Prahy poslanec Bundestagu a člen předsednictva SPD Bruno Friedrich. 27. srpna konferoval s Götzem a dvakrát se sešel s Biřákem. Z diskuse vzešel návrh, jenž spor přesouval do zamýšlené smlouvy o právní pomoci, o níž by bylo jednáno po navázání diplomatických styků. Tento návrh konzultoval Biřák s tajemníkem ÚV KSSS Katuševem. 28. srpna Friedrich odcestoval a osobně informoval kancléře. 30. srpna předal zástupce obchodního zastoupení SRN v Praze odpověď spolkové vlády, v níž byly čs. návrhy označeny za nedostačující.⁶³ 31. srpna zasedlo předsednictvo ÚV KSČ, po němž bylo sděleno zástupci OZ SRN v Praze, že čs. vláda nemůže akceptovat jiný návrh, než ten, který předložila 28. srpna 1973. Zástupce OZ SRN poté předal sdělení AA, že spolková vláda nepovažuje za možné realizovat návštěvu kancléře W. Brandta, plánovanou na 6. a 7. září 1973. Aby se zabránilo zbytečné dramatizaci, navrhla SRN komuniké, že návštěva se odkládá na základě dohody obou stran. Čs. strana na to nepřistoupila.⁶⁴

62 Usnesení 81. schůze PÚV KSČ z 24. srpna 1973. SÚA, fond 02/1, a.j. 85, sv. 90, b. 1.

63 Záznam o návštěvě zástupce vedoucího OZ SRN von Finckensteina u O. Křepeláka 30.8.1973 (MZV 25127/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 5, 1, 1973–1974, 034(0388)/117.

64 Záznam o návštěvě zástupce vedoucího OZ SRN von Finckensteina a Q. Heymera u O. Křepeláka 31.8.1973 (MZV 25158/73-4). A MZV ČR, 1970–1974, T NSR, 5, 1, 1973–1974, 034(0388)/117.

Návštěva spolkového kancléře W. Brandta v Praze a podpis smluv

Jestliže bylo záměrem spolkové vlády demonstrovat prostřednictvím německo-československého konfliktu o právní pomoc naléhavost této otázky, pak manévr splnil svůj účel. Problém byl aktualizován, byl zařazován na program mezinárodních porad (na 30.–31. října 1973 byla svolána k tomuto tématu do Berlína porada náměstků ministrů zahraničí Varšavské smlouvy), a stal se předmětem přímých jednání mezi SRN a SSSR. Ve dnech 31. října – 3. listopadu pobýval v Moskvě W. Scheel a vedl rozhovory se svým ministerským protějškem A. Gromykem. Na tiskové konferenci 3. listopadu 1973 Scheel sdělil, že bylo docíleno shody řešit poskytování právní pomoci pro západoberlínské soudy formou přijatelnou pro zainteresované strany. Jako vysvětlení k tomu dodal, že budou vyzkoušeny různé možnosti poskytování právní pomoci, včetně přímých styků mezi soudy SSSR a SRN, jakož i mezi SSSR a Západním Berlínem.⁶⁵

Až do této dohody mezi SRN a SSSR trvalo čs. MZV na tom, že jedinou bází pro obnovení rozhovorů jsou čs. návrhy z 28.8.1973. Proto také pokus o kontakt, který podnikl vedoucí referátu pro otázky Berlína v AA SRN dr. Klaus Blech na MZV 11. října, byl neúspěšný a bylo rozhodnuto o návštěvě pomlčet.⁶⁶ Moskevská shoda vše změnila – umožnila satelitním státům postupovat analogicky.

Ve dnech 7.–8. října došlo k jednání mezi náměstkem MZV Jiřím Götzem a vedoucím politického oddělení AA SRN Güntherem van Wellem. Van Well uvedl, že popudem k návštěvě se staly výsledky návštěvy W. Scheela v Moskvě a že se nabízí příležitost spor ukončit. Podle Brandtovy instrukce, kterou dostal, by mělo stačit stručné prohlášení, jež by umožnilo podpis smluv. Well poté předložil připravenou klauzuli. Vyjadřo-

65 Erklärung von Bundesminister Scheel zu Fragen der Gewährung von Rechtshilfe, abgegeben auf einer Pressekonferenz in Moskau am 3. November. *Europa-Archiv*, 1974, 3, D 64.

66 Záznam o předběžném jednání mezi pracovníky MZV ČSSR a NSR 11.10.1973 v Praze (MZV 26028/73-4), AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 3, 1, 1973, 034/112.

vala oboustranný souhlas, že neprodleně po navázání diplomatických styků budou zahájena jednání o úpravě právní pomoci přímou cestou mezi soudy ČSSR a SRN a – v souladu s Čtyřstrannou dohodou z 3.9.1971 – mezi československými a západoberlínskými soudy. Protože se zdálo, že formulace bude přijatelná pro obě strany, byla opět zvažována návštěva W. Brandta v Praze. Van Well dal v úvahu tři termíny: 28.–29.11., 30.11.–2.12. a 11.–12.12.1973.⁶⁷

Spor o právní pomoc byl poté odklizen formální výměnou nót. 24. listopadu 1973 odevzdal vedoucí obchodního zastoupení SRN v Praze nótu německé vlády. Citovala prohlášení W. Scheela z Moskvy (3.11.) a dotazovala se, zda je ČSSR připravena na příslušné základně upravit – po zamýšleném navázání diplomatických styků – poskytování právní pomoci.⁶⁸ Přestože šlo o formalitu (meritorně byla věc vyřešena v Moskvě), požádalo československé ministerstvo zahraničí opět o stanovisko MID SSSR. To přišlo 27. listopadu a ještě téhož dne byla odevzdána vládě SRN nóta, ujišťující o ochotě čs. vlády řešit otázku poskytování právní pomoci – po podpisu smluv a navázání diplomatických styků – v plném souladu s ujednáním v Moskvě.⁶⁹

Mezitím již prošly dva zvažované termíny Brandtovy návštěvy v Praze a zbýval poslední – prosincový. 1. prosince 1973 sdělila vláda SRN, že považuje za možné ukončit přípravy pro navázání diplomatických styků a pro podpis smlouvy, a oficiálně navrhla uskutečnit cestu kancléře Brandta a ministra zahraničí Scheela do ČSSR ve dnech 11. a 12. prosince 1973. Zároveň doporučila neobnovovat jednání o otevřených otázkách a soustředit se výlučně na jazykové srovnání dohodnutých příloh a dokumentů. Ministerstvo zahraničí ihned informovalo G. Husáka, L. Štrougala a V. Biřáka a ti vyslovili s návštěvou v uvedeném termínu souhlas.

Bylo na ministerstvu zahraničí, aby podrobně připravilo průběh státní návštěvy a ve shodě s německou stranou řešilo všechny s tím spojené politické, společenské, technické, protokolární aj. otázky. Obsáhlý materiál,

67 Stručné shrnutí výsledků jednání náměstka Götze s vedoucím odboru bonnského MZV van Wellem ve dnech 7.–8.10.1973 (MZV 26510/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 3, 1, 1973, 034/112.

68 Verbalnote der deutschen Regierung vom 23. November 1973. *Europa-Archiv*, 1974, 3, D 64 – D 65.

69 Antwortnote der tschechoslowakischen Regierung vom 27. November 1973. *Europa-Archiv*, 1974, 3, D 65. Srv. Jednání ČSSR-NSR (MZV 26962/73-4), AMZV ČR, T NSR, 3, 1, 1973, 034/112.

týkající se nejrůznějších aspektů návštěvy W. Brandta v Praze, předložilo MZV k projednání předsednictvu ÚV KSČ 6. prosince 1973.⁷⁰ Materiál obsahoval důvodovou zprávu, program Brandtova pobytu, návrh komuniké, teze pro výklad čs. strany při rozhovoru s W. Brandtem, informativní materiál a návrhy projevů L. Štrougala.

V důvodové zprávě byl oceňován význam návštěvy kancléře SRN v Praze. Šlo o vůbec první kontakt tohoto druhu ve vztazích ČSSR-SRN. MZV doporučilo věnovat návštěvě „úměrnou, korektní a věcnou publicitu“.⁷¹

Program pobytu byl dojednan následovně: V úterý 11. prosince: V 15 hodin přilet zvláštního letadla na staré letiště v Ruzyni. Vlajky, čestná jednotka, uvítací formality. Účast obyvatelstva na letišti byla, tak jako vždy při podobných příležitostech, předem plánována, „kvótována“ a „úkolována“. V případě W. Brandta se považovala za úměrnou účast 300 lidí, dodaných zvlášť důvěryhodnými institucemi: Vysokou školou politickou, Úřadem předsednictva vlády a ministerstvem zahraničních věcí. Z letiště odjezd na Hrad, bez hradní stráže. Po ubytování zdvořilostní přijetí Brandta a Scheela prezidentem Svobodou za přítomnosti G. Husáka a L. Štrougala (16.30). V 17.30 podpis smlouvy, bez projevů. V 18.00 záznam projevu W. Brandta pro televizi a rozhlas SRN. W. Scheel s novináři. Ve 20.00 oficiální večeře, s přípitky L. Štrougala a W. Brandta, určenými ke zveřejnění. Ve středu 12. prosince v 9.15 položení věnce u památníku neznámého vojáka na Vítkově (byla tedy zvolena varianta bez návštěvy Lidic). Od 10.00 do 12.15 rozhovory v Bílém salonku na Pražském hradě. Poté tisková konference Brandta a Scheela v hotelu International. 14.00–15.45 oficiální oběd davaný W. Brandtem v Černínském paláci, s plánovanými přípitky. Odjezd na vládní letiště, čestná jednotka, rozloučení bez projevů. V 17.00 odlet.⁷²

Dalším dokumentem, který ministerstvo zahraničí předložilo předsednictvu ÚV KSČ ke schválení, bylo komuniké, dojednané mezi MZV a AA. Méně zkušený čtenář se patrně podiví, že komuniké popisující průběh návštěvy bylo vypracováno daleko dříve, než k návštěvě opravdu došlo, tím spíše, že již předem hodnotilo rozhovory jako „konstruktivní a užitečné“

70 (MZV 24915/73-4). SÚA, fond 02/1, sv. 102, a.j. 102, b. 1.

71 Příloha III. Důvodová zpráva. SÚA, fond 02/1, sv. 102, a.j. 102, b. 1.

72 Příloha IV. Program pobytu kancléře W. Brandta v Praze ve dnech 11.–12. prosince 1973. *Tamtéž*.

a ovzduší jako „otevřené a věčné“.⁷³ Ale taková už je diplomatická praxe a za pobytu, rozpočteného na minuty, není čas dohadovat se o slovíčka.

Rozsáhlým materiálem byly teze pro rozhovor s W. Brandtem. Byly zpracovány ve slovenštině a byly zřejmě určeny G. Husákovi pro jednání 12. prosince dopoledne. Obsahovaly shrnutí oficiálních stanovisek ČSSR k problematice normalizace vztahů, k politickým, kulturním a hospodářským stykům ČSSR a SRN, k debatovaným otázkám reparací a restitucí, možnostem vystěhování do SRN, působení Sudetoněmeckého landsmanšaftu a emigrace, a naznačovaly perspektivu smluvní úpravy v mnoha oblastech. Dále uváděly argumenty pro případ, že by Brandt vnesl do debaty otázky o firemním zastoupení, budově velvyslanectví SRN v Praze, věznění některých občanů SRN v ČSSR, Západním Berlíně aj. A konečně obsahovaly výklad čs. stanoviska ke KBSE, snížení ozbrojených sil a výzbroje v Evropě, k situaci na Středním východě, vztahům ČSSR-USA aj.⁷⁴

Připojeny byly základní faktografické informace o SRN, o stavu vztahů mezi ČSSR a SRN a životopisné údaje W. Brandta a W. Scheela.

Nakonec byl ke schválení předložen uvítací projev L. Štrougala na letišti a jeho oficiální přípitek při večeři a obědě 11. a 12. prosince.

Předsednictvo ÚV vzalo na vědomí předloženou zprávu o přípravě návštěvy a program pobytu, komuniké a teze výkladu pro jednání s W. Brandtem schválilo.⁷⁵ Přípravy na přijetí W. Brandta v Československu dostaly nejvyšší politické posvěcení.

Návštěva pak proběhla v rámci připraveného scénáře. Spolkový kancléř SRN přicestoval do Prahy 11. prosince 1973 v doprovodu vicekancléře a ministra zahraničí Waltra Scheela, státního sekretáře zahraničního úřadu Paula Franka a vládního mluvčího státního sekretáře Rüdiger von Wechmara. Týž den podepsali předsedové vlád Brandt a Štrougal a ministři zahraničí Scheel a Chňoupek Smlouvu o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Dnem 11. prosince 1973 byly navázány diplomatické styky mezi ČSSR a SRN.

73 Komuniké o návštěvě pana spolkového kancléře a pana spolkového ministra zahraničí Spolkové republiky Německa v Praze. *Tamtéž*.

74 Tézy pre výklad československej strany pre rozhovore s W. Brandtom k vzťahom ČSSR-NSR. *Tamtéž*.

75 Usnesení 97. schůze PÚV KSČ ze 7.12.1973. SÚA, fond 02/1, sv. 102, aj. 102, b. 1.

P. Frank a J. Götz podepsali v zastoupení svých vlád protokol, jímž byla smlouva dána do spojitosti s dalšími právními akty: s výměnou dopisů mezi ministry zahraničí o rozšíření článku II smlouvy a o rozšíření dalších smluv ve smyslu článku V smlouvy na Západní Berlín, s výměnou dopisů ministrů zahraničí o úpravě humanitárních otázek a s dopisem čs. ministra zahraničí k otázce trestního stíhání.⁷⁶ Tyto dopisy tvořily se smlouvou celek. V Československu nebyly zveřejněny.

Po podpisu smluv přednesl W. Brandt plánovaný proslov pro masmédia SRN, v němž se obrátil na ty Němce, pro které bylo Československo kdysi domovem. V emotivně laděném projevu vzpomněl utrpení Čechů a Slováků způsobeném nacismem, a utrpení Němců, kteří za to pykali. Mnichov nelze odestát, řekl, ale lze překonat jeho důsledky. Proti kritice, že smlouva legitimuje odsun Němců z Československa, namítl, že podobně jako ve smlouvě s Moskvou a Varšavou či NDR nevzdala se SRN ničeho, co nebylo dávno ztraceno. Nová generace má právo jít vlastní cestou a myslet na budoucnost.⁷⁷ Také tento projev nebyl v ČSSR zveřejněn.

Druhý den, 12. prosince, po ceremoniálu na Vítkově, se konaly rozhovory G. Husáka a W. Brandta na Pražském hradě za účasti W. Scheela, R. von Wechmara, P. Franka, O. Heipertze, L. Štrougala, V. Bifaka, J. Zahradníka, B. Chňoupka a J. Götze. Čs. delegace postupovala podle osnovy schválené předsednictvem ÚV 7.12.1973. O průběhu rozhovorů si lze učinit poměrně úplný obraz, neboť je zachován zápis o jednání a podrobná zpráva ministra Chňoupka pro předsednictvo ÚV KSČ.⁷⁸

Debaty začala úvahami o tom, jak na základě podepsané smlouvy postupovat dál. Bylo přitom patrné, že každá strana klade těžiště očekávaného pokroku do jiné oblasti.

Československá strana doufala v přínos především v hospodářské oblasti – v kooperaci, spolupráci na třetích trzích, v technologické pomoci, vědeckotechnické spolupráci aj. Zde existovala shoda, a bylo domluveno, že již počátkem roku 1974 dojde k jednání resortních ministrů o rozvoji hospodářských styků.

76 Unterzeichnungsprotokoll über die Unterzeichnung des Vertrags und über den Austausch der dazugehörigen Briefe. *Europa-Archiv*, 1974, 3, D 69-D 70.

77 Ansprache des deutschen Bundeskanzlers, Willy Brandt, aus Prag über die Rundfunk- und Fernsehanstalten der Bundesrepublik Deutschland am 11. Dezember 1973. *Europa-Archiv*, 1974, 3, D 70-71.

78 MZV 27267/73-4 – Příloha III, Příloha IV. SÚA, fond 02/1, sv. 103, aj. 103, b. 2.

Německá strana kladla zvláštní důraz na humanitární otázky a požadovala změnu přístupu čs. úřadů k vystěhovalecům, návštěvám, cestování aj. Odpovědi G. Husáka na tyto požadavky byly únikové – jako by žádné problémy neexistovaly.⁷⁹ Při bagatelizování humanitárních problémů zašel Husák poněkud daleko, když prohodil: „Těch pár občanů z NSR, kteří byli soudně postiženi za porušování našich zákonů, chceme též benevolentně posoudit.“⁸⁰ Ihned totiž dostal na stůl žádost o propuštění pěti občanů SRN a jednoho obyvatele Západního Berlína. S odvoláním na Husákův příslib potom přicházely další žádosti, jimž československé úřady nebyly ochotny vyhovět.

V diskusi o vzájemných stycích byl patrný další rozdíl. Brandt mluvil o kontaktech lidí, mládeže, spolků, zájmových sdružení, Husák jen o možnosti kontaktu parlamentů. Z Husákova podnětu došlo i na kontroverzní téma reparací a restitucí a tzv. nepřátelského působení proti Československu ve SRN. Pokud šlo o Svobodnou Evropu a Svobodu, byla Brandtova odpověď jednoduchá – německá vláda tyto vysíláče nekontrolovala. Pozůstatky nevraživosti ze strany Sudetoněmeckého landsmanšaftu měl vyřešit čas a výměna generací (to ostatně platilo i o čs. straně). Na československé požadavky ohledně restitucí a odškodnění reagoval Brandt naléhavou radou: „Nedělejte to sobě a nám zbytečně těžké. Nespojíte otázky budoucí spolupráce s otázkami minulosti... Máme nyní rok 1973... Většina lidí žijících ve Spolkové republice Německo ví, co byl nacismus, z čety. To neznámá, že jsou vyňati z jisté historické zodpovědnosti, ale pro ně je velmi těžké přijmout nějaký druh individuální viny, oni ji nemají. Mám proto silný dojem, že se musíme více orientovat na budoucnost, než na minulost, jinak bychom se mohli stát zajatci minulosti.“⁸¹

Značnou pozornost věnoval Willy Brandt výkladu stanoviska SRN k Západnímu Berlínu. Z výkladu bylo patrné, že se jedná o otázku materiálně i psychologicky velmi závažnou, která bude hrát významnou roli při sjednávání všech smluv a dohod se SRN. Husák k tomu připomněl, že československá zahraniční politika je koordinována se spojenci.

79 „Žádosti, které o vystěhování jsou a budou, posoudíme a budeme postupovat dle našich zákonů“ (s. 4). „Nechceme... bránit návštěvovat Československo, stýkat se s rodinnými příslušníky... Celkově budeme řešení těchto otázek posuzovat tak jako dosud individuálně“ (s. 5). Zápis z jednání mezi ČSSR a NSR na Pražském hradě dne 12. prosince 1973 v 10,00 hod. SÚA, fond 02/1, sv. 103, a.j. 103, b. 2.

80 *Tamtéž*, s. 5.

81 *Tamtéž*, s. 12.

Nakonec došlo na dotaz o budově velvyslanectví SRN a Husák slíbil, že Lobkovický palác bude připraven co nejdříve. Na rozloučenou Brandt prohodil zdvořilost, že Husák by byl uvítán, pokud by považoval za vhodné SRN navštívit (pozdání pro L. Štrougala bylo již přijato).

Uplynuly plánované dvě hodiny a po tiskové konferenci se šlo na oběd, pro československé politiky s trpkým předkrmem: mezi pozvanými byl herec Realistického divadla Walter Taub, který byl za své názory a činnost vyloučen z KSČ a perzekvován. Willy Brandt bezpodmínečně trval na tom, aby byl jeho přítel ze společné emigrace ve Švédsku pozván. Po obědě Willy Brandt se svým doprovodem odletěl.

Rozpracování koncepce styků ČSSR se SRN

14. prosince 1973 podal B. Chňoupek zprávu o Brandtově návštěvě předsednictvu ÚV KSČ a navrhl další postup. Doporučil, aby byla zpracována dlouhodobá koncepce styků ČSSR se SRN. Práce na tomto koncepčním materiálu byly totiž po letním incidentu zastaveny. Podle MZV měl dokument obsahovat:

- a) Náměty a konkrétní návrhy na spolupráci v hospodářské a vědeckotechnické oblasti, jakož i konkrétní postup v průmyslové kooperaci a spolupráci na třetích trzích. Zároveň měl být zvážena další postup v otázce odškodnění (perzekuční škody a nereparační pohledávky).
- b) Návrhy na spolupráci v kulturní, vědecké a školské oblasti.
- c) Návrhy na smluvní úpravy, především v oblasti dopravy.
- d) Návrhy na postup při rozvíjení cestovního ruchu a posouzení otázky otevření nových hraničních přechodů.
- e) Návrh postupu při realizaci humanitárního dopisu.
- f) Návrhy a opatření proti tzv. nepřátelské propagandě na území SRN.⁸²

Předsednictvo ÚV KSČ vzalo Chňoupkovu zprávu na vědomí a uložilo L. Štrougalovi a V. Biřákovi, aby do 15. února 1974 předložili dlouhodobou koncepci styků se SRN k projednání na PUV KSČ.⁸³

Zprávou o návštěvě W. Brandta a návrhy na zpracování dlouhodobé koncepce styků se SRN se poté zabývala vláda. Usnesení vlády ze 17. ledna 1974 rozdělilo zodpovědnost za zpracování jednotlivých částí dokumentu na místopředsedu vlády, ministra vnitra, ministra zahraničí a předsedu Vládního výboru pro cestovní ruch. Podklady měly být zpracovány do 31. ledna 1974, aby souhrnný materiál byl hotov v termínu, stanoveném předsednictvem ÚV KSČ (10.2.1974). To se ukázalo jako naprosto nereálné. Předsednictvo vlády projednalo požadovaný materiál až 2. května 1974 a předsednictvo ÚV KSČ se jím zabývalo 24. května 1974 (některé resortní podklady byly dodány až dodatečně).

⁸² Důvodová zpráva (MZV 27267/73-4). SÚA, fond 02/1, sv. 103, a.j. 103, b. 2.

⁸³ Usnesení 98. schůze PUV KSČ ze dne 14.12.1973. SÚA, fond 02/1, sv. 103, a.j. 103, b. 2.

Hospodářská, průmyslová a technická kooperace a vědeckotechnická spolupráce

Materiál byl zpracován ve spolupráci Státní plánovací komise, ministerstva zahraničí, ministerstva pro technický a investiční rozvoj, ministerstva těžkého strojírenství, ministerstva všeobecného strojírenství a Státní banky československé.⁸⁴

Dlouhodobá dohoda o výměně zboží a kooperaci, která byla uzavřena mezi ČSSR a SRN 17.12.1970, končila 31.12.1974. Podle této dohody došlo ke snížení dovozních omezení a ke zlepšení přístupu čs. zboží na západoněmecký trh. Za léta 1970–1973 se zvýšil vzájemný export a import přibližně o polovinu. SRN byla na prvním místě v československém obchodu s tzv. kapitalistickými státy (podílela se na něm celou čtvrtinou celkového obrátu). Protože po roce 1974 nedovolovalo Evropské hospodářské společenství svým členům uzavírat bilaterální obchodní dohody, měla ČSSR eminentní zájem na úpravě příštích hospodářských styků.

Usnesení EHS se nevztahovalo na dohody o hospodářské kooperaci a vědeckotechnické spolupráci. Touto cestou bylo možné zmírnit dopad opatření EHS, neboť odbyt zboží z kooperace byl umožněn jak ve smluvních zemích, tak na třetích trzích. SRN uzavřela v roce 1973 dohody o hospodářské kooperaci se Sovětským svazem a s Rumunskem a jednala s Polskem. Byla připravena jednání s Maďarskem a Bulharskem, a také ČSSR nezůstala stranou. Na 4. zasedání smíšené komise v listopadu 1973 předala čs. delegace rámcový návrh nové dohody. V lednu 1974 zástupci SRN navrhli, aby bylo odděleně jednáno o hospodářské, průmyslové a technické kooperaci a o spolupráci vědeckotechnické. Toto stanovisko oficiálně potvrdilo německé velvyslanectví svým Aide-mémoire z 9. května 1974. Československá vláda tuto variantu přijala.

Jednání vládních delegací ČSSR a SRN o novou dlouhodobou smluvní úpravu hospodářské, průmyslové a technické kooperace bylo zahájeno ve dnech 20.–24. května 1974 v Praze. Kooperace měla zahrnovat vzájemné dodávky surovin, polotovarů a součástek za účelem jejich zpracování či montáže, dodávky strojů a technických zařízení, licencí, know-how, technické a technologické dokumentace. Bylo dosaženo shodného názoru na celý text dohody, až na článek, týkající se uplatnění zboží z kooperace

⁸⁴ Hospodářská, průmyslová a technická kooperace a vědeckotechnická spolupráce. SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 6.

na západoněmeckém trhu. Tento bod si vyhradila delegace SRN konzultovat v komisi EHS.⁸⁵

Návrh zásad dohody mezi ČSSR a SRN o vědeckotechnické spolupráci projednávalo PÚV 23. srpna 1974. Spolupráce měla být podle schválených zásad zaměřena především na aplikovaný výzkum, kde se dal očekávat okamžitý efekt pro národní hospodářství (zájem SRN byl orientován dlouhodoběji a směřoval do oblastí základního výzkumu). Dosavadní spolupráce zahrnovala zejména vývoj a využívání výpočetní techniky a nových chemických materiálů. Přijaté zásady doporučily rozšířit okruh vědeckotechnické spolupráce o zdravotnickou techniku, stavebnictví, telekomunikace, dopravu, hutnictví, strojírenství a zemědělství.⁸⁶

Politické projednání materiálů, týkajících se hospodářské kooperace a vědeckotechnické spolupráce, bylo formalitou.

Odškodnění – perzekuční a nereparační požadavky

Návrh dalšího postupu vůči SRN ve věci odškodnění zpracovalo ministerstvo financí ve spolupráci s místopředsedou vlády ČSSR a předsedou Státní plánovací komise, ministerstvem zahraničí, zahraničního obchodu a Státní bankou československou.⁸⁷

Z okruhu myslitelných nároků odpadlo placení reparací (jako zcela nereálné) a odškodnění za uplatnění mnichovské dohody (jehož se ČSSR v právě podepsané smlouvě se SRN zřekla). V úvahu přicházely – podle názoru čs. ministerstva financí – dvě kategorie pohledávek a nároků: náhrada za škody vzniklé čs. občanům v důsledku nacistické perzekuce (politické a rasové) a tzv. nereparační pohledávky.

Pokud šlo o náhrady škod, přijala vláda SRN několik zákonných opatření. Prvním bylo usnesení vlády SRN z 26.7.1951 o odškodnění obětí pseudolékařských pokusů, podle něhož bylo poškozeným do Českosloven-

ska individuálně poukázáno 2,6 milionů DM. V říjnu 1969 pak byla ve spolkovém ministerstvu financí v Bonnu podepsána dohoda s ministerstvem financí ČSSR o globálním odškodnění ve výši 7,5 milionů DM. K tomu přibyl ještě závazek odškodnit čs. postižené, kteří měli trvalé bydliště mimo ČSSR do částky 0,5 milionů DM. (Celková výše proplaceného odškodnění činila v roce 1970 tedy 10,6 milionů DM.)⁸⁸

V roce 1955 přijala SRN odškodňovací zákon, který se týkal újmy na zdraví, životě, odnětí svobody a majetku u občanů německé národnosti na území SRN a ve státech, s nimiž měla SRN diplomatické styky. Lhůta k uplatnění nároku uběhla 1.4.1958. V roce 1958 byl vydán restituční zákon, který se vztahoval na všechny poškozené s tím, že odškodnění nemůže být vyplaceno do státu, s nímž nemá SRN diplomatické styky. Termín k podání restitučních přihlášek končil 1.4.1959. Československé politické vedení tehdy rozhodlo, aby akce SRN nebyla v ČSSR zveřejněna.

Některé německé firmy poskytly náhradu za mzdu při nucených pracích. Také někteří čs. vězni obdrželi náhradu mzdy. O celkové výši nemělo čs. ministerstvo financí přehled. Konečně vyplatila vláda SRN globální odškodnění obětem nacistické perzekuce na základě mezistátních dohod. Tyto dohody uzavřela SRN s 12 evropskými státy, s nimiž měla diplomatické styky, v celkové výši 997 milionů DM. (Mimořádné odškodnění vyplatila vláda SRN Izraeli ve výši 3 288 milionů DM.) Absence kontaktů mezi SRN a ČSSR bránila poškozeným v Československu, aby se na odškodnění podíleli, ať již přímým nárokem či na základě mezinárodních dohod. Podle dokumentace čs. ministerstva financí týkala se politická perzekuce (včetně válečných zajatců) 74 000 čs. občanů, rasová perzekuce 201 000 židovských a 8000 cikánských občanů ČSSR. Čs. ministerstvo financí se domnívalo, že globální odškodnění, poskytnuté 12 státům, tvoří precedens také pro ČSSR, a že po navázání diplomatických styků lze tuto otázku otevřít. Protože bylo známo negativní stanovisko vlády SRN k dalším odškodňovacím akcím, dával materiál v úvahu i nepřímé formy zhodnocení těchto nároků, např. sjednáním výhodných podmínek dlouhodobého úvěru.

Pod nereparačními pohledávkami rozumělo čs. ministerstvo financí pohledávky vzniklé do konce války, které nebyly v přímé souvislosti s vál-

85 Srv. Informace o stavu jednání o nové dlouhodobé smluvní úpravě hospodářské, průmyslové a technické spolupráce mezi ČSSR a NSR. Předložil R. Rohlíček a A. Barčák 1.8.1974 na předsednictvo ÚV KSČ. SÚA, fond 02/1, sv. 127, a.j. 127, b. 8.

86 Srv. Sjednání dohody o vědeckotechnické spolupráci mezi ČSSR a NSR. Na předsednictvo ÚV KSČ předložil J. Zahradník a L. Šupka 29.7.1974. SÚA, fond 02/1, sv. 127, a.j. 127, b. 7.

87 Návrh dalšího postupu vůči NSR v otázce odškodnění (perzekuční nároky a nereparační pohledávky). (FMF VII/2-649/74). SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 5.

88 Srv. Dohoda mezi ministerstvem financí ČSSR a Spolkovým ministerstvem financí NSR o finančním odškodnění pro čs. oběti pseudolékařských pokusů na lidech. SÚA, fond 02/1, sv. 115, a.j. 187, Inf. 10.

kou, okupací či mnichovskou dohodou. Tyto pohledávky uplatnila československá vláda nótou 19.12.1966, vláda SRN však na ni nereagovala. Její námitky proti této kategorii pohledávek byly pádné: V souladu s Londýnskou dohodou z r. 1953 odmítala spolková vláda rozlišovat v době války pohledávky válečné a neválečné, a neuznávala proto čs. pojem „nereparační“. Podle západní jurisdikce dále odmítala uznat, že by znárodněním bez náhrady přešlo na socialistické subjekty právo vymáhat od dlužníků v SRN pohledávky bývalých soukromých firem. Šance na prosazení této kategorie tzv. nereparačních pohledávek byla mizivá.

Materiál ministerstva financí byl projednán ve vládě 2. května a schválen předsednictvem ÚV KSČ 24. května 1974. Usnesení PÚV se ztotožnilo s návrhem na další postup, tj. aby ve vhodné době – avšak až po ratifikaci smlouvy ČSSR-SRN – byla spolková vláda požádána diplomatickou cestou o zahájení jednání o otevřených finančních a majetkových otázkách z doby do konce druhé světové války.⁸⁹

Humanitární otázky

Zpracování materiálu pro humanitární dopis bylo svěřeno ministerstvu zahraničí a ministerstvu vnitra. Spolupráce obou ministerstev v tomto případě zaskřípala a došlo k zajímavému konfliktu mezi B. Chňoupkem a J. Obzinou. Ministerstvo zahraničí bylo vystaveno trvalému tlaku německého velvyslanectví a nemohlo si dovolit nedbat převzatých závazků. 29. ledna 1974 se dostavil na MZV chargé d'affaires velvyslanectví SRN v Praze O. Heipertz a v rozhovoru s vedoucím 4. teritoriálního odboru O. Křepelákem urgoval plnění příslibů.⁹⁰

Šlo především o předčasné propuštění občanů SRN, kteří byli vězněni v ČSSR. Zpočátku se jednalo o ojedinělou žádost, kterou tlumočil Frank Götzovi při parafování smluv v Bonnu v červnu 1973. Týkala se německého občana W. Vielbauma, odsouzeného 21. září 1971 Krajským soudem v Praze na šest let vězení za napomáhání k útěku z Československa. Vielbaum se ve vězení pokusil dvakrát o sebevraždu a byl ve špatném stavu. Žádost byla odůvodněna zvláštními humanitními zřeteli. Ve spojitosti

89 Srv. Usnesení 115. schůze PÚV KSČ z 24.5.1974. SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 5.

90 Srv. MZV 10905/74-4. AMZV ČR, 1970-1974, T NSR, 3, 2, 1974, 0388-034/112.

s návštěvou W. Brandta upustil ministr spravedlnosti od výkonu zbytku trestu a 11. prosince 1973 byl Vielbaum v Rozvadově vyhoštěn z ČSSR.

Poté, co se Husák při jednání s W. Brandtem uřekl, následovaly další žádosti. O. Heipertz hovořil již o 36 německých občanech vězněných v ČSSR. Šlo jednak o osoby odsouzené za napomáhání k útěku, dále o čs. emigranty s německým občanstvím, kteří s platnými vízy navštívili Československo a byli zde za dřívější nedovolené opuštění republiky zatčeni, a konečně o některé případy, trestné i podle spolkových zákonů. Navíc zde byly osoby s dvojím občanstvím, kterým po odpykání trestu v Československu bylo bráněno vrátit se do SRN.

Dále německé velvyslanectví urgovalo kontakty Červeného kříže, odsouhlasené v humanitárním dopise. Počet vystěhovaných do SRN v roce 1973 poklesl na pouhých 567 osob (z předpokládaných 25 000 zájemců), což o liberalizaci dosavadní praxe československých úřadů nesvědčilo.

Konečně projevil velvyslanectví SRN zájem o německé hroby na území ČSSR.

K intervenci chargé d'affaires O. Heipertze zpracovalo 15. února 1974 MZV stanovisko, k němuž přišla 24. března 1974 odpověď z AA. V záležitosti amnestování občanů SRN vězněných v Československu se osobně angažoval ministr W. Scheel (dopis B. Chňoupkovi z 16.4.1974).

Československé ministerstvo zahraničí se tedy nemohlo tvářit, že se nic neděje, a nedbat smluvních závazků. Ministerstvo vnitra žilo v jiném prostředí a nové smluvní skutečnosti si nepřipouštělo. Dovolilo si proto obstrukci. 28. února 1974 zaslal ministr vnitra Obzina Chňoupkovi stanovisko MV (SV-268/P-74), které vyvolalo mimořádnou nevoli pracovníků MZV.

Podle usnesení vlády ze 17. ledna 1974 mělo ministerstvo vnitra dodat seznam osob, žádajících o vystěhování do SRN. To by umožnilo udělat si představu o postupu čs. státních orgánů při vyřizování žádostí. Ministerstvo vnitra se rozhodlo tento údaj neposkytnout. „FMV utahuje počet těchto žadatelů před gestorem koncepce vůči NSR (FMZV) a tím i před PÚV KSČ“, rozčílil se náměstek ministra zahraničí.⁹¹

Dopis ministerstva vnitra vyjmenovával platná usnesení vlády a vládní nařízení a uzavíral, že „není nutné měnit dosavadní zásady při regulaci vystěhování, ani dosavadní praxi při vyřizování žádostí o vystěhování“.⁹²

91 Poznámky k dopisu ministra vnitra ČSSR, určené pro ústní vystoupení náměstka ministra zahraničních věcí 7.3.1974 a sestavené podle jeho ústních vyjádření. AMZV ČR, 1970-1974, T NSR, 3, 2, 1974, 0388-034/112.

92 *Tamtéž.*

Jako by smlouva nebyla. Se stejnou sebejistotou sdělovalo vnitro ministerstvu zahraničí, že „nepovažujeme za potřebné, aby ČsČK vyvíjel iniciativu“ v otázkách spojených se slučováním rodin a vystěhovalectvím. MZV přitom již sdělilo do SRN, že zástupci Německého červeného kříže mohou přijet do Prahy 12.–15. března 1974. „V aktivním cestovním ruchu rovněž nic neměnit,“ zabilo ministerstvo vnitřní další článek humanitárního dopisu.⁹³

Ministerstvo zahraničí bylo opravdu zděšeno: Předseda vlády a generální tajemník mají jet do SRN a hovořit o tom, jak je smlouva naplňována životem. To mají říct, že si MV přeje, aby vše zůstalo při starém? „Od ministra vnitřní jsme očekávali, že navrhne předsednictvu, co se bude dělat, a ne to, co se nebude dělat,“ rozzlobil se náměstek ministra zahraničí. „Postrádáme pozitivní pohyb. Jsme poslední, kdo by chtěl proděravět hranice, avšak nutno vidět, že čas se v Evropě nezastavil...“⁹⁴

V duchu těchto replik byla vypracována oficiální odpověď ministra Chňoupka ministru Obzinovi (MZV 11605/74-4), a ta dána na vědomí L. Štrougalovi a V. Biřákovu.

Návrh postupu v humanitárních otázkách zpracovalo pak ministerstvo zahraničí samostatně. V dokumentu se doporučovalo zpravidla kladně vyřizovat žádosti o vystěhování osob v penzijním a předpenzijním věku a blahovolně posuzovat žádosti rodičů o sloučení s nezletilými dětmi. U ostatních žadatelů se mělo vycházet z posouzení politických, ekonomických, bezpečnostních aj. okolností. Míra blahovůle v humanitárních otázkách byla podmiňována vstřícností vlády SRN vůči československým nárokům na odškodnění a žádostem o výhodný úvěr. Pokud šlo o amnestie, nedoporučovalo MZV jednostranná gesta. Každý vstřícný krok měl být kompenzován v jiné oblasti. Spojování humanitárních problémů s hospodářským profitem mělo blízko k vydírání. Zájem SRN, aby se její organizace mohly podílet na péči o německé válečné hroby, měl být odmítán s tím, že podle ženevské konvence z roku 1949 jsou německé hroby v péči čs. státu.

Předsednictvo ÚV KSČ 24. května 1974 vyjádřilo souhlas s navrženými zásadami. V samostatném bodě 9 usnesení uložilo J. Obzinovi uplatňovat v humanitárních otázkách stanovený postup.⁹⁵

93 Tamtéž.

94 Tamtéž.

95 Usnesení 115. schůze předsednictva ÚV KSČ z 24.5.1974. SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 4.

Rozvoj cestovního ruchu

Zprávu o možnostech rozvoje cestovního ruchu předložil předseda Vládního výboru pro zahraniční cestovní ruch (61093/74-211). Byla zpracována za součinnosti ministerstva vnitřní a zahraničního výboru. Bylo navrženo zrušit omezení, platná jen pro SRN (zákaz organizovaných zájezdů do SRN, tranzit nonstop, zákaz čs. státní propagace cestovního ruchu na území SRN), a postupovat obdobně, jako u ostatních tzv. kapitalistických států. Pokud ministerstvo vnitřní odsouhlasilo tyto návrhy, muselo zrevidovat svůj postoj z 28.2.1974. Dále se doporučovalo zrychlit odbavování na hranicích, provést stavební úpravy v Rozvadově, tedy zvýšit průchodnost stávajících přechodů, ale nezvyšovat jejich počet.

Návrhy schválila vláda 2. a poté předsednictvo ÚV 24. května 1974.

Spolupráce v politické, kulturní, školské a vědecké oblasti

Materiál k tzv. nadstavbové oblasti zpracovalo ministerstvo zahraničních věcí.⁹⁶

V politické oblasti se doporučovaly kontakty parlamentů, odborů, mírového hnutí, SPB, demokratické mládeže aj. Přímé styky na střední a nižší úrovni (města, školy, zájmové skupiny, sportovci) měly být odmítány a neměla být připuštěna žádná živelná a samovolná komunikace. Výslovně se zakazovaly styky mezi náboženskými organizacemi, styky s tzv. protidemokratickými a revanšistickými organizacemi a s emigrací. Výklad, co se rozumí pod revanšistickými organizacemi, byl velmi široký. Kromě Sudetoněmeckého landsmannšaftu, jehož funkcionáři i volení představitelé byli v ČSSR na indexu státně nepřátelských osob,⁹⁷ považovaly se za nepřátelské všechny instituce SRN zabývající se výzkumem Východu (Ostforschung, Ostkunde).⁹⁸

96 Návrh koncepce styků ČSSR-NSR v politické a nadstavbové oblasti (MZV 13365/74-4). SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 4.

97 Seznam osob „politicky pro ČSSR zvláště nebezpečných“ zahrnoval Bundesvorstand der Sudetendeutschen Landsmannschaft, Sudetendeutsche Rat a členy Bundesversammlung der Sudetendeutschen Landsmannschaft (MZV 26569/73-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 3, I, 1973, 034/112.

98 Srv. Organizace a instituce v NSR a Západním Berlíně, s kterými není žádoucí z důvodů státních zájmů uskutečňovat styky (MZV 23073/71-4). AMZV ČR, 1970–1974, T NSR, 2, I, 1971–1972, 034/112.

Protože těžiště činnosti Sudetoněmeckého landsmanšaftu bylo v Bavorsku, kde tradičně vládla CSU, měly se – podle materiálu MZV – styky s Bavorskem omezovat ve všech oblastech na minimum, a tento diferenční postup měl být dáván ostentativně najevo.

V duchu „třídní a internacionální“ linie se ukládalo přednostně rozvíjet styky s německou komunistickou stranou a marxistickými organizacemi mládeže a studentstva. Z ostatních politických stran měly být preferovány strany vládní koalice.

Na rozdíl od politických kontaktů, které byly velmi vzácné, rozvíjela se kulturní spolupráce dosti intenzívně. Převažoval přitom československý kulturní export do SRN. Bezesmluvní stav byl proto považován v ČSSR za výhodný. Vláda SRN pochopitelně tlačila na dohodu o kulturní spolupráci, která by byla založena na reciprocitě. Kulturní dohodu nebylo možné zásadně odmítnout, naznačovalo se však, že netřeba spíchat. Usnesení PÚV z 24. května ukládalo „prozkoumat možnost uzavření kulturní dohody s NSR, bude-li na tom NSR trvat“.⁹⁹

Spolupráce ve vědecké oblasti měla být především důkladně kádrově zabezpečena. V návrhu koncepce se doporučovalo „přednostně vysílat do NSR čs. zástupce s pevným třídním vědomím a po řádné politické přípravě... Kromě výjimek nevysílat do NSR pracovníky z oblasti společenských věd.“¹⁰⁰

Do oblasti nadstavbové zahrnoval materiál MZV konečně úkoly ryze ideologické, včetně kampaně proti vysílačům Svobodná Evropa a Svoboda. Usnesení PÚV KSČ uložilo J. Fojtíkovi a O. Švestkovi „analyzovat antikomunismus v NSR a vypracovat opatření proti nepřátelské propagandě v NSR“.¹⁰¹

Zásady dlouhodobé koncepce normalizace vztahů ČSSR-SRN, schválené vládou (2.5.1974) a poté předsednictvem ÚV KSČ (24.5.1974), byly různorodým materiálem, v němž se stýkaly a střetávaly různé přístupy resortů a politických orgánů. V resortních podkladech hospodářského charakteru převažoval střízlivý, věcný, pragmatický přístup. Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN otvírala cestu k řadě dohod rutinní-

99 Usnesení 115. schůze předsednictva ÚV KSČ z 24.5.1974. SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 4.

100 Návrh koncepce styků ČSSR-NSR v politické a nadstavbové oblasti (MZV 13365/74-4, Příloha 2). SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 4, s. 7.

101 Usnesení 115. schůze předsednictva ÚV KSČ z 24.5.1974. SÚA, fond 02/1, sv. 120, a.j. 120, b. 4.

ho a odborného charakteru, jakou jsou dohody o vodní, letecké, silniční a železniční dopravě, o zabránění dvojímu zdanění, dohody veterinární, zdravotnické aj. V tomto směru neexistovaly vážné překážky. V oblasti politické a tzv. nadstavbové se výrazně uplatňoval přístup ideologický, apriorní, fundamentalistický, jenž vytvářel bariéry a překážky v normální komunikaci lidí, výměně myšlenek, vědeckých poznatků, kulturních hodnot aj. Zde drželo otěže vedení KSČ a ministerstvo vnitra.

Ratifikace smlouvy ČSSR-SRN

Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN, podepsaná 11. prosince 1973, musela být schválena v parlamentech a vstupovala v platnost po výměně ratifikačních listin.

Poté, co L. Štrougal a B. Chňoupek dostali od předsednictva ÚV KSČ zplnomocnění k podpisu smlouvy, byl již ratifikační proces v ČSSR pouhou formalitou.

Čs. vláda projednala smlouvu a její přílohy 7. března 1974. Usnesením č. 53 z téhož dne smlouvu schválila a uložila předsedovi vlády, aby smlouvu a příslušné dopisy předložil Federálnímu shromáždění k vyslovení souhlasu, a doporučila prezidentu republiky, aby poté smlouvu ratifikoval.

Problémem nebylo, zda Federální shromáždění vysloví souhlas či ne, neboť tento orgán fungoval podle direktiv vedení KSČ. Problémem byla oficiální československá interpretace smlouvy.

Již po výkladu V. Biřáka na ÚV KSČ 3.7.1973 považovalo zastoupení SRN v Praze za nutné se ohradit. V říjnu 1973 uveřejnil J. Götz v *Nové mysl* článek,¹⁰² v němž reagoval na dopis P. Franka Sudetoněmecké radě. V předvečer Brandtovy návštěvy v Praze varovala SRN diplomatickou cestou před jednostrannou interpretací smlouvy. Stejně varování obsahoval i přípitek W. Brandta 11. prosince 1974.

Kompromis, dosažený v obtížném rokování delegací, byl velmi křehký. Spočíval ve vyvážení protichůdných stanovisek a dával oběma stranám možnost setrvat na výchozích pozicích. Takový druh kompromisu není neobvyklý, vyžaduje však mimořádnou korektnost, neboť předpokládá toleranci k postoji druhého. Každý pokus o osvojení výsledku, jednostranná interpretace, předstírané vítězství, nutně obnoví spor a zničí křehkou konstrukci smlouvy.

Důvodová zpráva, předložená vládě ministrem Chňoupkem pro jednání 7. března 1974, takovou osvojenou interpretací byla. Předstírala, že SRN přistoupila na původní československý požadavek o uznání neplat-

nosti mnichovské dohody od samého počátku¹⁰³ a že řešením tzv. důsledků uznala svrchovaná práva Československa nad územím a obyvatelstvem, održeným v důsledku mnichovské dohody, jež podle československého stanoviska nepřestalo být součástí ČSR.¹⁰⁴ Taková interpretace byla v rozporu se stanovisky německé vlády, což bylo čs. ministerstvu zahraničí – po tříletých rozhovorech na toto téma – zcela jasné. Vědělo se, že výklad smlouvy bude odlišný. Kompromis spočíval v tom, že si obě strany zachovají své právní stanovisko, ale budou ho vyjadřovat, řekněme, ohleduplněji vůči druhému. Bylo však nepřístojné sugerovat druhé straně vlastní postoj. Jakmile pronikla oficiální československá interpretace na veřejnost (Biřákův projev, Götzův článek), následoval diplomatický protest SRN. Parlamentní projednání smluv bylo veřejné a snadno se dalo odhadnout, jakou odezvu vyvolá československá interpretace v Bundestagu. Politické vedení proto rozhodlo, aby smlouva ČSSR-SRN byla projednána ve Federálním shromáždění ČSSR až po skončení ratifikačního procesu ve Spolkové republice, a do té doby se doporučovala zdrženlivost. Bylo to rozhodnutí jistě chytré, leč krátkodeché.

Parlamentní projednání smlouvy ČSSR-SRN začalo tedy nejdříve ve Spolkové republice. Na rozdíl od ČSSR, kde z hlediska vnitropolitického šlo o formalitu, v SRN musela vláda smlouvu skutečně obhájit a prosadit.

Schvalovací procedura byla zahájena prvním čtením 27. března 1974. Smlouvu představil Bundestagu ministr zahraničí W. Scheel. Hodnotil ji jako praktickou základnu pro čs.-německé vztahy. K otázce Mnichova řekl, že smlouva je kompromisem, jenž ubírá sporu na ostroty a praktickém významu. Zahraničně politický mluvčí CDU/CSU Werner Max vyjádřil názor opozice, že smlouva je pro SRN nevýhodná, a její znění je mnohoznačné a rozporné.

Druhé a třetí čtení následovalo ve dnech 19.–20. června. Mezitím došlo ve Spolkové republice k vládní změně. 6. května 1974 odstoupil W. Brandt a 16. května byl novým kancléřem jmenován Helmut Schmidt. Ministerstvo zahraničí převzal v nové vládě Hans-Dietrich Genscher – poté, co Scheel byl zvolen prezidentem SRN. Úkol obhajovat smlouvu ČSSR-SRN připadl tedy H.-D. Genscherovi. Ten zdůraznil, že zájmy ani právní stanovisko sudetských Němců nejsou smlouvou dotčeny. Opoziční mluvčí Werner Max trval na tom, že smlouva je špatná, neboť zisky a ztrá-

¹⁰³ Důvodová zpráva, s. 2-3, 4. *SÚA*, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 5, 6, 10.

ty v ní nejsou vyváženy. Při hlasování o ratifikačním zákonu se vyslovilo 232 poslanců pro a 190 proti. Spolková rada vznesla poté dvakrát námitku, ale ta nebyla přijata.

Teprve poté, co byla smlouva Bundestagem ratifikována, dostala se na pořad jednání Federálního shromáždění ČSSR. 15. července 1974 podal ke smlouvě výklad ministr Chňoupek a ještě týž den byla smlouva jednomyslně schválena. Jak bylo již řečeno, vnitropoliticky nepředstavovala ratifikace smlouvy ČSSR-SRN ve Federálním shromáždění žádný problém. Důvodová zpráva a výklad ministra musely však vyvolat interpretační konflikt mezi vládou ČSSR a SRN.

Hned druhý den, 16. července, sdělil mluvčí AA stanovisko spolkové vlády, že smlouva mezi ČSSR a SRN neprohlašuje mnichovskou dohodu za nulitní od samého počátku. Obě strany se dohodly – sdělovalo se ve stanovisku SRN – považovat mnichovskou dohodu za nulitní, tato dohoda neplatí však zpětně, ale následně, a to od chvíle, kdy smlouva vstoupí v platnost. Na expozé československého ministra zahraničí reagovala tudíž německá vláda okamžitou replikou.

18. července 1974 přicestoval B. Chňoupek do Bonnu. Při výměně ratifikačních listin 19. července dostal interpretační spor oficiální podobu. Spolkový ministr zahraničí H.-D. Genscher učinil prohlášení, ve kterém sdělil, že spolková vláda nesdílí výklad československé vlády, tak jak byl vyjádřen v důvodové zprávě a v expozé ministra Chňoupka před Federálním shromážděním, a považuje jej z hlediska mezinárodně právního za irelevantní. Na to Chňoupek neméně oficiálně prohlásil, že československá vláda nesouhlasí se stanoviskem německé vlády a bude nadále vycházet z vlastní interpretace smlouvy.¹⁰⁵ Spor o Mnichov se tak vlastně vrátil na samý začátek. Mnichovské perpetuum mobile zůstalo ještě na dlouhou dobu zátěží čs.-německých vztahů.

Výměnou ratifikačních listin dne 19. července 1974 vstoupila smlouva mezi ČSSR a SRN v platnost.

PŘÍLOHY

105 Záznam o jednání ministra zahraničních věcí ČSSR ing. Bohuslava Chňoupka se spolkovým ministrem zahraničí NSR H.-D. Genscherem 19.7.1974 (MZV 15331/74-4). SÚA, fond 02/1, sv. 127, a.j. 127, b. 21.

Protokol o jednání vedeném dne 30. května 1973 v Bonnu mezi delegací vlády ČSSR a delegací vlády SRN o Smlouvě o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN

I.

Vedoucí delegace Československé socialistické republiky, pan náměstek ministra Jiří Götz, učinil toto prohlášení:

„V souvislosti s článkem II, odstavec 2 Smlouvy prohlašuje československá strana, že se nic nemění na jejím stanovisku k zákonu Spolkové republiky Německa o úpravě otázek státní příslušnosti ze dne 22. února 1955, pokud se dotýká československého právního řádu.“

Vedoucí delegace Spolkové republiky Německa, pan státní tajemník dr. Paul Frank, na to učinil toto prohlášení:

„Německá delegace bere prohlášení československé delegace na vědomí, prohlašuje však k tomu ze své strany, že toto prohlášení a Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa nic nezmění na platnosti a použití práva platného o státní příslušnosti ve Spolkové republice Německa, včetně zákona z 22. února 1955.“

II.

Mezi vedoucími obou delegací bylo dohodnuto, že jednání o výměně dopisů týkajících se úpravy humanitárních otázek, o níž bylo jednáno 29. května 1973 v rámci pracovní skupiny, bude pokračovat, popřípadě i po dni parafování Smlouvy. Delegace vlády Spolkové republiky Německa označila v této souvislosti jako pro ni podstatné, že tato výměna dopisů bude obsahovat též dohodu o jejím použití na Berlín (Západní). Tato výměna dopisů bude potom provedena zároveň s podpisem Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa a bude odpovídajícím způsobem uvedena v protokole o podpisu.

III.

Vedoucí delegace Československé socialistické republiky, pan náměstek ministra Jiří Götz, prohlásil na zasedání 29. května 1973, že má v úmyslu obrátit se na německou stranu s dopisem tohoto obsahu:

„V souvislosti s dnešním podpisem Smlouvy mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa došlo ke shodě, že v procesu normalizace vztahů budou projednány některé otevřené finanční otázky mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa. Jde o československé nároky a pohledávky uvedené v nótě ministerstva zahraničních věcí Československé socialistické republiky z 19. prosince 1966 a vyplývající z příslušných zákonů Spolkové republiky Německa.“

Vedoucí delegace Spolkové republiky Německa, pan státní tajemník dr. Paul Frank, k tomu zaujal v nočním zasedání z 29. na 30. května 1973 toto stanovisko:

„Německá delegace není připravena na to, zahájit v rámci našich současných jednání též finanční jednání, i kdyby tomu tak bylo jen s cílem pactum de negotiando. Jestliže by měla vaše strana trvat na tomto projednávání, vyvolalo by to obtížné otázky, které by měly za následek, že Smlouva, o níž jsme jednali, by již nemohla být parafována před letní přestávkou. Z našeho pohledu však také není nutné, aby nám vaše delegace psala dopis takového obsahu, jaký byl vámi nastíněn, neboť po navázání diplomatických styků mezi Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou republikou bude mít Československá socialistická republika zásadní možnost předložit Spolkové republice Německa každou otázku, na níž má Československá socialistická republika zájem.“

Aby bylo zabráněno nedorozuměním, je ovšem třeba již nyní říci toto: Pokud se pohledávky uvedené v nótě z 19. prosince 1966 zakládají na předválečných dlužích, byli bychom vázáni respektovat ustanovení Londýnské dohody o dlužích, k níž by ostatně mohla Československá socialistická republika po navázání diplomatických styků se Spolkovou republikou Německa přistoupit. Pokud jde o reparační pohledávky, nepřichází pro nás projednání v úvahu, a sice mj. opět z důvodů Londýnské dohody o dlužích, která předvídá generální odklad těchto pohledávek a jejíž partnery nemůžeme diskriminovat. Pokud by mělo jít o pohledávky, které by mohly být odůvodněny pouze nulitou Mnichovské dohody, stál by pozdějšímu uplatňování takových pohledávek Československou socialistickou republikou v cestě článek II, odst. 3 nyní projednávané

Smlouvy. Obsah tohoto článku II, který je pro nás rozhodujícím předpokladem článku I, nesmí být opět zpochybňován dopisy. Ve včerejším nočním zasedání, v němž jsme se definitivně dohodli o článku II, odstavec 3, nebyla již také o podobném dopise řeč.“

Bonn, 30. května 1973

Vedoucí delegace vlády
Československé socialistické republiky
Jiří Götz, v.r.
náměstek ministra
zahraničních věcí
Československé socialistické republiky

Vedoucí delegace vlády
Spolkové republiky Německa
Paul Frank, v.r.
státní tajemník
zahraničního úřadu
Spolkové republiky Německa

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2

Verbální nóty k poskytování právní pomoci z 24. a 27. listopadu 1973

Obchodní zastoupení NSR v ČSSR si klade za čest sdělit, s odvoláním na kontakty mezi oběma stranami v otázce poskytování právní pomoci, ministerstvu zahraničních věcí ČSSR toto:

U příležitosti své návštěvy v Moskvě v době od 31.10 do 3.11.1973 učinil spolkový ministr zahraničí NSR pan Walter Scheel na základě odsouhlasení s vládou SSSR toto prohlášení:

„Obě strany se dohodly zahájit návazně výměnu názorů k otázkám poskytování právní pomoci. Pokud se týče poskytování právní pomoci pro západoberlínské soudy, pak mají v úmyslu upravit tyto otázky ve formě přijatelné pro zainteresované strany v souladu se Čtyřmocenskou dohodou z 3. září 1971. Pokud současně jsou v platnosti tomu odpovídající postupy, zůstávají nedotčeny až do dosažení takovéto úpravy.

K tomu mohu konstatovat toto: na základě této úmluvy mají být zvažovány různé formy styku v právní pomoci, včetně možnosti přímého styku mezi soudy SSSR a soudy NSR a soudy SSSR a západoberlínskými soudy.“

Ministerstvo zahraničních věcí ČSSR se prosí o sdělení, zda československá vláda je ochotna, na příslušné základně spolu s vládou NSR návazně na uvažované navázání diplomatických styků zavést úpravu otázky poskytování právní pomoci.

Obchodní zastoupení NSR v ČSSR využívá této příležitosti, aby opětovně ujistilo ministerstvo zahraničních věcí ČSSR svou hlubokou úctou.

V Praze dne 24. listopadu 1973.

Federální ministerstvo zahraničních věcí ČSSR má čest sdělit obchodnímu zastoupení NSR v ČSSR s odvoláním na jeho verbální nótu z 24. listopadu 1973 toto:

Vláda ČSSR je ochotna upravit otázku poskytování právní pomoci po podpisu Smlouvy o vzájemných vztazích a navázání diplomatických styků mezi ČSSR a NSR v plném souladu s ujednáním dosaženým o této otázce v Moskvě ve dnech 31. října až 3. listopadu 1973.

Federální ministerstvo zahraničních věcí ČSSR používá této příležitosti, aby ujistilo obchodní zastoupení NSR v ČSSR svou hlubokou úctou.

V Praze dne 27. listopadu 1973.

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa (11. prosince 1973)

Československá socialistická republika a Spolková republika Německa, poučeny historií, že mír vyžaduje harmonické soužití národů Evropy, v pevné vůli jednou pro vždy skoncovat s neblahou minulostí ve svých vztazích, především v souvislosti s druhou světovou válkou, která přinesla nezměrné útrapy evropským národům, uznávající, že mnichovská dohoda z 29. září 1938 byla Československé republice vnucena nacistickým režimem pod hrozbou síly, uvědomující si, že v obou zemích vyrostla nová generace, která má právo na zajištěnou mírovou budoucnost, vedeny úmyslem vytvořit trvalé základy pro rozvoj dobrých sousedských vztahů, ve snaze upevnit mír a bezpečnost v Evropě, přesvědčeny, že mírová spolupráce na základě cílů a zásad Charty Organizace spojených národů odpovídá tužbám národů a zájmům míru ve světě, se dohodly takto:

Článek I

Československá socialistická republika a Spolková republika Německa považují mnichovskou dohodu z 29. září 1938 vzhledem ke svému vzájemným vztahům podle této Smlouvy za nulitní.

Článek II

(1) Tato smlouva se nedotýká právních účinků, které vyplývají vůči fyzickým osobám z práva použitého v době od 30. září 1938 do 9. května 1945.

Vyňaty z tohoto jsou účinky opatření, které obě smluvní strany považují pro jejich neslučitelnost se základními zásadami spravedlnosti za nulitní.

(2) Tato Smlouva ponechává nedotčenou státní příslušnost žijících a zemřelých osob, která vyplývá z právního řádu každé z obou smluvních stran.

(3) Tato smlouva netvoří svými prohlášeními o mnichovské dohodě právní základnu pro materiální nároky Československé socialistické republiky a jejích fyzických a právnických osob.

Článek III

(1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa se řídí ve svých vzájemných vztazích i v otázkách bezpečnosti v Evropě a ve světě cíli a zásadami zakotvenými v Chartě Organizace spojených národů.

(2) V souladu s tím budou podle článku 1 a 2 Charty Organizace spojených národů řešit všechny své spory výlučně mírovými prostředky a vystříhají se hrozby silou nebo použití síly v otázkách, které se týkají evropské a světové bezpečnosti, jakož i ve svých vzájemných vztazích.

Článek IV

(1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa v souladu s výše uvedenými cíli a zásadami potvrzují neporušitelnost svých společných hranic nyní i v budoucnu a vzájemně se zavazují neomezeně respektovat svou územní celistvost.

(2) Prohlašují, že nemají vůči sobě žádné územní nároky a nebudou takové nároky vznášet ani v budoucnosti.

Článek V

(1) Československá socialistická republika a Spolková republika Německa podniknou další kroky k širokému rozvoji svých vzájemných vztahů.

(2) Jsou zajedno v tom, že rozšíření jejich sousedské spolupráce v oblasti hospodářství, vědy, vědeckotechnických styků, kultury, ochrany prostředí, sportu, dopravy a jiných styků je v zájmu obou stran.

Článek VI

Tato Smlouva podléhá ratifikaci a vstoupí v platnost dnem výměny ratifikačních listin, která má být provedena v Bonnu.

Na důkaz toho zmocnění smluvních stran tuto Smlouvu podepsali.

Dáno v Praze dne 11. prosince 1973 ve dvou vyhotoveních, každé v jazyce českém a německém, přičemž obě znění mají stejnou platnost.

Za
Československou socialistickou
republiku
L. Štrougal
B. Chňoupek

Za
Spolkovou republiku
Německa
W. Brandt
W. Scheel

Dokumenty k československé zahraniční politice, 1973, 12, s. 484-485.

Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik vom 11. Dezember 1973

Die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische republik –
in der historischen Erkenntnis, daß das harmonische Zusammenleben der Völker in Europa ein Erfordernis des Friedens bildet,
in dem festen Willen, ein für allemal mit der unheilvollen Vergangenheit in ihren Beziehungen ein Ende zu machen, vor allem im Zusammenhang mit dem Zweiten Weltkrieg, der den europäischen Völkern unermeßliche Leiden zugefügt hat, anerkennend, daß das Münchener Abkommen vom 29. September 1938 der Tschechoslowakischen Republik durch das nationalsozialistische Regime unter Androhung von Gewalt aufgezwungen wurde,
angesichts der Tatsache, daß in beiden Ländern eine neue Generation herangewachsen ist, die ein Recht auf eine gesicherte friedliche Zukunft hat, in der Absicht, dauerhafte Grundlagen für die Entwicklung gutnachbarlicher Beziehungen zu schaffen, in dem Bestreben, den Frieden und die Sicherheit in Europa zu festigen,
in der Überzeugung, daß die friedliche Zusammenarbeit auf der Grundlage der Ziele und Grundsätze der Charta der Vereinigten Nationen dem Wunsche der Völker sowie dem Interesse des Friedens in der Welt entspricht – sind wie folgt übereingekommen:

Artikel I

Die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische Republik betrachten das Münchener Abkommen vom 29. September 1938 im Hinblick auf ihre gegenseitigen Beziehungen nach Maßgabe dieses Vertrags als nichtig.

Artikel II

(1) Dieser Vertrag berührt nicht die Rechtswirkungen, die sich in bezug auf natürliche oder juristische Personen aus dem in der Zeit vom 30. September 1938 bis zum 9. Mai 1945 angewendeten Recht ergeben.

Ausgenommen hiervon sind die Auswirkungen von Maßnahmen, die beide vertragschließende Parteien wegen ihrer Unvereinbarkeit mit den fundamentalen Prinzipien der Gerechtigkeit als nichtig betrachten.

(2) Dieser Vertrag läßt die sich aus der Rechtsordnung jeder beiden Vertragsparteien ergebende Staatsangehörigkeit lebender oder verstorbener Personen unberührt.

(3) Dieser Vertrag bildet mit seinen Erklärungen über das Münchener Abkommen keine Rechtsgrundlage für materielle Ansprüche der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik und ihrer natürlichen und juristischen Personen.

Artikel III

(1) Die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische Republik lassen sich in ihren gegenseitigen Beziehungen sowie in Fragen der Gewährleistung der Sicherheit in Europa und in der Welt von den Zielen und Grundsätzen, die in der Charta der Vereinten Nationen niedergelegt sind, leiten.

(2) Demgemäß werden sie entsprechend den Artikeln 1 und 2 der Charta der Vereinten Nationen alle ihre Streitfragen ausschließlich mit friedlichen Mitteln lösen und sich in Fragen, die die europäische und internationale Sicherheit berühren, sowie in ihren gegenseitigen Beziehungen der Drohung mit Gewalt oder der Anwendung von Gewalt enthalten.

Artikel IV

(1) In Übereinstimmung mit den vorstehenden Zielen und Grundsätzen bekräftigen die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische Republik die Unverletzlichkeit ihrer gemeinsamen Grenze jetzt und in der Zukunft und verpflichten sich gegenseitig zur uneingeschränkten Achtung ihrer territorialen Integrität.

(2) Sie erklären, daß sie gegeneinander keinerlei Gebietsansprüche haben und solche auch in Zukunft nicht erheben werden.

Artikel V

(1) Die Bundesrepublik Deutschland und die Tschechoslowakische Sozialistische Republik werden weitere Schritte zur umfassenden Entwicklung ihrer gegenseitigen Beziehungen unternehmen.

(2) Sie stimmen darin überein, daß eine Erweiterung ihrer nachbarschaftlichen Zusammenarbeit auf den Gebieten der Wirtschaft, der Wissenschaft, der wissenschaftlich-technischen Beziehungen, der Kultur, des Umweltschutzes, des Sports, des Verkehrs und ihrer sonstigen Beziehungen in ihrem beiderseitigen Interesse liegt.

Artikel VI

Dieser Vertrag bedarf der Ratifikation und tritt am Tage des Austausches der Ratifikationsurkunden in Kraft, der in Bonn stattfinden soll.

Zu Urkund dessen haben die Bevollmächtigten der Vertragsparteien diesen Vertrag unterschrieben.

Geschehen zu Prag am 11. Dezember 1973 in zwei Urschriften, jede in deutscher und tschechischer Sprache, wobei jeder Wortlaut gleichermaßen verbindlich ist.

Für die Bundesrepublik Deutschland

Willy Brandt
Walter Scheel

Für die Tschechoslowakische
Sozialistische Republik

L. Štrougal
B. Chňoupek

Europa-Archiv, Folge 3/1974, D 66-67.

Protokol o podpisu Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa a o výměně dopisů k ní přináležejících

I

Smlouva o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa byla dnes v Praze podepsána jménem Československé socialistické republiky předsedou vlády Československé socialistické republiky panem Dr. Lubomírem Štrougalem a ministrem zahraničních věcí Československé socialistické republiky panem Ing. Bohuslavem Chňoupkem jménem Spolkové republiky Německa spolkovým kancléřem Spolkové republiky Německa panem Willy Brandtem a spolkovým ministrem zahraničí Spolkové republiky Německa panem Walterem Scheelem.

II

Zároveň byla provedena:

- 1) výměna dopisů o rozšíření článku II Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa a o rozšíření dalších smluv ve smyslu článku V této Smlouvy na Berlín (Západní),
- 2) výměna dopisů o úpravě humanitárních otázek, jménem vlády Československé socialistické republiky ministrem zahraničních věcí Československé socialistické republiky panem ing. Bohuslavem Chňoupkem, jménem vlády Spolkové republiky Německa ministrem zahraničí Spolkové republiky Německa panem Walterem Scheelem.

III

Ministr zahraničních věcí Československé socialistické republiky pan Ing. Bohuslav Chňoupek předal spolkovému ministru zahraničí Spolkové

republiky Německa panu Walteru Scheelovi jménem vlády Československé socialistické republiky dopis o otázkách trestního postihu.

Dáno v Praze, dne 11.prosince 1973 ve dvou vyhotoveních, každé v jazyce českém a německém.

Za vládu Československé
socialistické republiky
Jiří Götz
vedoucí delegace vlády
Československé socialistické
republiky

Za vládu Spolkové republiky
Německa
Dr.Paul Frank
vedoucí delegace vlády
Spolkové republiky
Německa

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Výměna dopisů k rozšíření smlouvy na Berlín (Západní)

Vážený pane ministře,

mám čest jménem vlády Spolkové republiky Německa potvrdit shodu dosaženou v jednáních, že platnost článku II dnes podepsané Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou republikou bude rozšířena podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami na Berlín (Západní).

Spolková republika Německa a Československá socialistická republika hodlají sjednávat v každém jednotlivém případě rozšíření smluv, které vyplynou z realizace článku V této Smlouvy, na Berlín (Západní) podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971 v souladu se stanovenými procedurami.

Prosím, abyste mi s tímto potvrdil Váš souhlas.

Přijměte, pane ministře, projev mé hluboké úcty.

W. Scheel

Vážený pane spolkový ministře,

mám čest potvrdit jménem vlády Československé socialistické republiky příjem Vašeho dopisu z dnešního dne, který má toto znění:

[Text shora uvedeného dopisu.]

Vláda Československé socialistické republiky s tím souhlasí. Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

SÚA, A ÚV KSČ, Fond 02/1, Sv.112, Aj.113, Inf.2.

Výměna dopisů o humanitárních otázkách

Vážený pane ministře,

v souvislosti s dnešním podpisem Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Spolkovou republikou Německa a Československou socialistickou republikou mám čest sdělit Vám s odvoláním na článek V této Smlouvy, že bylo dosaženo při smluvních jednáních shody v těchto otázkách:

1. V rámci svých snah o rozvoj vzájemných vztahů budou věnovat vláda Spolkové republiky Německa a vláda Československé socialistické republiky pozornost humanitárním otázkám.

2. Československá strana prohlásila, že příslušná československá místa budou blahovlnně posuzovat v souladu se zákony a právními předpisy, platnými v Československé socialistické republice, žádosti československých občanů, kteří si na základě své německé národnosti přejí vystěhovat se do Spolkové republiky Německa. Německá strana prohlásila, že v souladu se zákony a právními předpisy, platnými ve Spolkové republice Německa, mohou osoby české či slovenské národnosti, které si to přejí, vystěhovat se do Československé socialistické republiky.

3. Ze strany obou vlád není námitek proti tomu, aby Německý červený kříž a Československý červený kříž napomáhaly řešení výše zmíněných otázek.

4. Obě vlády budou dále rozvíjet cestovní ruch mezi oběma zeměmi včetně návštěv příbuzných.

5. Obě vlády budou zkoumat možnosti technických zlepšení v cestovním ruchu, včetně plynulého odbavování na hraničních přechodech, jakož i otevření dalších hraničních přechodů.

6. Obsah těchto vyměněných dopisů bude dle svého smyslu aplikován podle Čtyřstranné dohody z 3. září 1971, v souladu se stanovenými procedurami též na Berlín (Západní).

Prosím Vás, abyste mi potvrdil obsah tohoto dopisu.

Přijměte, velevážený pane ministře, projev mé hluboké úcty.

W. Scheel

Vážený pane spolkový ministře,

mám čest potvrdit jménem vlády Československé socialistické republiky příjem Vašeho dopisu z dnešního dne, který má toto znění:

[Text shora uvedeného dopisu.]

Vláda Československé socialistické republiky s tím souhlasí.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Příloha 8

Dopis čs. ministra zahraničních věcí o trestním stíhání

Vážený pane spolkový ministře,

při příležitosti dnešního podpisu Smlouvy o vzájemných vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa mám čest oznámit Vám jménem vlády Československé socialistické republiky toto:

Podle platného československého práva mohou být z trestných činů spáchaných v letech 1938 až 1945 v současné době stíhány jen ty, které jsou trestné podle československého trestního zákona, za které zákon předvídá trest smrti a které mají současně znaky válečných zločinů nebo zločinů proti lidskosti ve smyslu článku 6 písmeno b) a c) statutu Mezinárodního vojenského soudu v Norimberku. Trestní stíhání pro takové trestné činy se nepromlčuje.

Ve všech jiných případech je trestní stíhání nejpozději v roce 1965 promlčeno. Na tomto stavu tato Smlouva nic nezmění.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Příloha 9

Komuniké o navázání diplomatických styků

Vlády Československé socialistické republiky a Spolkové republiky Německa se dohodly navázat dnešním dnem diplomatické styky a zřídit velvyslanectví v Bonnu a v Praze. Oba státy jmenují v blízké době své zástupce v hodnosti velvyslanců.

V Praze dne 11. prosince 1973.

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Příloha 10

Výměna dopisů v souvislosti s navázáním diplomatických styků

V Praze dne 11. prosince 1973

Vážený pane spolkový ministře,

v souvislosti s dnešním navázáním diplomatických styků mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa mám čest konstatovat shodu obou našich vlád o tomto:

1. Dohoda mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Spolkové republiky Německa o výměně obchodních zastoupení ze dne 3. srpna 1967 a k tomu příslušející dopisy z téhož dne pozbývají dnešním dnem platnosti.

2. Vzájemná obchodní zastoupení se navázáním diplomatických styků uzavírají.

3. Členové obchodních zastoupení se stanou členy velvyslanectví a velvyslanectví provedou vůči ministerstvu zahraničí přijímajícího státu potřebné notifikace.

4. Místnosti najaté obchodními zastoupeními v Praze a Bonnu, archivy, korespondence a veškerý majetek obchodních zastoupení budou převzaty velvyslanectvími.

5. Obě vlády se dohodnou o stavu personálu svých velvyslanectví jakmile bude k dispozici dostatek zkušeností o nezbytném počtu členů.

6. Obě vlády si vzájemně poskytnou každou možnou pomoc při urychleném obstarání přiměřených služebních prostor pro velvyslanectví, jakož i vhodných bytů pro velvyslance a ostatní členy velvyslanectví.

7. Vláda Spolkové republiky Německa souhlasí s tím, aby velvyslanectví Československé socialistické republiky v Bonnu, po dobu maximálně jednoho roku ode dne jeho zřízení, mělo ve Frankfurtu/M úřadovnu, která je součástí mise, pro vyřizování hospodářských a konzulárních záležitostí v místnostech, které dosud používalo obchodní zastoupení Československé socialistické republiky ve Spolkové republice Německa.

8. Obě vlády souhlasí se zřízením radiostanice ve svých velvyslanectvích v Praze a Bonnu.

9. Československá strana přijme během tří měsíců řešení v otázce použití korunového fondu obchodního zastoupení Spolkové republiky Německa v Československé socialistické republice, které bude odpovídat jak přáním Spolkové republiky Německa, tak i možnostem a platným předpisům Československé socialistické republiky.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

[Text dopisu W. Scheela B. Chňoupkovi je identický.]

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Výměna dopisů k poskytování konzulárních služeb pro osoby s trvalým bydlištěm v Berlíně (Západním)

V Praze dne 11. prosince 1973.

Vážený pane ministře,

mám čest sdělit Vám jménem vlády Spolkové republiky Německa toto:

Spolková republika Německa bude vykonávat konzulární služby pro osoby s trvalým bydlištěm v Berlíně (Západním) na území Československé socialistické republiky v souladu se Čtyřstrannou dohodou ze dne 3. září 1971, příloha IV A a B a za tam uvedeného předpokladu, že nebudou dotčeny záležitosti bezpečnosti a statutu.

Přijměte, pane ministře, projev mé hluboké úcty.

W. Scheel

V Praze dne 11. prosince 1973.

Vážený pane spolkový ministře,

mám čest potvrdit příjem vašeho dnešního dopisu, který má toto znění:

[Text shora uvedeného dopisu.]

Po zvážení tohoto dopisu bych chtěl jménem vlády Československé socialistické republiky prohlásit, že Spolková republika Německa může vykonávat na území Československé socialistické republiky konzulární služby pro osoby s trvalým bydlištěm v západních sektorech Berlína v souladu s Čtyřstrannou dohodou ze dne 3. září 1971 příloha IV A a B a za tam uvedeného předpokladu, že nebudou dotčeny záležitosti bezpečnosti a statutu.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Výměna dopisů o poskytování víz osobám s trvalým bydlištěm v Berlíně (Západním)

V Praze dne 11. prosince 1973.

Vážený pane spolkový ministře,

s odvoláním na třetí odstavec dohodnutého protokolu o jednání I ke Čtyřstranné dohodě z 3. září 1971 mám čest Vám sdělit, že vláda Československé socialistické republiky vychází z tohoto:

osoby s trvalým bydlištěm v západních sektorech Berlína žádající o vízum pro vstup do Československé socialistické republiky mají předložit u příslušných československých úřadů

a) pas opatřený razítkem „vystaveno v souladu se Čtyřstrannou dohodou ze 3. září 1971“,

b) osobní průkaz nebo jiný obdobně rozhodný doklad, jímž se potvrzuje, že osoba žádající o vízum má trvalé bydliště v západních sektorech Berlína, a obsahuje přesnou adresu majitele a jeho fotografii.

Osoby s trvalým bydlištěm v západních sektorech Berlína, které takto obdržely vízum, mohou mít za pobytu v Československé socialistické republice podle své volby u sebe buď oba doklady nebo jeden z nich. Vízum vystavené československým úřadem bude sloužit jako podklad pro vstup do Československé socialistické republiky a pas nebo osobní průkaz jako podklad pro konzulární služby podle Čtyřstranné dohody za pobytu těchto osob na území Československé socialistické republiky.

Přijměte, pane spolkový ministře, projev mé hluboké úcty.

B. Chňoupek

V Praze dne 11. prosince 1973.

Vážený pane ministře,

mám čest Vám sdělit, že vláda Spolkové republiky Německa vzala na vědomí Váš dopis ze dne 11. prosince 1973 o vstupu a pobytu osob s trvalým bydlištěm v západních sektorech Berlína, který má toto znění:

[Text shora uvedeného dopisu.]

Přijměte, pane ministře, projev mé hluboké úcty.

W. Scheel

SÚA, fond 02/1, sv. 112, a.j. 113, Inf. 2.

Ansprache des deutschen Bundeskanzlers, Willy Brandt, aus Prag über die Rundfunks- und Fernsehanstalten der Bundesrepublik Deutschland am 11. Dezember 1973

Meine lieben Mitbürgerinnen und Mitbürger!

Ich spreche zu Ihnen aus Prag, einer Stadt, der man den schönen Titel „die Goldene“ gegeben hat. Hier begegnen wir, auf ein paar Quadratkilometern zusammengedrängt, aller Größe und allem Leiden, das Europa geprägt hat.

In dieser Stadt waren manche von Ihnen, liebe Mitbürger, einst zu Haus. Und der Staat, mit dem wir heute einen Vertrag geschlossen haben und mit dem wir diplomatische Beziehungen aufnehmen, dieser Staat barg in seinen Grenzen die Heimat für Millionen Menschen deutscher Sprache und Lebensart.

Ich war mir des Geschickes dieser unserer Landsleute bewußt, als ich meinen Namen unter den Vertrag setzte, der den Beziehungen zwischen unseren Staaten eine neue Grundlage und unseren Völkern den Weg zu einem gutnachbarlichen Zusammenleben weisen soll. Mir war die Summe des Leides gegenwärtig, das die eigentliche Vorgeschichte dieser Verträge ist> des Leides, das die Tschechen und Slowaken durch die Brutalität der vermeintlichen Übermenschen traf. Des Leides der Deutschen, die für das Unrecht des Nazismus schrecklich zu büßen hatten.

Ich habe auch nicht vergessen, daß ein anderer Vertrag – vor 35 Jahren – den Punkt bestimmte, von dem ab es in den Abgrund ging. Niemand konnte jenes Münchener Abkommen von 1938, das so gründlich ad absurdum geführt wurde, ungeschehen machen. Aber man fand in mühseligen Verhandlungen Kompromißformeln, die uns helfen, die Folgen auf eine Weise zu überwinden, mit der sich beide Seiten zufriedengeben können.

Durch das Versprechen des Gewaltverzichts konnten wir auch keine der Gewalttaten tilgen. Aber wir vermochten eine Brücke über den Abgrund zu bauen.

Der Vertrag, den wir heute unterzeichnet haben, sanktioniert nicht geschehenes Unrecht. Er bedeutet also auch nicht, daß wir Vertreibungen

nachträglich legitimieren. Er gibt – nicht anders als der Vertrag von Moskau, nicht anders als der von Warschau oder der Grundvertrag mit der DDR – nichts preis, was nicht tatsächlich lange verloren war.

Wir haben etwas gewonnen, das durch Zahlen nicht auszudrücken ist: Durch den Mut zur Klarheit verbessern wir die Möglichkeit, für unsere Interessen – und das schließt ein, daß wir die Interessen der Westberliner im Sinne des Viermächte-Abkommens mit vertreten – in der Welt einzustehen. Dazu trägt bei, daß wir mit einem so wichtigen Nachbarn wie der ČSSR die Pflicht zum Frieden und den Verzicht auf jede gegenseitige Bedrohung zum geschriebenen Recht gemacht haben.

Die Schuld von gestern, die nicht aus der Welt zu reden ist, wird nicht mächtig genug sein, unsere Völker vom Wagnis der Versöhnung abzuhalten.

Unsere jungen Generationen sind nicht aus der geschichtlichen Verantwortung entlassen. Aber sie haben ein Recht, ihren eigenen Weg in ihre Zukunft zu beginnen. Lassen Sie mich hinzufügen: Nur aus der Wahrhaftigkeit gegenüber der Geschichte öffnen wir für die jungen Menschen der Völker Europas den Weg zu einem Leben, das sie als menschenwürdig und sinnvoll betrachten. Dies sehe ich als unsere Pflicht.

Europa-Archiv, Folge 3/1974, D 70-71.

Prohlášení spolkového ministra zahraničí SRN H.-D.Genschera z 19. července 1974

V souvislosti s dnešní výměnou ratifikačních listin ke Smlouvě o vzájemných vztazích mezi ČSSR a NSR z 11.12.1973 bych chtěl dát najevo, že spolková vláda nesdílí oficiální výklad čs. vlády, jak byl vyjádřen v důvodové zprávě k smluvnímu dílu, podepsané za vládu jejím předsedou Štrougalem a ministrem zahraničí Chňoupkem, jakož i v ústním výkladu československé vlády před Federálním shromážděním. Spolková vláda zůstává u výkladu, který ze své strany vyložila v memorandu ke Smlouvě a ústně před Spolkovým sněmem a Spolkovou radou. V nich vyjádřený výklad Smlouvy ze strany spolkové vlády je v plném souladu s literou a duchem Smlouvy a plně odpovídá mezinárodněprávní shodě, které docílily obě delegace, pokud jde o mnichovskou dohodu a otázky s ní související. Spolková vláda je dále toho názoru, že nic z toho, co československá vláda nadto rozvedla v československém Federálním shromáždění, nemůže mít dle obecného mezinárodního práva žádný význam pro mezinárodněprávní poměr mezi NSR a ČSSR stejně jako pro mezinárodní vztahy.

V dalším obsahuje důvodová zpráva československé vlády vyjádření o tom, že ČSSR má vůči NSR materiální nároky, které nespadají pod článek II odst. 3 Smlouvy, a sice zvláštní reparační nároky, jakož i nároky na odškodnění. Zde bych chtěl připomenout, co prohlásil spolkový kancléř Brandt 12.12.1973 v Praze poté, co generální sekretář Husák na plenárním zasedání obou delegací vyjádřil přání jednat o takovýchto nárocích. Spolkový kancléř tehdy zřetelně dal najevo, že spolková vláda nemůže jít na takové nároky. Politika spolkové vlády slouží uvolňování napětí a míru v Evropě. Je to politika zaměřená do budoucna. Smlouva NSR-ČSSR má učinit tečku za minulostí, jež nás dělila. Diskuse o břemenech minulosti, která by i na naší straně mohla otevřít staré rány a tak vést ke vzájemnému vyčítání, by musela narušovat harmonický vývoj našich vztahů. Mladá generace, která u nás vyrostla po druhé světové válce, by měla pro to právě tak málo porozumění, jako lidé staré generace, z nichž velká část ztratila svůj domov v oblastech, jež dnes náleží ČSSR.

SÚA, fond 02/1, sv. 127, a.j. 127, b. 21.

Prohlášení ministra zahraničí ČSSR B. Chňoupka z 19. července 1974

Ve věci kvalifikování mnichovské dohody došlo k výměně dopisů mezi předsedou vlády Štrougalem a spolkovým kancléřem Brandtem. L. Štrougal dal možnost zvolit netradiční formulaci, jež by však odpovídala československému požadavku „neplatnosti od samého počátku“. W. Brandt navrhl hledat řešení, jež by umožňovalo oběma stranám zůstat u svých právních stanovisek. Na základě toho pak došlo k formulaci „obě strany považují mnichovskou dohodu za nulitní“. Čs. strana se touto formulací řídí a dodržuje ji. V interpretaci pojmu „nulity“ vychází ze známých mezinárodně právních argumentů. Československá strana nesouhlasí s interpretací mnichovské dohody tak, jak je např. obsažena v memorandu spolkové vlády k mnichovské dohodě. Nicméně k interpretaci NSR nebylo zaujato z čs. strany oficiální stanovisko. Československá strana bude vycházet ze své interpretace nulity. To je v souladu i s její pevnou vůlí dodržovat a plnit Smlouvu.

SÚA, fond 02/1, sv. 127, a.j. 127, b. 21.

Použité zkratky

AA	Auswärtiges Amt
AMZV ČR	Archiv ministerstva zahraničních věcí České republiky
BLR	Bulharská lidová republika
BRD	Bundesrepublik Deutschland
CDU	Christlich-Demokratische Union
CSU	Christlich-Soziale Union
ČsČK	Československý červený kříž
ČSSR	Československá socialistická republika
DM	Deutsche Mark
EHS	Evropské hospodářské sdružení
FDP	Freie Demokratische Partei
FMF	Federální ministerstvo financí
FMV	Federální ministerstvo vnitra
FMZ	Federální ministerstvo zahraničních věcí
GP	Generální prokuratura
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
MF	ministerstvo financí
MID	ministerstvo inostrannych del
MLR	Maďarská lidová republika
MS	ministerstvo spravedlnosti
MV	ministertsvo vnitra
MZV	ministertsvo zahraničních věcí
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NDR	Německá demokratická republika
NSR	Německá spolková republika
OZ	obchodní zastoupení
PLR	Polská lidová republika
PÚV KSČ	předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa
RSR	Rumunská socialistická republika
SBC	Státní banka československá

SL	Sudetendeutsche Landsmannschaft
SPB	Svaz protifašistických bojovníků
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SRN	Spolková republika Německo(a)
SÚA	Státní ústřední archiv
USA	United States of America
ÚV KSČ	ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSS	ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der ČSSR und der Bundesrepublik Deutschland vom Jahre 1973

Radko Brach

Diese Studie ist die erweiterte Fassung eines Vortrags, den der Autor anlässlich der Tagung der gemeinsamen deutsch-tschechisch-slowakischen Historikerkommission am 10. November 1994 in München gehalten hat. Sie stützt sich auf Archivalien, die das tschechische Außenministerium für diesen Zweck zum Studium freigegeben hat.

Der Vertrag zwischen der ČSSR und der BRD ist nur im Kontext mit den Ostverträgen verständlich, die die BRD in den Jahren 1970–1973 geschlossen hat. Es ging um einen politischen Vertrag, dessen Sinn über den bilateralen Rahmen hinausging.

Die politische Führung der ČSSR begann die Vorbereitungen der Verhandlungen mit der BRD auf Grund einer Weisung von L. Breschnev auf der Tagung des Politischen Ausschusses des Warschauer Paktes vom 20. August 1970. Bis dahin war die tschechoslowakische politische Führung einem wirksamen Druck der SED-Parteiführung ausgesetzt, die der Regierung Brandt feindlich gegenüberstand. Im September 1970 wurden die Richtlinien für die Verhandlungen ausgearbeitet und die organisatorischen Voraussetzungen (Kommissionen) geschaffen. Im Oktober 1970 kam es zu ersten Kontakten zwischen dem tschechoslowakischen Außenministerium und dem deutschen Auswärtigen Amt (Besuch von J. Alten in Prag).

Die Vertragsverhandlungen begannen zunächst mit Vorgesprächen, die von tschechischer Seite durch den Stellvertretenden Außenminister M. Klusák (ab September 1971 den Stellvertretenden Außenminister J. Götz) und von deutscher Seite durch den Staatssekretär P. Frank geführt wurden. Von März 1971 bis April 1973 fanden insgesamt sechs Vorgesprächsrunden statt.

Auf Drängen der tschechoslowakischen Seite wurde vor allem die Frage der Ungültigkeit des Münchener Abkommens zum Verhandlungsgegenstand. Der tschechoslowakische Standpunkt war, daß das Münchener Abkommen der Tschechoslowakischen Republik unter Androhung von Angriffskrieg und Gewaltanwendung aufgezwungen wurde, daß es Bestandteil einer verbrecherischen Verschwörung Nazi-Deutschlands gegen den Frieden sei und eine schwere Verletzung der Grundregeln des Völkerrechts darstelle, und daß es deshalb von Anfang an ungültig sei, mit allen sich daraus ergebenden Folgen. Die Bundesrepublik Deutschland war bereit, sich vom Münchener Abkommen auf historischer und moralisch-politischer Ebene zu distanzieren und zu erklären, das Münchner Abkommen gelte nicht mehr, es sei erloschen. Sie lehnte es jedoch ab, eine Rechtsungültigkeit des Münchener Abkommens *ab initio* anzuerkennen, da der Vertrag real durchgeführt worden sei, neue Rechtstatbestände begründet habe und seine rückwirkende Aufhebung zu Rechtsunsicherheiten (in Fragen der Staatsangehörigkeit, der strafrechtlichen Verfolgung, des Zivilrechts) und zu materiellen Belastungen (Entschädigung) führen würde. Die beiden Standpunkte wurden einander im Laufe der ersten zwei Verhandlungsrunden gegenübergestellt und beide Seiten kamen zu dem Schluß, daß die Ausgangspositionen unvereinbar sind.

Zwischen der dritten und fünften Runde der Vorgespräche (von September 1971 bis Juni 1972) wurden mehrere Versuche unternommen, einen Kompromiß zu finden. Nach dem Treffen der führenden Politiker der sozialistischen Länder im August 1971 auf der Krim wurde aus der Formulierung über die Ungültigkeit des Münchener Abkommens von allem Anfang an der Zusatz "mit allen sich daraus ergebenden Folgen" zurückgezogen, und die tschechoslowakische Delegation war bereit, über diese Frage mit der deutschen Seite pragmatisch zu verhandeln. Die deutsche Delegation legte in der dritten Runde eine entgegenkommende Formulierung über die Ungültigkeit des Münchener Abkommens vor und in der vierten Runde den Entwurf einer Erklärung über die Kontinuität des tschechoslowakischen Staates in den Grenzen vom 31.12.1937. Zu einer Übereinstimmung kam es nicht, da der Streit über den Zeitpunkt der Ungültigkeit des Münchener Abkommens (*ex tunc* – *ex nunc*) nicht beigelegt wurde. Nach der fünften Runde wurde deshalb eine Denkpause vereinbart. Da beide Seiten durch die erfolglosen Verhandlungen in eine ungünstige Situation gerieten, wurde ein Weg gesucht, wie der Konflikt zu überwinden sei. Eine mögliche Methode, die in der fünften Runde der Vorgespräche angedeutet wurde, bestand darin, eine Vertragskonstruktion zu finden,

die es beiden Seiten ermöglichen würde, auf ihrem Rechtsstandpunkt zu beharren. Am 19. September 1972 wandte sich der tschechoslowakische Premierminister L. Štrougal mit einem Brief an Bundeskanzler W. Brandt, in welchem er eine Lösung vorschlug, die einerseits von der Nichtigkeit des Münchener Abkommens ausging und andererseits ausschloß, daraus Folgerungen abzuleiten. Der Kanzler schätzte die Konstruktivität dieses Vorschlages, er glaubte jedoch nicht, daß dieser Vorschlag ausreichte, unverzüglich mit offiziellen Verhandlungen zu beginnen. Deshalb wurde der Austausch von Standpunkten zwischen den Delegationsleitern fortgesetzt, und im April 1973 fand die sechste Runde der Vorgespräche statt. Dabei kam es zu einer Vereinbarung über die Rahmenform des Vertrages: Artikel 1 enthielt die Erklärung über die Nichtigkeit des Münchener Abkommens in den gegenseitigen Beziehungen, Artikel 2 behandelte dann das Problem der angewandten Rechtsordnung sowie der Staatsangehörigkeit und schloß eine Entschädigung im Zusammenhang mit dem Münchener Abkommen aus. Diese Verständigung ermöglichte es, zu offiziellen Verhandlungen überzugehen.

Die offiziellen Verhandlungen der Delegationen fanden in zwei Runden im Mai 1973 statt. Schwierigkeiten gab es noch mit den juristischen Formulierungen der ersten beiden Artikel des Vertrags, da jede der Delegationen versuchte, den Schwerpunkt des Rahmenkompromisses zu ihren Gunsten zu verschieben. Die weiteren Teile des Vertrages waren im Grunde mit dem Vertrag BRD-UdSSR identisch und wurden ohne Schwierigkeiten vereinbart. Die deutschen Vorschläge für die Ergänzung des Vertrages um die humanitären Fragen und für die Erweiterung seiner Gültigkeit auf Westberlin wurden von der tschechoslowakischen Seite abgelehnt und sie wurden in Form eines Briefwechsels gelöst. Die Einigung auf den Vertragstext ermöglichte das Treffen der Minister B. Chňoupek und W. Scheel in Bonn am 19.–20. Juni 1973. Noch vor der Paraphierung des Vertrages mußten die Minister über die Aufnahme diplomatischer Beziehungen und über den offiziellen Namen der BRD in der tschechischen Sprache entscheiden sowie die Reden anläßlich der Paraphierung des Vertrages vereinbaren. Am 20. Juni wurde der Vertrag paraphiert.

In der Zeit zwischen der Paraphierung und der Unterzeichnung des Vertrages stand noch aus, den Text des Briefes über humanitäre Fragen zu vereinbaren, die mit der Aufnahme diplomatischer Beziehungen verbundenen Fragen zu behandeln und das Treffen der Regierungschefs vorzubereiten. Diese nicht gelösten Probleme waren Gegenstand von Delegationsgesprächen im August 1973. Während der Text des Briefes über huma-

nitäre Fragen als Kompromiß vereinbart wurde (bis auf die Art und Weise, wie Schwierigkeiten bei seiner Realisierung behandelt werden), stießen die Verhandlungen über diplomatische Beziehungen auf eine Schwierigkeit, die nicht zu überwinden war. Bei den Verhandlungen über konsularische Beziehungen verlangte die deutsche Seite, daß ihre Botschaft nicht nur natürliche, sondern auch juristische Personen mit Sitz in West-Berlin rechtlich vertreten könne. Da dies die Auslegung des Viermächte-Abkommens vom 3. September 1971 betraf und einen Präzedenzfall für andere geschaffen hätte, lehnte es die tschechoslowakische Delegation ab, über diese Forderung zu verhandeln. Der Konflikt über die Rechtshilfe führte zur Verschiebung des Staatsbesuchs von W. Brandt, welcher für den 6. September 1973 geplant war.

Durch den Konflikt über die Rechtshilfe erreichte die deutsche Regierung, daß diese Frage aktualisiert und zum Gegenstand internationaler Beratungen und direkter deutsch-sowjetischer Verhandlungen wurde. Nach den Gesprächen von W. Scheel und A. Gromyko in Moskau vom 31.10.– 3.11.1973 wurde ein Kompromiß gefunden, dem die Tschechoslowakei durch den Austausch von Verbalnoten mit der BRD beitrug. So wurde dieser Streit beseitigt, und ohne eine Diskussion über die übrigen Streitfragen zu erneuern, wurde ein neuer Termin des Besuches von W. Brandt in Prag vereinbart. Am 12. Dezember 1973 wurde der Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der ČSSR und BRD unterschrieben. Am demselben Tag wurden diplomatische Beziehungen zwischen den beiden Ländern aufgenommen.

Der Vertrag richtete beide Staaten auf eine Zusammenarbeit auf den Gebieten der Wirtschaft, Wissenschaft, der wissenschaftlich-technischen Beziehungen, der Kultur, des Umweltschutzes, des Sportes, des Verkehrs usw. aus. Die Einzelheiten sollten in nachfolgenden, von den zuständigen Ressorts vorbereiteten Abkommen behandelt werden. Laut Beschluß des ZK der KPTsch wurde eine sogenannte Konzeption der Beziehungen mit der BRD ausgearbeitet – ein die Grenzen des Erforderlichen und Zulässigen bestimmendes Grundsatzdokument.

Am wenigsten beschränkend waren die Weisungen für den Wirtschaftsbereich. Der Handelsaustausch zwischen der ČSSR und der BRD verlief schon früher erfolgreich, und zwar aufgrund des Abkommens über den Warenaustausch und die Kooperation vom 17.12.1970. Da das Abkommen am Ende des Jahres 1974 auslief und gleichzeitig die neuen Bedingungen der EWG in Kraft getreten waren, war die tschechoslowakische Seite am Abschluß eines neuen Abkommens interessiert. Besonderer

Nachdruck wurde auf Kooperation und wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit gelegt. Das tschechoslowakische Finanzministerium begann mit Vorbereitungsarbeiten für eventuelle Verhandlungen über die tschechoslowakischen Ansprüche von Persektions- und Nichtreparationscharakter.

Die Konzeption ging im politischen Bereich ausschließlich von offiziellen Beziehungen aus, insbesondere zwischen den Parlamenten. Die Beziehungen auf mittlerer Ebene (Städte, Körperschaften, Schulen usw.) – von deutscher Seite vorgeschlagen – wurden nicht unterstützt.

In der Entwicklung des Reiseverkehrs wurde die BRD mit den anderen sog. kapitalistischen Ländern gleichgestellt, d.h. die ausschließlich für die BRD geltenden Beschränkungen wurden aufgehoben.

Im humanitären Bereich sollten die Aussiedlungsanträge von Personen im Rentenalter und die Anträge auf Familienzusammenführung mit minderjährigen Kindern überwiegend positiv erledigt werden. In Fragen des Reiseverkehrs und der Aussiedlung geriet das Außenministerium in einen Streit mit dem Innenministerium.

Das Konzeptionsdokument wurde vor dem Treffen der Minister anläßlich des Austausches der Ratifikationsurkunden genehmigt.

Die Behandlung des Vertrags in den Parlamenten beider Länder hat einen Interpretationsstreit über die Nichtigkeit des Münchener Abkommens hervorgerufen. Durch den Austausch der Ratifikationsurkunden am 19.7.1974 trat der Vertrag über die gegenseitigen Beziehungen zwischen der ČSSR und BRD in Kraft.

In der Anlage der Studie sind die mit dem Vertrag verbundenen Dokumente (Protokolle, Noten, Vertragstext, Erklärungen, Communiqués usw.) abgedruckt.

Radko Břach
**Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSR a SRN z roku 1973.
Od prvních rozhovorů po ratifikaci smlouvy**

Redakce Milena Janišová
Počítačová sazba Věra Škvorová
V ediční řadě Sešity ÚSD, sv. 25
vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Praha 1994

Publikace vyšla s přispěním
Nadace Konráda Adenauera

V ediční řadě Sešity ÚSD vyjde:

Politické elity v Československu 1919–1948

Sborník statí o politických elitách v historiografii, politologii a sociologii a empirických historických studií o politických elitách vybraných oblastí (spolupracovníci dr. Beneše, legionáři, komunističtí novináři první republiky, čs. interbrigadisté, národní výbory po r. 1945, lokální elity).

Karel Kaplan, Dušan Tomášek: O cenzuře v Československu v letech 1945–1956

První studie zabývající se vývojem a praxí cenzury, doplněná ukázkami z dokumentů.

Ivana Koutská, František Svátek: Patnáctý březen 1939 a československá diplomacie

Studie o pokusu udržet kontinuitu čs. státnosti zachováním části zastoupení v zahraničí. Jádrem je dokumentace o předání, či odmítnutí předat zastupitelské úřady Němcům, s důsledky, které akt předání pro jednotlivé diplomaty měl po roce 1945.

Ivana Koutská, František Svátek: Dějiny ministerstva zahraničních věcí Československa v letech 1918–1938

Studie o organizační a personální struktuře ministerstva a biografie řídicích úředníků a významných diplomatů.

Marián Gajdoš, Stanislav Konečný: Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948–1953

Rekonstrukce důležité etapy vývoje zvláštní národnostní menšiny, analýza změn jejího charakteru a postavení po únoru 1948 a základní náčrt s nimi souvisejících politických, sociálních, hospodářských a kulturních problémů.

R
S
O

R
P
V
vy
Pr

P
N

Mimo ediční řady dosud vyšlo:

Kaplan, K.: *Dva retribuční procesy* (rozebráno)

Broklová, E.: *První československá ústava* (rozebráno)

Československo a Izrael 1945 – 1956. Soubor dokumentů

Dufek, J., Kaplan, K., Šlosar, V.: *Československo a Izrael v letech 1947 – 1953*. Studie

Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám Karla Kaplana (rozebráno)

Kaplan, K.: *Poslední rok prezidenta – Edvard Beneš v roce 1948* (rozebráno)

Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970 – 1989. Bibliografie

Kaplan, K.: *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*

Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů I. „Církevní šestka“. Ed. M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan

Prečan, V.: *V kradeném čase*. Výběr ze statí, článků a úvah z let 1973 – 1993.

Připravujeme:

Dekrety prezidenta republiky. Dokumenty. Ed. Karel Jech

V edici Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR dosud vyšlo:

- Sv. 1: *Československo a Marshallův plán* (rozebráno)
Sv. 2: *Kádrová nomenklatura KSČ 1946–1956* (rozebráno)
Sv. 3: Bílek, J.: *Pomocné technické prapory 1950–1954. Vznik, vývoj, organizace a činnost*
Kaplan, K.: *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948–1954* (rozebráno)
Sv. 4: Kaplan, K.: *Pražské dohody 1945–1947* (rozebráno)
Sv. 5: Adamová, K., Zavacká, K.: *K ústavnímu vývoji v českých zemích a na Slovensku v letech 1938–1948*
Kaplan, K.: *První poválečná vláda* (rozebráno)
Sv. 6: Kaplan, K.: *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952*
Sv. 7: Kaplan, K.: *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946–1948*
Sv. 8: Šutaj, Št.: *„Akcia Juh“ – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949* (rozebráno)
Sv. 9: Kaplan, K.: *Sociální souvislosti krizí komunistického režimu v letech 1953–1957 a 1968–1975* (rozebráno)
Sv. 10: Kaplan, K.: *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968* (rozebráno)
Sv. 11: Pecka, J.: *Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968)*
Sv. 12: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989* (rozebráno)
Sv. 13: Koudelka, Fr.: *Státní bezpečnost v letech 1946–1968* (rozebráno)
Sv. 14: Kaplan, K.: *Sovětské poradcí v Československu 1949–1956*
Sv. 15: Kaplan, K.: *K politickým procesům v Československu 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968* (rozebráno)
Sv. 16: Madry, J.: *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*
Sv. 17: Státník, D.: *Sankční pracovní právo v padesátých letech. Vládní nařízení o opatřeních proti fluktuaci a absenci č. 52/1953 Sb.*
Sv. 18: Benčík, Ant.: *Operace „Dunaj“. Vojáci a pražské jaro 1968*
Sv. 19: Svobodová, J.: *Zdroje a projevy antisemitismu v českých zemích 1948–1992*